זְאֵב גְּלוֹסְקִין

זִכְרוֹנוֹת

*

הוצאת אגודת הבורמים הקואופרטיבית
של יקבי ראשון־לציון וזכרון־יעקב

תש"ו – 1946

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

כל הזכויות שמורות

נדפס בארץ־ישראל
Printed in Palestine

דפוס א. סטרוד ובניו ת"א, רח' הגר"א 1 — טל. 3627

ה ת כ ן :

מאת המוציא לאור — י. שפירא

רבי זאב גלוסקין — מ. סמילנסקי

פ ר ק ר א ש ו ן : תולדותי

א. סלוצק

ב. קניגסברג

ג. וואַרשה

פ ר ק ש נ י : א. „חובבי ציון"

ב. בני־משה

ג. בית־ספר „יהודיה"

ד. „אחיאסף"

ה. „אגודת האלף"

ו. „ההגרלה"

ז. „מנוחה ונחלה"

ח. חברת „כרמל"

ט. חברת „אליאדה" בהאמבורג

י. „כרמל אמריקה"

יא. „כרמל מזרחי"

יב. בארץ־ישראל

יג. חברת „גאולה"

יד. מסירת היקבים

לרשות הכורמים

פרק שלישי: חיי ועבודתי בארץ־ישראל

א. „אגודת הכורמים"

ב. בראשון־לציון

פרק רביעי: ימי המלחמה

א. במצרים

ב. דברי ימי הגדוד

ג. דאגותינו

ד. הריגול

ה. שוב בארץ־ישראל

פרק חמישי: בתל־אביב

הספר מוגש
לר׳ זאב גלוסקין
ליום הולדתו
השמונים ושבעה
ט׳ אלול תש״ו.

מֵאֵת הַמוֹצִיא לָאוֹר

מר זאב גלוסקין שייך להדור הישן, דור שבכל מעשיו היתה מנה יפה של אידיאל. היהדות היתה אז פאר ותפארת של כל יהודי. בלי יהדות, בלי מעשים טובים, בלי רוחניות, הרגיש אז את עצמו כל יהודי כערום, כנטול כל טעם ישותו. בדור ההוא התחיל להאיר המזרח. חבת ציון נולדה. והמעולים שבדור, כאילו עולם חדש נולד להם, והחיים נתמלאו פתאום אור ושמחה, תוחלת ותקוה. נתחממו הלבבות בשמש ארץ ישראל. עברו ימי החורף הארוכים של הגלות, דחו את לחם הקלוקל, את הפרנסות הזעומות של הגלות, ושאיפות יצירות אמיתיות, יצירת עם וארץ, יצירות שרשי ויסודי החיים צמחו ונולדו. ובין המעולים האלה היה מר זאב גלוסקין אחד מהראשונים: אבל לא המדרש היה העיקר כי אם המעשה.

אצל מר גלוסקין לא היתה השאלה, מה עדיף, לאומיות או בין־לאומיות. אם יש מקום בעולם שלנו לעוד אומה, לא שאל את ידעוני הדור על התבוללות או התבדלות. בשבילו עם ישראל הוא עם עתיק יומין, עברית היא שפתו, וארץ ישראל ארצו, בא עם מרצו, הבנתו, אומץ רוחו, וידיעותיו, בא עם מעשיו בידיו, ונלוה אל קומץ אנשים, נזירים מחיי הגולה ואבירים לארץ ישראל.

אז יצר הברון הנדיב הידוע את היקבים הגדולים של ראשון לציון וזכרון יעקב ואת תעשית היין בארץ ישראל. מעטים היו אז האנשים בארץ, מעטים ודלים, תקות הברון היתה מבוססת על שוקי העולם, של יהודי חוץ לארץ. בטוח היה כי חבת הארץ שרשים לה בכל לב יהודי. הברון לא ידע את המוני היהודים, ומקורבי הברון לא הבינו את חזון רוחו ומעופו המסחרי. הגיגיות והאמפורים נתמלאו יין, בצירים חדשים באו, ענבים רדפו ענבים ואין קונה ואין דורש ליינות, אז בא מר גלוסקין בהושו המסחרי עם מר י. ל. גולדברג והצילו את ענף הגפן, יצר „הכרמלים" בחוץ לארץ. בקבוק יין של ראשון לציון נהיה אורח תדיר על שולחן יהודי, נתגלו בין היהודים חובבים ליין טבעי ומשובח, והיו כבר שהתגאו בכורמי ויקבי ארץ ישראל שהצליחו ליצור תוצרת לעדיני חיך. בקבוק כרמל נהיה להחשוב שבקהל היהודים על ראש שמחתם, וכבר יהודים מתבוללים התקרבו אל הבקבוק הזה והיה אצלם

לאות כי יש ברכה באדמת ארץ ישראל. חברת כרמל מזרחי שלמה דיוידנדים לבעלי המניות והיה זה למופת כי בארץ החלוקה צומחים גם דיוידנדים. העסק התפתח, יצא לאור העולם עם זכות קיום מבוסס ועומד על רגליו.

הצלחה גוררת הצלחה, וכן הצליח אחר כך מר גלוסקין לארגן מחדש את כרמלי ארץ ישראל, שוה להם שלד וצורה מסחרית, יצר דיקנות וכנות, הרחיק את האופק המסחרי של הפקידות, אבל עיפה נפשו של מר גלוסקין לראות את הארץ מרחוק, וההזדמנות באה להתישב בארץ. הברון מסר את היקבים לרשות הכורמים עם נדוניה גדולה מאד, חסר היה מנהל, נכבד, נאמן, ומקובל על שני הצדדים, מנהל שהוא ממזרח וממערב כאחד, כלומר יהודי מעורב עם המוני היהודים ושיש לו סדר ותרבות מערבית, יהודי בעל לב חם ובעל ראש מסחרי קר, והברון והכורמים בדיבור אחד הצביעו ונתנו אימונם במר גלוסקין, ומאז נשאר שם גלוסקין קשור אל אגודת הכורמים בעליות ובירידות והיו הרבה יותר עליות מירידות.

הוא יסד את האגודה, עמד על עריסתה ולא קל היה לאחד ולאגד את כל המושבות, את כל הכורמים שבאו מארצות שונות מתנאים שונים, עבודה ענקית היתה לאחד אנשים מפולגים בדמותיהם ושונים בשאיפותיהם ובכשרון עבודתם. אגודת הכורמים נולדה הודות למר גלוסקין והיא חיה וקימת עד היום. מהגרעין של מר גלוסקין צמח אילן גדול. מאות ומאות כורמים חיים על הגפן. יינות ארץ ישראל יוצאים לכל פינות העולם.

כאשר קבלתי את הנהלת היקב אחרי מר גלוסקין קלה היתה עבודתי. מצאתי הכל מסודר, חבר פקידים נאמנים, פנקסאות משוכללת ומדויקת, חבר מומחים אומנים בעבודתם, זנים ונטיעות ליינות משובחים המספרים על שבח ארץ ישראל, עד היום הזה משתמשים עם נסיונו הגדול של מר גלוסקין בשאלות היקב ושמים אוזן קשבת לעצותיו.

מר גלוסקין בא לראשון לציון עם אשתו העדינה בת אחת המשפחות המיוחסות בישראל. מקרבת ומחבבת אורחים היתה גברת גלוסקין, וביתם היה לאכסניה למשכילים, לחובבי ציון ולאנשי ספרות שבאו לבקר את ארץ ישראל, מרכז אינטלקטואלי לראשון לציון, בביתו התוכחו על תעודת ישראל ועל עתיד הארץ, על אחד העם ועל הרצל, בסבר פנים יפות קבלה מרת גלוסקין גם את הכורמים העיפים שבאו להתחמם בבית מלא אורה, עדינות וטוב לב.

עוד יש זיקה בישראל לגמילות חסדים ובית גלוסקין קיים את המצוה הזאת במובנה הכי רחב, היד היתה פתוחה לכל דורש לגמילות חסד, פועל או אכר, כורם

או עובד. את זה עוד זוכרים במושבה אחרי עשרים וחמש שנה, ומר גלוסקין הוא הראשון שעוד מסמיק מעט כאשר מזכירים לו את חסדיו. מר גלוסקין הנהיג שמונה שעות עבודה עוד טרם נתקבל הדבר בעולם. דאג למשכני עובדים, בנה בית העם ברחובות, דאג לצרכניות. תכניות רחבות היו לו לטובת הפועלים והפקידים תכניות שכבר התחיל בביצועם.

באו ימי המלחמה, סיכן את חייו ונסע לאמריקה, קבל הלואה והציל את המושבות מרעב ומגלות הפקידים הטורקים.

באו ימי המשבר אחרי המלחמה, נסע אל הברון וקבל הלואה עוד עשרים אלף לא״י, הברון הוקיר מאד מר גלוסקין ועם הלואה של עשרים אלף לא״י, הושיט לו פרח שלקט מגנו בשבילו.

בארצנו עוד לא היה אז מנהג הפרחים ואחרי עשרים שנים החליטה אגודת הכורמים המשותפת של יקבי ראשון לציון וזכרון יעקב להגיש למר גלוסקין במקום צרור פרחים את הוצאת ספר זכרונותיו, זכרונות בלי כחל ושרק, זכרונות איש ישר ונאמן שעבד, נטע בנה, יצר במושבות במשך חיים ארוכים. תפילה להכורמים שיחיה עוד שנים רבות ומאחל לו בשמי ובשם כל כורמי היקב הפקידות של משרדי היקב וגם פועלי היקב חיים ארוכים שיבה טובה ושעוד הרבה זמן יאציל מרוחו עלינו. שמו יהיה תמיד קשור לתוצרת היין בארץ־ישראל.

יעקב שפירא

מנהל יקבי ראשון לציון וזכרון יעקב

רַבִּי זְאֵב גְּלוֹסְקִין

על י. ל. פרץ היו מספרים, שרגיל היה, בשנים הראשונות לעבודתו הספרותית, לאחר שכתב איזו יצירה חדשה, להכניס אצלו סתם יהודי מהרחוב ולהקריא לפניו את יצירתו. — אם היהודי היה מקמט את מצחו ואומר מתוך התלהבות: „אי, אי... כאן צפון בודאי רעיון נשגב הנעלם ממני!...“ — נפל לבו של פרץ וחשב: „נכשלתי...“ ואם נשאר היהודי אדיש וקצת מבויש ואומר: „הרי זו מעשיה פשוטה...“ שמח לבו של פרץ והתרונן: „הצלחתי!...“

גם הגאון היוצר בתוך התנועה הציונית ידע ליצור יצירות מורכבות מאוד, שעל „הרעיונות הנשגבים“ שבהן כתבו, כותבים ויכתבו „פירושים“; והוא ידע ליצור גם יצירות „פשוטות“, שכל יהודי סתם יקרא בהן ויבינן. לא רבות היו, עד הימים שבהם הרים היטלר את מקלו על העם העברי, ה„יצירות הפשוטות“ הללו, שמתוך פשטותן נתנו כל חייהן לציונות וכרכו בה את כל גורלן. ר' זאב גלוסקין היה אחד המעטים.

ר' זאב גלוסקין לא נמנה מעולם בין ה„גינירלים“, ו„ציוני“ וואַרשה פסלו ב„ועדה המתמדת“ של הקונגרס השני את מועמדותו אפילו ל„ועד הפועל הגדול“, שכן ציונותו לא היתה „כשרה“ בעיניהם. ובאמת: האם יסודם של „מנוחה ונחלה“, „אחיאסף“ ו„כרמל“ מספיקים לתת „הכשר“ של ציונות?... „גינירל“ לא היה, אבל חייל נאמן הנהו מראשיתו, מימי נעוריו, ועד אחריתו, עד זקנותו המופלגה. בן חמשים ושש נרשם ראשון ברשימה הראשונה של המתנדבים לגדוד העברי... חייל נאמן היה לדגל, אשר לו נשבע. ומכוחו, ממרצו ומכשרונו, שחונן בהם מאת בוראו, נתן לדגלו.

הידעתם, אימתי נשבע גלוסקין לדגלו? לא ב„באזל“ ואפילו לא ב„קאטוביץ“. הוא נשבע לדגלו בשעה שהשמש של בית־הכנסת, שבו היה מתפלל מימי ילדותו, ר' הרצל, בא להפרד מבית־אביו, בעלותו ירושלימה. והנער בקשהו: „ר' הרצל, קח גם אותי לארץ־ישראל!..“ והשמש הזקן הניח ידיו על ראשו של הנער ויאמר: „לכשתהיה גדול תסע גם אתה לארץ־ישראל...“

וברכת השמש היתה כצו באזני הנער, ואותו שמר בלבו עד שקיימו...

בעודנו פקיד צעיר, באחד מבתי־המסחר בווארשה, התחיל גלוסקין את עבודתו הציונית וימסור לה את כל שעות הפנאי שלו. בימים ההם עדיין שעות עבודתו של פקיד אינן ספורות ושעות המנוחה אינן אלא שעות הלילה — ויתן את הימים למסחר בעליו ואת הלילות לציונות: „חיבת ציון" בזמן ההוא. והעבודה פשוטה בתכלית הפשטות: לרכוש חבר ל„אגודה" המקומית, לקבל נדבה, לדאוג, שהנדבה תימסר לידים נאמנות, למכור עתון עברי, ספר עברי — עדיין הדאגה לספר עברי היתה עבודה ציונית... —, לכתוב מכתבים לעסקנים ולמלא בזריזות ובדייקנות כל שליחות הבאה מלמעלה. בשנת תרס"ט כבר השתתף גלוסקין, יחד עם שפ"ר, כצירי האגודה של „חובבי ציון" בווארשה, ב„ועידת וילנה", שבאה להשרות שלום בין ראשי „חובבי ציון" המתנגחים זה בזה... ולפניו היתה פתוחה הדרך הסלולה של עסקן „חובב ציון" תחילה ושל „ציוני" אחר־כך: ראש לאגודה מקומית, ציר לועידות ולקונגרסים, ראש למחוז, חבר לועד הפועל הגדול... ועל־פי נס, או מתוך הכרח, לאחר איזה „פוגרום" או אסון מסחרי, עליה לארץ־ישראל, „להתקהל" שם... אבל הנה נפתחה לפניו עוד דרך אחרת. אשה אחת, בת „עמך", הזכירה לו, במקרה, את הברכה ואת הצו של „השמש ר' הרצל"...

כשהיו גלוסקין ולווין־אפשטיין, חברו למחשבה ולמפעל, חוזרים על הפתחים לאסוף את הנדבות לקופת „חובבי ציון", פנתה פעם אחת אשה אחת אל לווין־אפשטיין ושאלה אותו שאלת־תם:

„אתה, אברך, מאסף כסף לתמיכת האנשים הנוסעים לארץ־ישראל, ואתה בעצמך בוחר לך לשבת פה. מדוע אין אתה בעצמך נוסע שמה?"

הדברים הפשוטים של בת „עמך" חוללו מהפכה בלבם של החברים השנים. ולפני גלוסקין נפתחה דרך חדשה. לא דרך של „עסקנות" ציונית סתם בגולה, אלא עבודה ויצירה ציונית, שתפתח גם לפניו, לפני עצמו, את שערי הארץ. מאותה שעה נתן לעבודת היצירה הזאת את כל חייו, את כל כוחו, כשרונו ומרצו.

הימים ימי התחלת „בני־משה". על ה„תא" הווארשאי נמנה גלוסקין, בתוך ה„חמישיה" הראשונה. הסיסמות של „בני־משה" היו: הכשרת הלבבות בגולה ויצירת מעשים נאים בארץ.

מכל ה„תאים" של „בני־משה" הצליחו הצלחה יתירה שנים, באודיסה ובווארשה. וכל אחד מהם הגיש אל התנועה הציונית דבר־מה מיוחד משלו. התא האודיסאי נתן רוח והקים את הקבוצה המפורסמת של הסופרים, ששפכו מחנם המיוחד על כל

הספרות שלנו, חן אשר יעמוד לה ויהיה לה לכבוד ולתפארת לעולמים. והתא הווארשאי נתן מ ע ש ה והקים קבוצה קטנה של אנשי־מעשה, ששפכו מחיוניותם וממעשיותם על מיטב מפעלינו.

אחד מטובי הקבוצה הווארשאית הזאת היה זאב גלוסקין. יחד עם חומו הציוני הכניס בכל מעשה ובכל מפעל ממפעליו שכל חיוני בריא, זריזות, דייקנות ומעשיות. שלושת החברים העיקריים של „החמישיה" הווארשאית חילקו ביניהם את העבודה, שקיבלו על עצמם, אם במקרה ואם בכוונה תחילה. ה„תא" הווארשאי עשה גם בשביל הכשרת הלבבות וגם למען המעשים הנאים בארץ. לשם המטרה הראשונה נוסד בווארשה אחד מבתי־הספר המתוקנים, „יהודיה", בית־ספר לבנות, ונוסדה „אחיאסף", הוצאת ספרים עברית, ההוצאה הראשונה, שהתנהגה מתוך כבוד ודרך־ארץ לספר ולסופר ולא רדפה אחרי בצעה. והעבודה הזאת היתה תחת ידו של א. קפלן. ולשם המטרה השניה נוסדו באותה ווארשה שורה של מפעלים, שהטביעו חותמם המיוחד על כל התפתחות הישוב בארץ־ישראל. הם יסדו את „מנוחה ונחלה", ששמה לה למגמה יסוד מושבה חדשה בארץ באמצעים עצמיים, בלי להזקק לתמיכת הציבור ולקופסות של צדקה. והמושבה שיסדה היא אחת המושבות הנודעות לשם: ר ח ו ב ו ת. בשנותיה הראשונות עמד בראשה לווין־אפשטיין. הם יסדו את „כרמל", את „כרמל האמריקאי" ואת „כרמל המזרחי". כל שלש החברות הללו נוסדו כחברות בעלות מניות בווארשה. ומטרת כולן היתה מכירת היינות של ארץ־ישראל. ובראשן התיצב זאב גלוסקין. המושבות בארץ־ישראל הרבו לנטוע כרמי גפנים תחת לחץ השפעתה של פקידות הברון. הברון בנה יקבים גדולים לתעשית היין. אבל למכור את היין לא ידעו. ותחת הנהלתם „החרוצה" הפך היין להיות כעין „עפר קודש", שמוכרים אותו לשם מצוה. ואת היין ביקבים היו שורפים בכל שנה, ערב הבציר החדש, לאלכוהול כדי לפנות מקום ליין החדש... הברון שילם לכורמים את מחיר הענבים כאילו היה מוכר את היין והפסיד שנה שנה כחצי מיליון פראנק. ויתעייף אף הוא ויעמוד לסגור את היקבים ולהפקיר את הכרמים. ואלמלא בא גלוסקין היו הדברים מגיעים אמנם לידי כך.

גלוסקין עמד בראש ה„כרמל" ויהי הראשון אשר הפך את היין של ארץ־ישראל לסחורה עוברת לסוחר במקום „עפר קודש". ובימי המשבר הגדול של הכורמים בארץ־ישראל בשנת תר"ס, בא ארצה ללמוד ולדעת את התנאים ויבין את צדקת טענתם של הכורמים ותביעתם למסור את גורלם לידיהם ועל אחריותם. הוא השתתף בשנת תרס"א ב„משלחת" הידועה, שהלכה לפאריס להשמיע לפני

הברון את תביעת הכורמים. המשלחת לא הצליחה וחזרה בידים ריקות. אבל גלוסקין הצליח. הוא לא נח ולא שקט. ומה שלא הצליחה המשלחת לעשות בדרך של מהפכה, הצליח הוא לעשות בדרך של התפתחות אטית. ובשנת תרס"ו נמסרו היקבים לידי הכורמים, נוסדה „אגודת הכורמים", הקואופרטיב של הכורמים, ובראש התיצב גלוסקין. ולא עברו אלא שנים מועטות ומשק היין בארץ נעשה חי הנושא את עצמו. וגלוסקין נעשה אזרחה של הארץ לכל ימיו. זאב גלוסקין היה הראשון במחנה הציוני, אשר הבין את סוד היצוא, ויבין שאם ארץ־ישראל לא תהא מסוגלה למכור, לא תהא מסוגלה גם לקנות ודינה להתנוונות. את האמת הגדולה הזאת לא הבינו „מנהיגים" ישוביים שנים רבות גם לאחר „תגליתו" של גלוסקין, ויחשבו כי הארץ תוכל „להתבשל בלשד עצמותיה", ולא נקפו באצבע ולא העמידו את דאגת היצוא בראש דאגותיהם וגרמו לא מעט לעובדה העגומה, כי אחרנו לאמעט את המועד...

גלוסקין הציל את תעשית היין, בזמנו, בארץ וינח את היסוד למפעל היצוא שלנו. אבל בתקופה אחת קצרה, לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשהגיע משבר זמני לתעשית היין, מחמת סיבות כלליות בשוקי העולם, הופעה תדירה בעולם התעשיתי, קצרה רוחם של הכורמים, וישכחו את כל חסדיו של גלוסקין וימררו את חייו עד שהוכרח להתפטר. הציבור הציוני והישובי בכללו כפוי־טובה הנהו, וציבור האכרים במושבותינו הישנות ביחוד. אבל איש כגלוסקין אינו יודע לשמור עברה בלבו. איש טוב וידיד טוב הנהו מטבעו, ככה יצרו בוראו. והוא נשאר ידידם הטוב של הכורמים גם לאחר הרע אשר גמלו לו תחת טובה.

והאיש המעשי הזה, שלו נגלו הסגולות של המסחר, התעשיה והמקח וממכר, כאשר נגלו רק למעטים, נשאר יחד עם זה גם איש הרוח, איש הספר, כאשר חנכהו אביו, שמתנותיו לבנו היו תמיד ספרים, וכאשר חנכוהו ה„חדר" ו„בית־המדרש" ו„דף הגמרא". במידה אחת כמעט דאג גם למכירת היין של מושבתו רחובות וגם לבית־הספר, גן־הילדים, בית־העם והספריה בה. וספר חדש, ספר טוב, ספר יפה — בדחילו ורחימו יחזיקו בידו. ואת ביתו, בתל־אביב, כל רכושו כמעט, שקימץ במשך כל חייו, צווה לספריה העירונית. כך יאה וכך נאה ל„בן־משה", אשר שמר במשך כל חייו את תורת רבו, שאהבו והעריצו, ואוהב ומעריץ את זכרו עד היום הזה.

האישיות של זאב גלוסקין היתה כל השנים כאבן־חן בזר הישוב וכאבן־חן תהי נוצצת תמיד גם בתולדות הישוב.

*

לעת זקנתו, „כשהגיעו ימים שאין בהם חפץ", נותן גלוסקין בזה את זכרונות ימי חייו, שהם בחלקם הגדול גם חיי הציונות והישוב, לקורא העברי. וגם זכרונותיו „יצירה פשוטה" הם, בלי הוויות, בלי נוצות של מליצה, אבל ענין רב ימצא בהם הקורא, שעניני הישוב והציונות קרובים ללבו. וגם לא מעט ילמד מהזכרונות ה„פשוטים" האלה. ילמד איך לא ידענו בזמנו לא לבוז לקטנות, וכמה גדולות הפסדנו על־ידי זה... וללמוד יש תמיד. ולעולם אין הלימוד מאוחר...

ימים קשים עוברים עלינו עכשיו, ימים, אשר כמוהם לא היו לקושי לעם ישראל ולישוב. ולא מעט מן הרע שהגיענו — באשמתנו הגיענו. גלוסקין מזכיר לנו בזכרונותיו כיצד התיחס הציבור העברי בגולה באדישות לתוצרת הארץ, והיו חנוונים והיו גם „אדוקים", ש ה ח ר י מ ו ה כמעט... גלוסקין מזכיר לנו את הפתעתו המרה, כשראה לאחר המלחמה, לאחר הצהרת בלפור, את שערי הארץ פתוחים לרווחה והמוני ישראל מן הגולה א י נ ם באים בהם... ימים קשים, אבל כיצד אומר זאב גלוסקין תמיד ברגעים של נסיון קשה: „אַל פחד — אֵל למושעות!.."

אַל פחד, ר' זאב גלוסקין! אם כולנו נדע כמוך לעבוד וליצור — אֵל למושעות!

מ. סמילנסקי

פרק ראשון

תולדותי

חזקו עלי דבריהם של אחדים מידידי ומכירי לכתוב „זכרונות". הטענה שלהם: זכית לזקנה מופלגת, ובחיי היהודים עברו מאורעות כבירים ושונים, שגם אתה לקחת חלק בהם, ומדוע לא תשאיר כל זכרון מימי חייך?..

והנה: ראשית, מטבעי איני מסוגל לדבר ולכתוב הרבה. וכשאני שומע נאומים ארוכים וקורא מאמרים ארוכים אתפלא — הלא אפשר להגיד כל זה בדברים הרבה יותר קצרים...

ושנית, קראתי ספרי זכרונות, שפירסמו אחדים ממכירי, וראיתי, כי בכל ישרתם ואהבתם את האמת, אי־אפשר היה להם להימנע מסוביקטיביות יתירה. ופעמים האמת ההיסטורית שבסיפור לקויה במקצת והנטיה להתגנדר מבצבצת לעין. ואם הקורא יודע, במקרה, את הדברים, שסופר עליהם, כהוויתם, יעמוד על התקלה ויצחק בלבו. והיות וחוששני אולי אכשל גם אני בכך וימצא מי שילגלג עלי, התאפקתי מלכתוב „זכרונות". כל ימי פחדתי ועדיין אני פוחד מלעג. ו„שגיאות מי יבין"!

ואם בכל זאת אני ניגש עתה לכתוב זכרונותי, הרי לעצמי אני כותבם ולא לקהל הקוראים הרחב. לעת זקנה, לאחר שכל חמודות החיים עברו, יש רצון, לפעמים, לזכור שוב את הימים שעברו; בזכרונות אלה החיים כאילו מתחדשים שוב, ועוד הפעם אתה מרגיש את ימי הילדות, הנערות והבגרות שלך, ועוד הפעם אתה חוזר על כל מה שעבר, ונדמה לך, שאתה חי את חייך בגלגול שני...

א

סלוצק

עיר היתה במדינת רוסיה ושמה „סלוצק". מדוע נקרא שמה סלוצק? מפני שהיא יושבת על הנהר „סלוצש". כשגדלתי והתחלתי לומד גיאוגרפיה חיפשתי בכל המפות, שהגיעו לידי, את העיר סלוצק ואת הנהר שלה, ולצערי

לא מצאתים. אך עיר כזאת ונהר כזה היו באמת. ואיני מתבייש להודות, כי גם עתה, כשהזדקנתי, ואני פותח איזו אנציקלופדיה, הריני מחפש באות „ס", ואם אני מוצא שמה של סלוצק דומה עלי כאילו קיבלתי דרישת־שלום מעיר מולדתי... את שם הנהר עד היום לא מצאתי בשום מקום, אבל זוכר אני אותו היטב. זקני הדור היו אומרים, שהנהר הזה הוא „עורק" של הים הגדול... ולכן התגאו בו. על מימיו עמדו ופעלו כמה טחנות קמח בטבור העיר, והשפיעו עליה פרנסה. בקיץ התרחצו בנהר אחינו בני ישראל והגויים. וכל אחד מהם במקום מיוחד שלו. בחורף התחלקו על הקרח בחורי הגויים וביחוד תלמידי הגימנסיה. צעירי בני ישראל לא עלה על דעתם לעסוק בעסקי „קונדס" כאלה, להתחלק על פני הקרח! השופכין, שנוהגים לשפכם מהבתים לתוך החצר, נקפאים והופכים קרח ואם עיני הרבי או האב או האם אינן משגיחות בכך, מנסים ילדי ישראל להתחלק מעט אף הם... סלוצק על הנהר היתה גאותה; סוף סוף „עורקו" של הים!.. ומי יודע, אולי אפשר להגיע דרך הנהר גם לאמריקה...

בני סלוצק רובם ככולם מימיהם לא ראו את הים ורק מתוך „ברכי נפשי" ידעו, שיש ים רחב ידים, אשר בו אניות יהלכון והלויתן משחק בו... ויש בעלי־בתים היודעים כי באודיסה יש ים, ומשם נוסעים לארץ־ישראל... על אודיסה היו מספרים, שעיר גדולה היא ופרנסה בה לרוב. אבל מי ישים לב לעיר רחוקה כזו, ומי יסכן נפשו ללכת לשם? סוחרי סלוצק ידעו למצוא פרנסה ב מ ק ו ם, ורק יחידי סגולה הביאו ממרחק לחמם.

סלוצק עיר מחוז היא, פלך מינסק. מספר תושביה עלו אז לערך שלושים אלף, חצים יהודים; ורק הם המעניינים אותי, כמובן, בזכרונותי.

הדבר היה לפני שמונים שנה, ואז אפשר היה לחלק את יהודי סלוצק לסוגים שונים: גבירים ועשירים, בעלי־בתים חשובים, בעל־בתים בינוניים, בעלי־בתים סתם, בעלי־מלאכה, בעלי פרנסות שונות ואנשים החיים ב„אויר" וכלי־קודש.

גבירים ועשירים היו בסלוצק מתי מספר, לא יגיעו אף למספר האצבעות של יד אחת.

הראשון ביניהם היה ר' איסר איסרלין, בן משפחה מיוחסת ביותר (מהרמ"א). בעיר חשבוהו לגביר וכל אחד ספר ומנה את הונו, שעלה „קרוב לשמונים אלף רובל". ביתו גדול ורחב־ידים, בטבור העיר, על יד הכביש, וחלונותיו גדולים, גותיים, וחצל לו רחבה, ובחצר — בית־

כנסת בנוי אבנים, בנין יפה, הנקרא „איסערקעס שול". בבית־הכנסת מתפללים, כמובן, כל בני משפחת איסרלין ועוד אחדים מהשכנים, „למדנים", ועשרה בטלנים, שהגביר תומך בהם, כדי שלא יחסר „מנין". ראש המוסד הזה היה למדן גדול, ר' מנדלי. בכל יום ויום, לרבות הלילות, יושבים בו ולומדים צעירים, בני בעלי־הבתים, הסמוכים על שולחן אביהם, וגם בחורים, שכבר סיימו תלמודם אצל מלמדיהם, אחרי „בר־מצוה". לומדים 3—4 בחורים בחבורה דף גמרא עם המפרשים, ויש וגם יהודי סתם יושב ולומד ב„פני עצמו". בכל ערב, אחרי מעריב, עד שעה מאוחרת, בפינה אחת בכותל המזרח יושב הלמדן המופלג ר' מנדלי, שקרא את השיעור בכל יום. ומוכן ומזומן הוא לענות לכל מי שקשה לו קושיא חמורה. וכל מי שפונה אליו הוא עונה לו בנעימות ומסביר הכול. כל בחור חשב לו לכבוד לגשת אליו לשאלו דבר ולשמוע תשובתו. גם אני טעמתי פעם אחת את הכבוד לשאול אותו קושיא, ונהניתי מזיו פניו.

בחורים „העומדים בשידוכים" נחשב להם למעלה יתירה אם למדו ב„בית־הכנסת של איסר'קה". הבית ובית־הכנסת נקראו „החצר". ובאמת היה כאן כעין „חצר מלך"... הגביר ר' איסר איסר'קה'ס הוא יהודי חרד ולא למדן. גבה־קומה, זקנו מגודל, כולו הדר. בפניו נראה, שהוא „גביר". בעיר גופה לא היו לו שום עסקים. מסחרו בקניגסברג, ושם הוא מרוויח „מיליונים". „פרנסה" אחת היתה לו גם בסלוצק. הוא היה מוהל, „המוהל" של העיר. הזדמנויות של „ברית מילה" היו לו לפעמים קרובות מאוד, והוא לא החמיץ אף אחת מהן, פרט ליום שבת. וילך לעשיר ולדל, לאותו בית־הכנסת בו התפלל בעל־הברית, לתפילת שחרית, ובעצמו שר בשמחה „וכרות עמו הברית" עד הסוף. „הריווח" שלו, פרט למצוה, היה פיטור המתפללים מתחנון משני וחמישי — מה„והוא רחום" הארוך, וליולדות העניות העניק מטבעות כסף כלאחר־יד.

עקרת הבית שלו, בריינה־רייזל, אשה טובת־לב, נענתה לכל דל, ונדבה ביד פתוחה. חולה עני הזקוק למעט מרק טוב, לקצת ריבה, פנו ל„חצר". ותמיד נתקבלו בסבר פנים יפות, במלים חמות ובלבביות — חצר המלך הטוב.

לגביר איסרלין שני בנים: אחד בן חמש עשרה, והשני בן שתים עשרה. שניהם לא התערבו עם הילדים מבני העיר, ולמדו כל לימודיהם בתוך ביתם. היה להם מלמד מיוחד ללימודי „יהדות" ומורים מיוחדים ללמדם קרוא וכתוב ולימודי חול.

כשעברו איסרלין וכל משפחתו לגור בעיר קניגסברג, לקחו עמהם את כל הכבודה, את כל החפצים היקרים, וגם את אחד המלמדים, שהיה אדוק למחצה ומשכיל למחצה, להמשיך את לימודי הבנים, שלא תפסק המסורת מן הבית, כמנהג סלוצק. כל העיר הצטערה מאוד שמשפחת הגביר עזבה אותה. הבית הנהדר, שכולו היה אומר כבוד — נשאר ריק ועזוב; וכל מי שעבר על יד הבית נדמה לו, כי „הכתלים מורידים דמעות".

בית־הכנסת נשאר בתפקידו ובסדריו כשהיה; ובין מנחה למעריב, כשבעלי־בתים משוחחים ביניהם במילי דעלמא, היה עיקר השיחות „מי ראוי להכנס לגור בארמון הזה?"

אך מה שלא עשה השכל עשה הזמן.

הזמין הקדוש ברוך הוא שריפה בעיר סלוצק, ויחד עם הסביבה נשרף גם הבית הזה; בדרך נס נשאר בית־הכנסת ו„כל העיר" ראתה בזה אצבע אלוהים... בזכותם של עשרת הבטלנים שגרו בבית, לא נגעה בו האש.

אחרי כמה שנים נבנה על המגרש בית חדש גדול, יפה אך פשוט, בסגנון יתר הבתים של ה„נגידים" המעטים שבעיר. כל בני סלוצק זכרו את גדלו ותפארתו של הבית הראשון „של איסר'קה", וכשראו אחר־כך את הבית החדש — נדו בראשם באנחה, „הכזה הוא בית איסר'קה'ס"...

בבית הזה גרו אחר־כך שני בעלי בתים חשובים, שאחד מהם היה גיסי. זכורני, כשנכנסתי לדירה של אחותי בפעם הראשונה, נזדעזעתי קצת: „האם ב„בית איסר'קה'ס" עומדות רגלי?..."

השני במעלה היה ר' יונה שמחוביץ, אביו של ד"ר י. נ. שמחוני. אף הוא ממשפחתו של איסרלין. יהודי מיוחד במינו. הוא חשב את עצמו לגביר, והביט על הסלוצקאים בביטול. מתנהג היה בעשירות, ביד רחבה, מבקר בחריפות את כל אחד ומתרחק מ„עמך". והציבור התיחס אליו מפני כך ב„דרך ארץ" ובכבוד. סוף־סוף **שמחוביץ**! פילוסוף במקצת ומשכיל במקצת היה האיש. בשבת היה מתפלל ב„בית־הכנסת של איסר'קה'ס".

השלישי במעלה היה בנימין עבין. איש פיקח, והכול יודעים, שעשיר הוא. מלווה ל„פריצים" וגם ליהודים ברבית על „צד היתר עסקה" כתיקון חז"ל. וכל „ילד ברחוב" יודע שקמצן הוא. היה מתפלל ב„חאפאשקער שול", בבית־הכנסת שהרבי רבי יוסי־בר מתפלל בו. והדבר הזה מוסיף לו כבוד.

הרביעי הוא גרשון אוסטרובסקי והוא נקרא על שם אשתו קריינה

„גערע קרייגעס". הוא בעצמו יהודי סתם, בעל צבע אפור, עשרו מוטל בספק. יש לו בית בעל שתי קומות, ובו חנות גדולה, של מכולת ומשקאות מובחרים. העסק מתנהל על־ידי אשתו קריינה, הקונים שלה היו „האינטליגנציה" הגויית, פקידים ובעלי־אחוזות עשירים. קונים יהודים כמעט שאין לה. לפיכך חושבים את אוסטרובסקי לעשיר.

בעלי־בתים חשובים, משפחות מיוחסות, בעלי פרנסה בשפע, המכלכלים את משק־ביתם לא ביד רחבה, אבל לא בצמצום — היו בסלוצק כמה עשרות. איש לא חקר הונו של כל אחד מהם, אך היה ידוע לכל, מי ומי מהם תקיפים הם.

קשה היה לקבוע את ההפרש בין בעל־בית חשוב לבינוני, ולבין בעל־בית „סתם". אך בעיר מלאה חכמים ופיקחים כסלוצק, נתגלו בכל זאת התחומים שבין שלושת הסוגים הללו.

מגיפת חולירע פרצה בעיר, וצריך היה לסדר את עניני ההצלה, ועזרה למשפחות עניות. היה נחוץ כסף. ראשי הקהל מצאו מוצא לכסף; בהסכמת הרב הגאון, הוכרז בכל בתי־הכנסיות, כרוז חמור, שכל אחד ואחד מבעלי־הבתים מחויב להכניס לקופת הצדקה תרומה חד־פעמית, לפי מה שעולות לו ההוצאות לשבת אחת. ומפני שאי־אפשר לדעת וקשה גם לשאול כל אחד, מה הן הוצאותיו לשבת אחת, הטילו סכומים עגולים על כל סוג וסוג. העשירים צריכים להכניס 36 זהוב, בעלי־בתים חשובים 18 זהוב, בעלי־בתים בינוניים 9 ובעלי־בתים סתם 5 זהובים, ויתר התושבים — כל אחד ואחד כפי נדבת לבו.

אמי ע"ה מסרה לי 18 זהוב להכניס לקהילה, ובכן נודע לי, שמשפחתנו נחשבת על בעלי־הבתים החשובים.

אלה שהכניסו תשעה זהובים נחשבו לבינוניים, ואלה שהכניסו רק חמשה זהובים קבעו את עצמם, מדעתם, בין בעלי־בתים סתם.

ההגדרה הזאת שימשה אחר־כך לדוגמה כשהטילה הקהילה מס הערכה על התושבים.

על המשפחות של „בעלי־בתים" לכל סוגיהם היו מוטלות חובות שונות: בו בזמן שהעשיר יוצא ידי חובתו אם הוא בא לבית־הכנסת להתפלל בציבור בימי שבתות, ראשי־חדשים, ימים טובים וימי פגרא, מדקדקים בבעלי־בתים, שמחויבים הם להתפלל בכל יום ויום דוקא „בציבור"; עשיר „פטור" מלהיות „למדן", „בעל־בית" תובעים ממנו למדנות דוקא. עשיר מותר אפילו להיות

„עם־הארץ", אך אוי ואבוי לבעל־בית אם דעת הקהל מתחילה מפקפקת ב„למדנותו".

בעלי פרנסות שונות, חנוונים והחיים חיי „אויר" — צורה אפורה אחת היתה לכולם...

בעלי־מלאכה — זה הסוג היותר אהוד, „עמך", החיים על יגיע כפיהם, וחיים חיים פשוטים וצנועים. נוגע היה עד הנפש לראות את רוב בעלי־המלאכה נחפזים בבוקר השכם, לפני עלות השחר, לבתי־כנסיות להתפלל, ולפנות ערב הם נראים שוב בבתי־הכנסיות המיוחדים שלהם, בישיבתם על פרק תהלים, או על „עין יעקב".

„כלי־קודש" הם הרבנים, הדיינים ושמשיהם, שמשי הקהלה ושמשי בית־הכנסת וחברה קדישא.

רבנים — בזמני היו: הרב האמיתי, מורה הוראה, שהעיר סלוצק התגאתה בו. הוא היה מנהלה ומנהיגה הרוחני של העיר, והכול נשמעים לו; ברחוב רואים אותו לזמנים רחוקים מאוד, כל כבודו — על כסא־הרבנות בביתו.

„הרב מטעם", „דער קאָזיונער רב", המנהל רשימות הנולדים והמתים, היה למדן אף הוא ומכובד ובסוף ימיו עלה עם משפחתו לארץ־ישראל. הרב הזה היה כעין פקיד ממשלתי.

בביתו של הרב מטעם היו ספרי הנולדים והמתים, תעודות נשואין וכדומה. הוא מחויב לדעת כל ברית מילה ובאים אליו תיכף לרשום את שם הילד בספריו. וכשנולדה בת מודיעים לו את שמה — וגם אותה הוא רושם בספריו. בנו של „רב מטעם" זה היה מופלג גדול בתורה ואומר בכל יום שיעור בבית־הכנסת ועלה יחד עם אביו לארץ־ישראל.

דיינים הוזמנו תדיר למשרתם על־ידי רב העיר, ונקראים „בית־דין צדק". שמשי בית־הדין הוזמנו על־ידי הדיינים ואושרו על־ידי רב העיר, וזה שמם „שמשי בית־דין".

שמשי בתי־הכנסיות, נבחרו על־ידי כל אחד ואחד מהם. רוב שמשי בתי־הכנסיות בזמן ההוא היו אנשים באים בשנים ולומדים. אני זוכר בכבוד את שמש בית־הכנסת של משפחתי, שנקרא „הרצל דער שמש", פיקח, בעל מידות טובות; באי בית־הכנסת כיבדוהו מאד. לעת זקנתו עלה לארץ־ישראל, זכורני היטב, היטב כאשר בא לביתנו להפרד מאבי ומכל בני־ביתו, וכשנתן לי ידו אמר:

„נא, זיי געזונד, און לערן מיט חשק" (היה שלום והווה שקוד ללמוד).

אמרתי לו:

„ר' הרצל, קח גם אותי לארץ־ישראל".

הניח ידו על ראשי ואמר:

„כשתהיה גדול, תסע גם אתה לארץ־ישראל, — וכישבוא משיח תסעו כולכם לשם".

בחרדת קודש אני זוכר עד היום את המלים האלה. ואם זכיתי, שנתמלאה המחצית הראשונה של ברכתו, אקוה, שתתמלא גם המחצית השניה. משיח יבוא כשהדור יהיה ראוי לו, בארצנו...

בתי־כנסיות ובתי־מדרשות היו בסלוצק במידה מספיקה. זוכר אני „די קאַלטע שול", ששם היו המתפללים בחורף לובשים מעילים חמים או פרוות. לפי דברי הזקנים קיים בית־כנסת זה כשלוש מאות שנה. ויש מספרים, שבלילות באים אחרי חצות המתים להתפלל בו, ובעלות השחר הם שבים לקבריהם... לפיכך היו פוחדים לעבור מאוחר בלילה על יד ה„קאַלטע שול"... על יד בית־הכנסת הזה היתה אבן אחת גדולה, והיו מספרים, שעל אבן זו הלקו מלקות רבי אחד של חסידים, לפי שכל בני סלוצק מתנגדים הם... בימי היה בסלוצק אחד בשם „איצ'ה דער חסיד", וביום שמחת תורה היינו הולכים לביתו לראותו רוקד על השולחן... לא ידעתי את החסידות וחשבתי, שכל ענין החסידות הוא לרקוד בשמחת תורה על השולחן...

בקרבת „הקאלטע שול" התרכזו עוד כמה בתי כנסיות, בית־הכנסת לחייטים, בית־הכנסת לכובענים, „קלויז", „בית־המדרש" ועוד, כולם עמדו בחצי עיגול וכל המקום הזה נקרא „שולהויף". במקום הזה העמידו חופות כל בני העיר. מאחורי בתי־הכנסיות האלה עמד בנין גדול, שנקרא „הישיבה", שם למדו יומם ולילה בחורים האוכלים „ימים". ראש־הישיבה היה כבד־פה, ואף־על־פי־כן היה „מגיד הדף" בכל יום, כנהוג. פעם אחת ביקר מושל המחוז בישיבה והתחיל מדבר עם ראש־הישיבה של המוסד, על־ידי תורגמן, כמובן, והתפלא מאוד, איך ממנים אילם „פרופיסור באוניברסיטה"... כל הסביבה של הבתים על יד הישיבה היתה נקראת „אמריקה", כי שם גרו דלת העם, הקבצנים... מדוע נקרא המקום כך, אין איש יודע. באחד הבתים גר איש אחד, שמו ר' רפאל־יוסל, שהיה בבחינת צדיק, טוב ומיטיב לכל עני ונכה־רוח, ולמוצא פיו הכול מיחלים, ובעצמו היה ניזון בקב חרובים, עני מדוכא כל ימיו.

ענייני החרבות היו מסודרים בסלוצק באופן פשוט: „ותלמוד תורה כנגד כולם". היו „חדרים", „תלמוד־תורה", „ישיבה" ולמדו בבתי־כנסיות. ב„תלמוד־תורה" למדו חומש ורש"י, מעט תנ"ך, גמרא עם כל המפרשים. סלוצק היתה עיר מלאה תינוקות כרימון, ואלה למדו ב„חדר"ים. ובחורים ישבו בבתי־כנסיות ובתי־מדרשות ובקלויז, לאלפים ישבו בהם ולמדו. וגם ל„ה ש כ ל ה" התחילו אחדים מבני סלוצק לדאוג: חכמת כתיבה יפה, ומעט רוסית למדו אצל מורים פרטיים הנקראים „שרייבערס". גם נערים וגם נערות למדו, קבוצות קטנות של שלושה או ארבעה תלמידים למדו ביחד בשכר־לימוד קטן. בני בעלי־הבתים החשובים למדו כל אחד ואחד מהם יחידי אצל „שרייבער", וללימוד הלשון הרוסית שכרו „גימנזיסט" ממחלקה החמישית או הששית, וזה עלה ביוקר.

בזמן האחרון יצאה גזירה, שכל תלמידי ה„חדרים", למעלה מעשר שנים, מחויבים להכנס לבית־הספר העירוני של שתי מחלקות לשתי שנים ללמוד רוסית, חשבון, גיאוגרפיה. שם למדו הכול ברוסית וישבו בגלוי־ראש. בשבת ויום טוב לא למדו. והיו מסדרים „חיפושים" בחדרי המלמדים ורושמים את התלמידים ושמות הוריהם, והמלמד אחראי, שהם יכנסו לבית־הספר העירוני.

היתה גימנסיה בעיר, והגבלות ליהודים לא היו עוד. ועד כמה שאני זוכר, לא נתקבלו לשם אלא בני עשר למחלקה מכינה, או גם לראשונה והלאה, מי שהכינו את עצמם לכך; הממשלה היתה מעונינת למשוך את ילדי ישראל להשכלה, אך יהודי סלוצק, וביחוד רוב בעלי־הבתים, התנגדו לגימנסיה, ראו אותה כפרוזדור לשמד. מעטים, שלא שמו לב לדעת הקהל, מסרו את בניהם לגימנסיה. ואלה הגימנזיסטים, כשבאו לפעמים ביום טוב לבית־הכנסת לבושים בגדי שרד וכפתוריהם נוצצים ועל הכובע סמל מבריק, עוררו קנאה גדולה בלב כל הבחורים, שלא זכו לגדולה זו.

*

בעיר זו נולדתי ביום ט' אלול, שנת תרי"ט. הייתי הילד החמישי, בן ראשון אחרי ארבע בנות, שנולדו לפני. שמחת ההורים היתה גדולה ו„כבוד ויקר" נתנו לי תמיד כאילו הייתי „בן יחיד" אף־על־פי שנולדו אחרי עוד שני בנים.

אחרי הפסח, כשמלאו לי ארבע שנים ומחצה, הכניסני אבי ל„חדר" עטוף בטלית של משי. בחדר זרקו לי ה„מלאכים" מהתקרה ממתקים ובבית

גדלה השמחה. לפסח זה בא אבי, ע"ה, מקניגסברג, ששם היה יושב לרגל עסקיו. הוא הביא לי „טלית־ל" של משי, דבר שעוד לא ראו בסלוצק, גם ספרים, „סדור" וחומשים קטנטנים, מודפסים בגרמנית ברוב הידור. ובכל פעם, שבא מקניגסברג לסלוצק, הביא לי מתנה ספרים שונים מודפסים בהידור בחוץ־לארץ, כדי למשוך את לבי לספרים וללימודים. ואם עד היום חובב ספרים אני אין ספק, שזהו פרי הגרעין, שזרע אבי בלבי, בראשית ימי ילדותי.

ימי הילדות והנעורים עברו עלי בלי כל מאורעות יוצאים מן הכלל. גודלתי וחונכתי בחיי רווחה, אבל בלי מותרות ופזרנות. אמי שלחה אותי ל„חדרים" של המלמדים המפורסמים שבעיר המקבלים שכר־לימוד גבוה. הנערים, חברי, היו בני גילי, בני טובים. לא למדנו ביחד יותר מחמישה או ששה נערים; סדר הלימודים ב„חדרים" היה: מ„קמץ אלף" עד דף גמרא לשבוע.

ל„חדרים" של מלמדי דרדקי היו מובלים התלמידים הקטנטנים בכל יום על־ידי בחור מיוחד הנקרא „ביהלפר" (ראש דוכן), שהוא־הוא גם המחזיר אחר־כך את הילדים לבית הוריהם. ביד ה„ביהלפר" היו האמהות מפקידות אוכל וממתקים בשביל הילדים, לחלק להם ב„חדר" בשעות קבועות. תפקידו היה לשמור על הילד בצאתו ובבואו: מכלב נובח, מעגלה, שלא תעבור עליו, מ„שקץ" שלא ידה בו אבן, ובכלל לשמרו מכל פגע רע. את משכורתו היה מקבל מההורים, אך המלמד אחראי כלפי ההורים על ה„ביהלפר", שימלא תפקידו באמונה הן בדרך והן ב„חדר".

ל„חדרים" של מלמדי חומש ורש"י הולכים הילדים לבדם, בלי שמירה מיוחדת, ועליהם להשמר בעצמם מכל תעלולי הדרכים. ובזה היו מפתחים בילד את הרגש של שמירה עצמית. אולם הפחד בפני ה„שקץ" ובפני הכלב — נשאר ל„ירושה" לכל ימי חייהם.

בלילות החורף, כשלומדים ב„חדרים" עד שמונה בערב, שבים התלמידים הביתה לא ביחידות, אלא קבוצות־קבוצות, מפני הפחד בלילות.

וזה סדר „תחנות" הלימודים, שעברו בהן, הילדים, בימי ילדותנו: ממלמד דרדקי למלמד חומש, מחומש סתם לחומש עם רש"י, לעשרים וארבע — להתחלת גמרא על־פי ספר „לקח טוב", ראשי פרקים קלים מ„שנים אוחזים בטלית", מכאן לדף גמרא עם רש"י בכל שבוע ולמשניות ואחר־כך לדף גמרא עם רש"י ועם תוספות, ומכאן ואילך — לשיעורי גמרא בלי הגבלת מספר

הדפים בשבוע, והמלמדים החשובים מתחילים מכניסים תלמידיהם לטרקלין של מהרש"א, ולאט־לאט מראים להם את הארמון הנאה של „מהר"ם שיף". לימודי ספר דינים „חיי אדם", „שולחן ערוך", ספרי מוסר וכו' היו „קינוח סעודה", שלא באו בחשבון של סדר היום. מובן, שההצלחה בלימודים היתה תלויה בכשרונותיהם של התלמידים, ובמידה ידועה של „המלמד".

את כל „התחנות" ללימודי התורה האלה עברתי משנת ארבע ומחצה לחיי עד השנה השלוש־עשרה. המלמדים השתדלו במיטב כוחותיהם להכניס את כל הדברים הקדושים לראשי, עד כמה שהראש יכול לקלוט.

ל י מ ו ד י ח ו ל, שהם נחוצים לכל יהודי, באשר הוא בן בחברה ונפגש לפעמים עם שאינם יהודים, היו: מלאכת כתיבה יפה, כדי לכתוב מכתב בכתב נאה, וידיעה מעטה בלשון הרוסית. והיות ואבי, ע"ה, גר בגרמניה, למדתי גם גרמנית. מורי ללימודי־חול היו מתלמידי הגימנסיה. וכן למדתי את הלשון העברית, דקדוק, וקראתי בספרי מאַפו ואחרים, כדי שאוכל לבוא גם בקהל „משכילים". ולשם הלימודים האלה מצאה לי אמי, ע"ה, מורים לעברית.

לאבי בקניגסברג הייתי כותב בכל חודש וחודש ממהלך לימודי ומעבודתי בכל יום ויום. לשון־הקודש ידעתי כהלכה. בתנ"ך הייתי בקי, ואת „אהבת ציון" ידעתי בעל־פה. ידיעתי בגמרא היתה „כמעט מספיקה", לעומת זה ידעתי משניות, ברכות ושבת, כמעט בעל־פה.

אבי, ע"ה, שמח מאוד למכתבי ועידד אותי תמיד. ופעם אחת הביא לי ש"ס גדול, דפוס ראַם, מכורך בכריכות נהדרות.

וכה למדנו, אני וחברי, שש פעמים בשבוע יום־יום, שעה אחת לימודי חול בעברית, וחמש פעמים בשבוע שעה אחת לימודי־חול ב„גוית". אצל הגימנזיסט למדנו רוסית, חשבון וגיאוגרפיה. כתיבה תמה גם ברוסית למדנו אצל המורה העברי.

על־פי דרישת הממשלה הוכרחתי להכנס לבית־הספר של המחוז, בשנת אחת עשרה לחיי. שם ישבתי שתי שעות בצהרים בכל יום ויום, פרט לשבת. שם למדו רוסית, חשבון, הכול ברוסית, וישבנו בגלוי־ראש. גמרתי את בית־הספר הזה כשהגעתי ל„בר מצוה". וכיוון שלמדתי את כל הלימודים גם באופן פרטי, קיבלתי את כל „הציונים" בתעודת בית־הספר: „טוב מאד". ואמי, ע"ה, שמחה מאד, שגמרתי את לימודי בבית־הספר ומעתה לא אהיה אנוס לשבת בכל יום שעתיים בגילוי־ראש.

מימי ילדותי נשארו לי זכרונות נעימים. בבית פינקוני אמי ואחיותי

באופן מיוחד, אמי היתה מאושרה כשהקראתי לפניה את מכתבי לאבי, ואת מכתביו שכתב אלי ביחוד. בכל הסביבה של השכונה שלנו וכן בבית־הכנסת, שמשפחתי התפללה בו, התיחסו אלי בקצת כבוד כמו לבן עשיר. ידעתי מדברי אמי, ע"ה, שאביה, הסבא שלי, בנה מכספו את כל כותל המזרח של בית־הכנסת, וכמובן, שמקומנו היה בכותל זה, המקום הראשון לימין ארון הקודש. השמש ר' הרצל כיבדני ב„מפטיר" לפעמים קרובות. בשבתות, במנחה, הייתי קורא לפעמים את הפרשה הראשונה של השבוע הבא, כן הייתי קורא את המגילות „שיר השירים", „רות", „קוהלת" מעל הבימה בנעימות המסורתיות, ואנשי בית־הכנסת התיחסו אלי בידידות, כמו לאחד משלהם; הייתי בעיניהם נער מושלם, בר מזל.

למחרת היום בו קיבלתי את תעודת בית־הספר, הוחג חג „בר מצוה" שלי. החגיגה היתה ברוב פאר והדר. „הדרשה" שלי היתה בסוגיה „אטר יד ימינו", וארכה כחצי שעה, ובמשתה, „כיד המלך", השתתפו כל בני משפחתנו, המלמדים שלי, השכנים מבית־הכנסת ואחדים מחברי. לשמחת אמי לא היה גבול, שזכתה, ב"ה, לגדל אותי לתורה.

וגם אני גדלתי קצת בעיני על שנכנסתי לעול של מצוות ונעשיתי ל„בר עונשין". שכלי אמר לי: מכיוון שיש חובות, ודאי ישנן לעומתן גם זכויות...

ביקשתי מאמי רשות להתחיל מעשן והיא הסכימה לי ונתנה לי מחנותה קופסת סיגריות משובחות, שרק ה„פריצים" מעשנים אותן, ניסיתי להדליק סיגריה ולבלוע את העשן — אך כמעט שנחנקתי, וזרקתיה, ומאז ועד היום אינני מעשן.

אחרי בר מצוה הוספתי ללמוד גמרא „בפני עצמי" ב„בית־הכנסת של איסר־קה־ס". אולם באותו זמן למדתי אצל גימנזיסט מהמחלקה השביעית את הלשון הרוסית ויתר הלימודים עד כמה שהוא בעצמו ידע. בסתר התכוננתי להכנס לגימנסיה, אחרי „בר מצוה". המורה שלי, גימנזיסט יהודי, הביא לי ספר ללמוד קצת סלבית, הנחוצה בשביל להכנס לגימנסיה, הספר היה ספר תפילות של גויים ובו מספר תמונות של גלחים, ואחרי ה„שער" היתה תמונת־צלב גדולה. במקרה נפל הספר לידי אמי, ע"ה. וכשפתחה אותו וראתה את הצלב נרעשה ונפחדה, ובאה אלי בצעקה:

„אוי ואבוי לי, המורה שלך רוצה להביאך לשמד ובודאי הוא מסיתך ללכת לגימנסיה".

את המורה פטרה תיכף ומיד, ואותי ביקשה בכל לשון של בקשה לסלק מראשי כל מחשבה על גימנסיה.

„דייך, שגמרת את „בית הספר", אקח לך גימנזיסט אחר ללמוד מפיו, ותדע הכול יותר מכל הבחורים שבסלוצק".

אהבתי מאד את אמי וריחמתיה, דמעותיה נגעו עד לבי ונואשתי מרעיון הגימנסיה, והסתפקתי בגימנזיסט אחר, דוקא „גוי".

*

השם של משפחתנו גלוסקין מקורו מעיר הלוסק, פלך מינסק, זקני וסבו של זקני היו רבנים בהלוסק כמה דורות, וחיברו ספרים רבים. שמרנו בביתנו אחדים מספריהם, כגון „אגודת אזוב", „מראות הצובאות" של הגאון רבי זאב מביאליסטוק. אבי, ע"ה, היה יליד הלוסק נכד לאחד הרבנים האלה. השם שלי זאב, הוא על שמו של בעל „אגודת אזוב". להקרא על שם סבא נחשב לסגולה בטוחה לתורה ולמעשים טובים של הרך הנולד.

אמי, ע"ה, ילידת סלוצק למשפחת ליפשיץ, שנחשבו למיוחסים. וסימן לדבר, שנצר מגזע רבנים מפורסמים מהלוסק נשא צעירה מסלוצק... סבא שלי, אבי אמי, מת בקניגסברג עד שלא נולדתי. הוא היה סוחר וסוכן. וזקנתי היתה בעלת חנות גדולה בסלוצק. אחרי מות בעלה נתעוורה הסבתא ועברה לגור אצל בתה, אמי ע"ה. את הסבתא אני זוכר היטב. היא מתה כשהייתי בן חמש. שמה „ס ט י ס י ה" היה מפורסם בזמנו, ואת אמי קראו כל בני סלוצק „פייגל סטישעס", והשם הזה חקוק עד היום על המצבה של אמי, ע"ה.

וזה היה משפט אחדות ממשפחות סלוצק: האיש, ראש המשפחה, יושב בקניגסברג, ועוסק בפרקמטיה, והאשה בסלוצק מחזיקה חנות. ועלה האיש מדי שנה בשנה לסלוצק לחודש־חדשיים לבקר את אשתו וילדיו. נותן לאשתו דין וחשבון מעסקיו והאשה נותנת לבעלה דין וחשבון ממצב עסקיה. במשך השנה עומדת חליפת מכתבים ביניהם בנוגע לחינוך הילדים, ועניני שידוכים לבנות, שהגיעו לפרקן.

כמה שנים אחרי נישואיו, לקח הסבא שלי את אבי לקניגסברג להכניסו לעסקיו, ואחרי מות סבא המשיך אבי את העסקים שלו בשמו הוא, ואמי המשיכה את החנות של הסבתא אחרי שנתעוורה. ולזאת נשאר השם „פייגל סטישעס" קנין העיר כולה. וכשהיה אבי בא לסלוצק, קראו לו, „לייזער סטישעס". ועד היום, רבים מבני סלוצק אינם יודעים את השם גלוסקין, אבל הכל יודעים את השם: „פייגל סטישעס". וכשבא אבי, ע"ה, בשנת תרל"ג

לסלוצק, ואני אז בן ארבע עשרה וב„חדר" איני לומד עוד, אלא לומד בעצמי ויודע לשון הקודש וכותב יפה בשפה הרוסית, לקחני לקניגסברג אליו. לצערי הרב לא האריך אבי ימים, ומת כעבור שנתים בקניגסברג. עסקיו עברו לחתנו; אמי נשארה בעסקיה עד יומה האחרון בסלוצק — ואני נשארתי יתום בקניגסברג.

ב
קניגסברג

קניגסברג היא עיר הבירה של פרוסיה המזרחית, הגובלת עם רוסיה הליטאית והפולנית. מספר תושביה היו אז מאה ושלושים אלף גרמנים, רובם פרוטסטנטים, ועוד כחמשת אלפים יהודים, שמהם כשליש היו יהודים גרמנים, ילידי הארץ, והשאר נתיני רוסיה. רובם הגדול היו מערי הגבול הקרובות, מפלכי קובנה, ווילנה, סובלק, מינסק, גרודנו. הם ישבו כאן ישיבת ארעי, לרגל עסקיהם, סוכנים ומתווכים בין סוחרי תבואות, פשתן ועצים ברוסיה, השולחים סחורותיהם למכירה לקניגסברג, ובין האכספורטרים בקניגסברג הקונים את הסחורות האלה כדי למכרן לעולם הגדול.

היהודים האלה גרו על־פי רוב ברחובות הסמוכים אל תחנות הרכבת, הבורסה ובתי־הכנסיות. הרחובות היו כעין תחום המושב של „יהודי פולין". היהודים אינם נדחקים לרחובות הראשיים, המלאים „גויים", אלא יושבים להם בין אחיהם, ושומרים את סדרי חייהם, נימוסיהם ומלבושיהם כאילו היו יושבים בעריהם ועיירותיהם, שמהן יצאו, ואין מוחים בהם. יודעים הם הגרמנים ש„יהודי פולין" אלה הם המתווכים בין סוחרי רוסיה ובין האימפורטרים והאכספורטרים הגרמנים. והגרמנים השתמשו בתיווך זה לשם מסחרם, ולגבי מסחר אין פדות בין יהודי לגוי, „כשר" כל מי שאפשר להרוויח על ידו.

בין יהודי פולין אלה ובין יהודי גרמניה, ילידי הארץ, היו היחסים טובים, ידידותיים, אף־על־פי שהאחרונים הביטו אל הראשונים קצת מגבוה.

יהודי גרמניה היה להם דרשן משלהם, בימים ההם ד"ר באמברגר, ו„סינאגוגה" משלהם; ויהודי פולין היה להם רב משלהם, הגאון הידוע מלב"ים, ושתי בתי־כנסיות משלהם. רק „חברה קדישא" היתה אחת לכולם. ועל שער בית הקברות היה שלט גדול: „בית מועד לכל חי", בעברית.

מבין יהודי פולין אלה הסתדרו כמה עשרות משפחות עשירות לישיבת

קבע, בהביאם לקניגסברג את נשותיהם, בניהם ובנותיהם וכל אשר להם ביחד עם מלמדיהם בשביל הדור הצעיר, כדי להמשיך גם כאן את מסורת לימודי־הקודש, שלא תשתכח, חלילה, תורה מישראל. המשפחות האלה שימשו גרעין ליסוד קהילת יהודי פולין לעניינים ציבוריים פנימיים, שכל „קהל" יהודי זקוק לו. בבית־הכנסת, „די פוילישע שול", נוסדה חברת ש"ס, ובכל ערב וערב כמה עשרות יהודים „בעלי־בתים", שביום הם עסוקים בפירוק סחורות מרכבת, או בטעינת סחורות לאניות המפליגות למרחקים, יושבים ולומדים בחבורה דף גמרא, מתווכחים ומתפלפלים בסוגיה זו או אחרת — ממש כמו בשניפישוק, שאוול, ווילנה, קובנה וכו'. כנראה לזה כיוון מאמר חז"ל: „כל מקום שגלו שכינה עמהם"...

חברות צדקה ועזרה לעניים, הבאים לקניגסברג להתרפא אצל הפרופיסורים המפורסמים, חברת גמ"ח, ביקור חולים לגלמודים, ועוד מוסדות צדקה היו משותפים בין יהודי גרמניה ויהודי פולין. הדאגה לתרבות יהודית התבטאה ביסוד חברת ש"ס ליהודי פולין; לתרבות יהודית מתקדמת דאגה כל משפחה ומשפחה לעצמה, בעזרת מורים־מלמדים לכך לא היה כל צורך בפעולות משותפות.

כך היתה הצורה של קהילת יהודי פולין בקניגסברג בשנות השמונים למאה שעברה.

עוד קבוצה קטנה של יהודים היתה אז בקניגסברג — אלה הם צעירים מרוסיה, שבאו ללמוד באוניברסיטה, על־פי רוב רפואה, והיו נקראים בפי כול „סטודנטים רוסים". האוניברסיטה בעירו של קאנט היתה ליברלית, והתלמידים נתקבלו בה בלי קשיים מיוחדים. רוב הצעירים האלה היו יהודים טובים, מספסלי בית־המדרש, או גומרי הגימנסיות; עם תלמידי האוניברסיטה הגרמנית לא התערבו, שכן הלשון הגרמנית לא היתה שגורה בפיהם כראוי, ובמקום זה שררה אינטימיות בינם לבין עצמם והיו נפגשים בדירה אחת כעין מועדון, לקריאת ספרים עברים ועתונים.

בקניגסברג ביליתי את ימי בחרותי. אבי, ע"ה, לקח לי תיכף בבואי לשם מורה, אחד המורים המומחים, גוי. אצלו למדתי כל הזמן, עד שעלה בידי לכתוב בגרמנית חיבור על הנושא שנתן לי, וזכורני כמה גדלה שמחתו כשכתבתי חיבור על הנושא: „לעבען אונד טרייבען אויף מנהוף". וימהר להראות חיבור זה גם לבתו ולאשתו באמרו: „ראו כמה הספיק והצליח תלמידי הצעיר גלוסקין". וכשחגגו בביתו את יום הולדת בתו, בת חמש

עשרה, הוזמנתי גם אני. ושם דיקלמתי את ה„גלאָקע" בהברה גרמנית משובחת, ותהי השמחה גדולה. מצאתי חן בעיני המורה שלי, והוא המליץ עלי למורה ללימוד צרפתית ואנגלית, ולמוסד ללימודי המסחר והנהלת ספרים, והתענין בי כל הזמן.

בשני בתי־מסחר גדולים, שאבי, ע"ה, עמד עמם בקשרי מסחר הרבה שנים, ושהיו להם עסקים עם רוסיה, עבדתי כמה שעות ביום בתורת כתב לרוסית, ואצל סוכן אחד איש ליטה עבדתי כמה שעות בתורת מנהל ספרים, ומזה מצאתי את לחמי. התאבקתי בעפר רגלי סטודנטים עברים, שלמדו באוניברסיטה בקניגסברג, ועוד כמה משכילים מאחינו בני ישראל, שנתגלגלו לקניגסברג. נמצאתי תמיד בסביבה עברית ומצוי אצל עתונים וספרים עבריים. התרבות הגרמנית לא דחקה את התרבות העברית, שבה גודלתי וחונכתי בסלוצק, בראשית ימי נעורי, ושנשתרשה עמוק־עמוק בלבי.

כשהגעתי לשנת העשרים ואחת נסעתי לסלוצק לעמוד בבחינת הצבא, וכששוחררתי נסעתי לדינבורג לבקר את דודי. בביתו נפגשתי עם בת אחיה של אשתו ונתארסנו. ואחרי שנה נכנסנו לחופה. — היא אשת נעורי, וולה, ע"ה, שמתה עלי בשנת תרצ"ב.

לאחר ארוסינו טיכסנו עצות לאן עלי לנסוע למצוא עבודה ולסדר את חיינו. עצת ארוסתי היתה, ששנינו נסע לבקר את אמה הגרה בביאליסטוק, ששם יש לה בית־מסחר גדול של נייר ומשפחתה מכובדת מאד, ביניהם סוחרים וחרשתנים עשירים, ידועי שם, וקרובים להם גם בווארשה, סוחרים גדולים, ועל־ידי המלצותיהם אשיג בנקל בווארשה משרה מתאימה, ושם נסדר את חיינו. אהבתי את ארוסתי ונשמעתי לעצתה, וה' הצליח דרכי.

בביאליסטוק נכנסנו לבית אמה; התוודעתי לכל בני המשפחה, סוחרים, בעלי־בתים ממעמד בינוני וחרשתנים גדולים. כולם קיבלוני בידידות וברצון, ביחוד קירב אותי בידידות רבה דודה של ארוסתי, אחד החרשתנים הידועים, איש בא בימים ואשתו היא דודתה של ארוסתי. הם אהבו מאוד את ארוסתי, וגם אני מצאתי חן בעיניהם. בכל יום ביליתי את שעות הערב בביתם, בחברת בניהם ובנותיהם, עם כולם התידדתי, כולם היו אהובים, כולם משכילים, אבל לא יודעי תורה.

כל ימי שבתי בביאליסטוק התענגתי בחוג משפחתי העתידה. העיר, תושביה ומוסדותיה לא עניינו אותי, כיוון שלא היתה לי אלא תחנת מעבר,

ואחר כשבועיים יצאתי מביאליסטוק עמוס המלצות וברכות לבביות מכל בני המשפחה ונסעתי לווארשה.

ג

ו ו א ר ש ה

עיר הבירה של פולין, שנספחה בזמנה לרוסיה. בשנות השמונים למאה שעברה, היה מספר תושביה ארבע מאות אלף איש, שמהם כמאה וארבעים אלף יהודים והשאר רובם פולנים קתולים ומעט רוסים פרבוסלבים.

הכניסה דרך הגשר לעיר עושה רושם שהעיר היא כולה גויית: השלטים של החנויות כתובים רוסית ופולנית, ובכל מקום פנים „גויים". אלא משעברת כמה רחובות ונכנסת אל אזור הנקרא „נלבקיס", נקלטת לעיר שכולה יהודית. השלטים כתובים באותיות גדולות אידית ובאותיות קטנות רוסית ופולנית. ברחובות תנועה של אנשים שכולם יהודים, רובם בתלבושת יהודית אופינית, שארית ימי־הבינים, ומיעוטם אם כי הם לבושים „אירופית", אך פניהם, הליכותיהם ותנועותיהם מעידות על גזעם היהודי. ואלמלא השוטר הרוסי, המסתובב ברחובות ומשגיח על הסדר כשפניו זועפים, אפשר היה לחשוב, שאנו בארץ־ישראל.

ובאמת, היהודים היו נהנים באזור הזה מחופש גמור. חיים היו ברחוב בלי כל הגבלות, כמעט כמו בביתם „הלאומי". הסתובבו קבוצות־קבוצות של שלושה, ארבעה וחמשה, התווכחו בקול רם, הניעו בידים ובראש כמו בבית, לא דקדקו בנקיון, היו גורפים את החוטם ומשתעלים ברעש ומשליכים את הכיח והניע לכל מקום נוח, פעמים מקנחים את הידים בכותל... ואם רצונך להתפלל שחרית בציבור, הרי כמעט בכל חצר יש בית־תפילה או „שטיבל". רצונך „לחטוף" מנחה קצרה או מעריב — בכל חצר הכול מוכן לכך עד שעה מאוחרת. ממש תענוג!

ידיעת הלשון הפולנית או הרוסית לא נחוצה כלל, אידית בלבד עומדת לך באזור הזה כל ימי חייך. „בתוך עמי אנכי יושב".

מספר תושבי ווארשה היהודים בימים ההם, היו, כאמור כמאה וארבעים אלף נפש, שנתחלקו לשלושה סוגים:

א) אדוקים הקוראים את עצמם בשם „חסידים ילידי פולין" והם החלק הארי של העדה היהודית. ב) יהודים חפשיים, ילידי פולין הנקראים „דייטשן", כשתי רבבות. ג) יהודים יוצאי רוסיה הנקראים „ליטבקים", כשתי רבבות.

ה א ד ו ק י ם היו מחזיקי־נושנות במאה אחוז, בהנהגת בתיהם, לכל פרטיהם ודקדוקיהם; מלבושיהם, לשונם, חינוך בניהם — כל זה „כלפני מאה שנה". מה„דייטשן" התבדלו מחשש התדבקות ב„מחלת" האפיקורסות. ל„ליטבקים" לא התקרבו מפני שראו את עצמם מיוחסים. ורגילים הם להתגדר בפני ליטאי ולאמר: „איך בין אַ וואַרשעווער". וה„ליטבקים" מצדם התיחסו לגדלנות זו בביטול גמור ומתוך הכרת עצמם.

ה „ד י י ט ש י ם" הם מי שהיו אדוקים, ונתפקרו ויצאו לתרבות רעה — לתרבות הגויית בהנהגת בתיהם, מלבושיהם, לשונם וחינוך בניהם. בכול הם מתאמצים להדמות לגויים וללכת בדרכיהם. שואפים הם להתבוללות גמורה, סוף־סוף, כשיהיה הרצון מצד הגויים. ובמידה שהם הולכים ומתקרבים לגויים, הם הולכים ומתרחקים מהאדוקים. בדבר אחד הם לא נתבדלו מהאדוקים — באי־אהדה ל„ליטבקים".

ה „ל י ט ב ק י ם" — „עם לבדד ישכון". הם יוצאי רוסיה ופולין הרוסית, שהגרו לווארשה, מי בדרך ארעי ומי להשתקע בה עם כל משפחתו, בתורת סוכן או סוחר. לא היה לו לקיבוץ זה, שהתהווה מאנשים שונים שיצאו ממקומות שונים, איזה פרצוף כללי. כל אחד מהם שמר על דרכי החיים של אותה עיר ברוסיה, שממנה יצא, והיה מתאמץ להמשיך גם כאן, עד כמה שאפשר, את מנהגיהם הישנים. אבל ברובם היו אלה אנשים החיים מיגיע כפיהם, נושאים ונותנים באמונה וביושר בעסקיהם ושואפים לשם טוב בחיים ולהשאיר שם טוב לבניהם אחרי מותם.

חשבתי למצוא בווארשה הרבה בתי־כנסיות ותלמוד־תורה כמו בערי ליטה, והנה טעיתי. אצל „האדוקים" לא היה זכר לכך. בעיר ווארשה לא היו אלא שני בתי־תפילה ציבוריים בנויים לשמם, ושניהם נבנו על־ידי שני סוחרים אדוקים בחצרות בתיהם וממונם, לשם מצוה. וכנגד זה נמצאה כמעט בכל חצר וחצר דירה ששכרה איש פרטי לבית־תפילה, ובה רגילים להשכיר מקומות ולמכור עליות בכסף, בתורת „עסק". „שטיבלאך" ו„קלייזלאך" של חסידי רביים שונים נמצאו גם בהרבה חצרות, ושם היו מתפללים ולומדים תורה, חוגגים „יארצייטן" במשקה, ורוקדים בשמחות שונות. לתלמודי־תורה מסודרים, כבערי ליטה, לא היה זכר בווארשה. ולא היו אדוקים, שידאגו ויחשבו על „תרבות" יהודית וכדומה. לומדים תורה, מתפללים בתמימות ובהתלהבות כמעט בכל חצר וחצר. ומה עוד?

ה„דייטשן" היה להם בית־כנסת בנוי לתלפיות בהידור חיצוני ופנימי;

על יד בית־הכנסת היתה ספריה גדולה לחכמת ישראל — הכול באופן מודרני, אירופאי, כאן מתפללים, קוראים ספרים — אבל בקרירות, „למטה מאפס".

ה„ליטבקים" היו להם בתי־כנסיות מיוחדים לתפילה, מוסדות ציבוריים. ומי מבעלי־הבתים הסוחרים שרוצה ללמוד, אחרי מנחה ומעריב, יוכל כאן ללמוד. לעניני תרבות דואג כל אחד ואחד בביתו ומשפחתו. וכן היה ל„חובבי ציון" בית־כנסת לתפילה, לא בתורת „עסק", כמובן. שם מתאספים „חובבי ציון" גם לאסיפותיהם ולפעולותיהם.

את עניני הקהילה מנהלים ה„דייטשן"; ומשרדם בבית מיוחד, שם מתנהל הכול בסדר אירופאי. ה„אדוקים" וכן ה„ליטבקים" אין להם דריסת־רגל שם. הם משלמים מסים, ומסדרים את עניניהם התלויים בקהילה. וכן מסדרים בועד הקהילה את עניני החתונות, הלידות והקבורה.

*

כשבאתי לווארשה ידעתי היטב את הלשון הגרמנית, הייתי בקי בהנהלת ספרים והיו לי ידיעות מסחריות. חוץ מרוסית ועברית ידעתי גם קצת צרפתית ואנגלית.

סרתי למלון באזור נלבקי. ובלי שהיות התחלתי מבקר את קרובי ארוסתי יוצאי ביאליסטוק ואחדים מיוצאי סלוצק, המשפחות שהכרתין בעיר מולדתי. בכל מקום נתקבלתי בזרועות פתוחות ובלבביות, מצד ה„ביאליס־טוקאים" — בתורת המיועד להיות בן משפחתם, ומצד ה„סלוצקאים" — בתורת בן עירם, שמכירים הם את בית הורי ואותי עוד מימי ילדותי, כבן טובים. כאלה כן אלה גרים בווארשה זה כמה שנים וכבר התאקלמו בה, פחות או יותר, אבל כל אחד שמר את תכונות העיר שיצא ממנה.

ה„ביאליסטוקאים" — רובם סוחרים גדולים של אריגים, ביניהם מתווכים ועוסקים באכספורט. אבות המשפחות הם בימי העמידה, ידועים לאנשים ישרים ונכבדים. כולם שקועים ראשם ורובם בעסקיהם, ממוצאי־שבת אחרי ההבדלה עד ערב־שבת הבא אחרי הצהרים. נחים כ„סמבטיון" ביום השבת בלבד. רובם יהודים משכילים במקצת, אבל שומרי מצוות, ובעיקר נושאים ונותנים באמונה. הבנים לומדים בגימנסיות, מדברים בינם לבין עצמם פולנית, ורק עם ההורים בבית מדברים אידית. וכשאין זר בבית היו השיחות ביני לבין הצעירים דו־לשונית: אני גרמנית, הם פולנית, הקרובה קצת לרוסית. נמצאנו לומדים זה מזה. הצעירים חשבו להם לצדקה להכניסני לאט לאט לתוך הלשון הפולנית, האהובה עליהם; מעניני היהדות

בכלל ומהלשון העברית רחוקים היו הצעירים לגמרי. מהעתונים קראו בכל יום את ה„קוריר וורשבסקי" הפולני, והאבות קראו בשבת את „הצפירה". התידדתי עם כולם תיכף. חברותא נעימה, אבל אינה מתאימה לרוחי ולהשקפות היהודיות הלאומיות שלי.

ה„סלוצקאים" — משפחה אחת מהם — האם ואב למעלה מימי העמידה. ולא על נקלה החליטו ללכת מעיר מולדתם ומבית הוריהם לעיר הרחוקה ווארשה עם בניהם ובנותיהם, חתניהם וכלותיהם.

ראש המשפחה היה איש נשוא פנים, בר אורין, אדוק, סוחר ממדרגה ראשונה עוד בסלוצק. בווארשה היה בעל בית־מסחר גדול של אריגים מתוצרת לודז. אשתו, עקרת הבית, היתה לה בסלוצק חנות גלנטריה בשכנות עם אמי, ע"ה. היא חיסלה את חנותה, ובעברם לווארשה לא התערבה בעסקים אלא משלה ממשלה בלתי מוגבלת בהליכות ביתה ובצאצאיה הרבים, שבהם ברך אותה הקדוש־ברוך־הוא. כל סדרי החיים שלהם בווארשה היו כעין המשך לסדרי החיים בסלוצק, לכל פרטיהם ודקדוקיהם. הדור הצעיר — הבנים מתיחסים לאבא ואמא בכבוד רב ומייחלים למוצא שפתיהם. בבית מדברים כולם אידית. וגם עוזר ועוזרת הובאו מסלוצק.

כשנכנסתי לבית פגשני אחד הבנים וקרא בהתרגשות: „ווילוויל"!.. ותיכף רץ לחדר הסמוך לבשר לכולם: „ווילוויל פייגל סטישעס" בא. נגשתי ראשית כול לזקן, שקיבלני בברכת „שלום עליכם", בלחיצת יד לבבית וגם הזקנה לחצה את ידי בקראה „ווילוויל, מה שלומך ומעשיך?" ואחרי־כן סובבוני הילדים בשמחה רבה וריעות אמיתית בשאלות משאלות שונות הנוגעות לחיי. הזקנה הציגה לפני את חתנה, בעלה של בתה, ואת כלתה, אשתו של בנה, שלמדנו יחד שנתיים אצל מלמד אחד. הוא התענין מאד לדעת מה עשיתי כל הזמן בקניגסברג, מה למדתי שם ואיך החיים שם. ואני שאלתיו מה למד הוא כל הזמן, ואצל מי; מאין אשתו ואם יודעת היא לשון קודש... ביליתי ערב בנעימות בסביבה יהודית לבבית, הרגשתי את עצמי כמו בבית אמי בסלוצק. גם ראש המשפחה ושני בניו עובדים בעסק, עסוקים וטרודים במסחרם, אבל בכל יום ויום הם קובעים עתים לתורה, ורוח אלוהים מרחפת על המשפחה הטובה, משפחת יהודי שלם ברוחו — יליד סלוצק.

חברי, ירוחם, יעץ לי לעזוב את המלון ולהתאכסן דרך קבע באכסניה סלוצקאית, שלשם סרים סוחרי סלוצק הבאים לקנות סחורה, ושם גרים כמה סוכנים בני סלוצק. הוא לחץ עלי בהצעתו באמרו: „תהיה בין מכירים ותרגיש

בידידות". שמעתי בקולו ועברתי למקום החדש. בעל האכסניה שמח לקראתי, באשר הוא היה, לפי דבריו, ידיד משפחתנו בסלוצק, הוא סידר אותי בחדר נאה, יחד עם עוד דייר אחד, מבני משפחתנו. ובכן אינני עוד „גר בארץ נכריה". בעל־הבית והדיירים שלו התעניינו בי, וכל אחד ואחד רצה להשתדל להשיג בשבילי איזו משרה.

השעה שיחקה לי, ואחרי כשבועיים קיבלתי בהמלצת אחד מקרובי ארוסתי עבודה בהנהלת פנקסים, שתי שעות ביום, בבית־מסחר גדול לאריגים. ואחרי זמן קצר קיבלתי על־ידי השתדלות סלוצקאית, עבודה בהנהלת ספרים, עוד שתי שעות ביום, בבית־מסחר חדש של גלנטריה. וכך הספיקה לי משכורתי להוצאותי. שמחתי מאד, שבכל השעות, שלפני הצהרים הייתי עסוק, ובכן איני עוד הולך בטל, ובודאי יעזור ה' גם להבא.

ערב אחד בשבתי בבית המשפחה הסלוצקאית שהזכרתיה, נכנס יהודי בעל קומה נמוכה, וחטוטרת קטנה לו. הזקן עמד, קיבל את פני האורח בכבוד ונכנס עמו אל חדרו המיוחד. אחרי כעשרה רגעים יצאו שניהם, והאורח ישב עם כל המסובים לכוס תה. הזקן הציגני לפניו:

„זה ידידנו, בן עירי סלוצק, שבא עתה מקניגסברג. וזהו ר' פינחס רבינוביץ, שיש לו סמיכות לרבנות והוא אינו רוצה להיות רב ועוסק בצרכי ציבור".

המלה „קניגסברג" השפיעה, כנראה, על האורח. הוא תקע לי יד „שלום עליכם" וגימגם:

„נעים מאוד להפגש עם צעיר מפרייסן..."

והתחיל שואל אותי על דא ועל הא. בצאתו ביקש ממני לבקרו בביתו. חברי יעץ לי, שכדאי לי להכירו. וגם הזקן הוסיף, שכדאי הדבר. יש לאיש הזה מהלכים בבתי עשירים וגדולים, ואולי על ידו אמצא משרה טובה לכל חיי.

למחר, אחר הצהרים, מיהרתי ללכת אל רבינוביץ. על דלת הדירה היתה טבלה קטנה באותיות לטיניות: „ש. פ. רבינוביץ". הוא בעצמו פתח לי את הדלת והכניסני לחדרו — חדר מלא ספרים על כל האצטבות ועל שני השולחנות. אבי, ע"ה, נטע בי מימי ילדותי אהבה לספרים ומשנכנסתי לחדרו נגשתי תיכף לאצטבאות להסתכל בספרים שלו. כשראיתי בשורה אחת עם ש"ס בבלי גדול דפוס ווילנה, את ספרי מאַפו, קלמן שולמן, „שירי תפארת" ועוד ספרים ממין זה, הבינותי, שמחמת הספרים „קטני־קומה" האלה אין רבינוביץ רוצה, או אינו יכול, להיות רב בישראל. הוא הכניס מחדר שני שתי כוסות

תה והשיחה בינינו החלה. הוא שאלני מי אני ומה עשיתי בקניגסברג ומה אני עושה פה, והוא ספר לי מי הוא ומה הוא. נוכחתי לדעת, שאני עומד בפני האיש הנקרא „שפ״ר״, שכבודו היה גדול בעיני.

שאול־פינחס רבינוביץ, הידוע בשמו הספרותי שפ״ר, נולד בשנת 1840 בעיר טאורוגן שבליטה, ועבר בתחילת שנות השבעים לווארשה. אחד מראשוני „חובבי ציון״ בווארשה ומזכיר הועד שם, הוא אחד מאלה, שאירגנו את האסיפה של חובבי־ציון בקאטוביץ, בשנת תרמ״ד, סופר עברי וחוקר, עורך מאספים שונים ומתרגם מגרמנית לעברית את תולדות היהודים של גרץ עם הערות משלו.

וכך היתה הכרתי הראשונה עם שפ״ר. ותיכף לפגישתנו הראשונה התידדנו. מצאתי בו תלמיד חכם במלוא מובנו של המושג הזה. יודע גם גרמנית ואת ספרותה. הוא מצא בי צעיר משכיל „מגרמניה״ הזוכר עוד היטב „גירסא דינקותא״. וכשהוא, בתורת למדן בגפ״ת, הראה לי כוחו, הוכחתי לדעת, שאף־על־פי שלמדן אינני, אבל גם „עם הארץ״ אינני... התידדנו וכמה פעמים בשבוע הייתי בא לביתו לבלות את הערב. שפ״ר הכניסני לחוג משכילים של בני ליטה, הציגני לפני סלונימסקי, מו״ל ועורך „הצפירה״, ולפני סופרים אחדים של הזמן ההוא.

מקרובי ארוסתי העשירים לא נבניתי הרבה. נתקבלתי אמנם תמיד בסבר פנים יפות מאוד ואדיבות, אך „תכלית״ לא היתה. רק קרוב אחד של ארוסתי, איש ממעמד הבינוני, מר לווין, התענין בלבביות מיוחדת במצבי ובביתו מצאתי התקרבות יוצאת מן הכלל. על ידו קיבלתי עבודה ארעית תיכף לבואי, ולבסוף הוא, שמצא בשבילי משרה קבועה לכל היום בבית־המסחר של טרוקנהיים הידוע, ששם עבדתי חמש עשרה שנה.

נתקבלתי לבית־מסחר זה לנסיון לשני חדשים, והמזל גרם לי, שמצאתי חן בעיני ראש הבית. כשעברו ששה חדשים מיום שהתחלתי לעבוד, שאלני פתאום:

„מדוע אינך נושא אשה, וודאי כבר עברו עליך עשרים שנה?״

השיבותי שאני חתן זה שתי שנים, כלתי יתומה, שנמצאת אצל הסבא שלה וכל זמן שלא קיבלתי עבודה קבועה לא אוכל לחשוב על חתונה. האיש טפח על כתפי ואמר:

„עבודתך משביעה אותי רצון...״

ובאותו מעמד קבע לי משכורת מספיקה ואמר לי בידידות:

„תוכל לנסוע ולהיכנס לחופה למזל טוב".

הוא שאלני אם אקבל נדוניה הגונה?... עניתיו, שלא דיברתי ולא שאלתי. אם הסבא יתן — אקבל... צחוק קל עבר על שפתיו, ויאמר:

„יהיה למזל טוב!"

להכנות לנסיעתי להתחתן עם ארוסתי דאגה מרת לווין כאם טובה, בעניני תפירת בגדים מתאימים בשבילי, לקנית רהיטים וכלי־בית הנחוצים וגם למצוא דירה בשביל הזוג הצעיר.

כמה שבועות אחרי סוכות הבאתי את אשתי, ע"ה, לווארשה. בתחנת הרכבת קיבלו פנינו לווין ואשתו, הביאו אותנו לדירתנו, שהיתה ערוכה בכול. החדרים מוארים, השולחן ערוך לארוחת ערב, עוזרת לבושה חגיגית מחכה לנו ואחדים מבני־ביתם. נכנסתי תיכף כבעל־בית, ואת השמחה במעוני אין לתאר. קרבת בית לווין היתה לנו קרבת אחים במלוא מובן המלה, היינו כמשפחה אחת בשמחה ובצער כל ימי שבתנו בווארשה.

למחר ברכני ראש בית טרוקנהיים ברכת מזל טוב לבבית ושלח לנו מתנה הגונה. הם לא באו לברכני בביתי. כנראה, לא היו בטוחים ב„כשרות" של צעירים כאלה. ובעלת־הבית בקשה ממני לבוא לביתם עם אשתי. רצונה להכירה. וכמובן מילאתי בקשתה.

נתתי שבח והודיה למקום, שכלו שנות נדודי והגעתי אל המנוחה. והשמחה היתה במעוני. התמסרתי בכל כוח כשרונותי לעבודתי בבית־המסחר של טרוקנהיים. הייתי מחזיר טובה להם, שעל ידם באתי מהר למצבי, ומלבד זה חונכתי בקניגסברג אצל אבי, ע"ה, שכל מה שאדם עושה צריך הוא לעשות באופן יסודי. ואת הדייקנות הגרמנית למדתי ממורי הגרמנים. ועבדתי עבודה תמה ובמסירות נאמנה.

במוצאו של טרוקנהיים לא התעניינתי. ידעתי, שהוא ממשפחה הגונה, אדוקה קיצונית. היה לו בית גדול, בנלבקיס, ובתוך החצר בית־כנסת מיוחד, בנין יפה, שבנה מממונו לא לשם ריווח. הוא היה גם בעל צדקה ובעל מידות טובות.

ראשי הבית, ר' שמואל־גדליהו, הזקן והזקנה, היו באים בימים, אנשים כשרים, ולהם שלושה בנים ובת אחת. שנים מהבנים והבת היו נשואים ובן אחד רווק. כולם היו שומרי מצוות לכל פרטי־פרטיהם. אנשים טובים וישרים. ידועים לשבח ולתהילה. הגברים כולם לבושים „חסידית", והנשים לבושות בהתגנדרות לפי המודה החדשה.

בבית־הכנסת בחצר היו מתפללים הם וכל דרי החצר וכל מי שרוצה בתפילה, בנוסח אשכנז. הם לא היו שייכים לשום „רבי" של חסידים במיוחד, אלא מוקירים את הרביים, בהיותם יהודים טובים, והרבי מגור היה בעיניהם כנשיא הגולה... העסק, חנות גדולה ורחבה, היתה בבית; ובחצר, מאחורי בית־הכנסת, היו מחסנים גדולים. החנות והמחסנים היו מלאים סחורות לרוב. בחנות, על יד הקופה, שעל יד החלון, ישב תמיד הזקן או הזקנה, או אחד מבני המשפחה.

בפינה אחת, על יד החלון השני, היה מקום מיוחד למנהל הספרים, ובאולם החנות מסתובבים הפקידים, איש על מקומו ועל תפקידו. כל הפקידים היו נשואים, פרט לנערים אחדים, וכולם בעלי פיאות וזקן. כשהיה מתפנה מקום למשרה, היה בא הסרסור ומביא מועמדים. זכורני, פעם אחת הביא איש, כבן שלושים, בעל זקן נאה; הזקן שאל בפיקפוק אם אינו עושה את זקנו... הסרסור נשבע שבועה חמורה:

„חס וחלילה, דבר כזה לא יעשה".

והאיש נתקבל למשרה. וזקנו של הפקיד החדש הלך וגדל... עמי, מנהל הספרים „הגרמני", לא הקפידו כל כך, לא על הבגדים ולא על הזקן, כנראה סברו וקיבלו, ש„מנהל ספרים" רשאי להתלבש ולהתנהג אחרת. הזקן ידע, שאני מתפלל בכל שבת בבית־הכנסת, שבחצר שבו גרתי. ובכלל התנהגתי כדרך שחונכתי בביתי, בסלוצק, הבן הרווק התקרב אלי, באופן אישי, פעמים סיפרנו ב„מילי דעלמא". וכששמע ממני פסוק בתנ"ך, או מאמר חז"ל, וכשסיפרתי לו על חיי בסלוצק ועל חיי בקניגסברג, וכשבארתי לו את חוקי הנהלת הספרים, נתמלא הערצה אלי.

בית טרוקנהיים, כרוב רובם של ילידי ווארשה, שנאו את ה„ליטבקים" והיו מביטים עליהם בביטול ובאי־אמון גמור. היחס של בית טרוקנהיים אלי היה הגון ומתוך דרך־ארץ. מן הרגע הראשון ראוני כיהודי גרמני ולא „ליטבק". הבן הבכור, ר' פייבל, היה מנהל בית־המסחר למעשה. הזקן התערב מעט בעסקים. ר' פייבילי היה, איפוא, מנהלי; הוא הסביר לי, שמנהל ספרים צריך לא להסתפק בהנהלת ספרים, אלא לחדור לתוך־תוכם של העסקים, לדעת את כל פרטיו וכל מה שנעשה בו. התנסיתי בכמה נסיונות. פעם אחת נתן לי הזקן משכורתי החדשית ולא מניתי את הכסף בפניו, וכשמניתי אחר־כך מצאתי עשרה רובלים יותר. נגשתי אליו ואמרתי לו, שהוא טעה, יש עשרה רובל יותר. והחזרתים לו. הוא ביקשני בצחוק קל שלא אספר לאשתו...

בזמן ההוא היה מחזור הגון של תלושי שטרי־ערך; הקונים מן הסביבה שילמו הרבה בתלושים, שהחליפום ל„פריצים" במקומותיהם בריווח, כמובן. כל שבוע ושבוע נצטבר אצלנו סכום הגון של תלושים שונים, וצריך היה להחליפם בבנקים. אחרי שהסביר לי מנהלי את תפקידי, התחיל ממלא ידי ללכת העירה להחליף את התלושים, וכן לקבל כסף על חשבון המשיכות של הקונים. פעם אחת נתן לי את המשיכות ורשימות המספרים של התלושים וסכום תמורתם. גביתי את המשיכות והלכתי להחליף את התלושים, ועד שלא מסרתי את התלושים לקופאי מניתי אותם לפניו, כמובן. והנה נמצאו מאה רובל תלושים יותר. שבתי מהעיר ומסרתי לר׳ פייביל את כל הכסף והעירותי לו, שטעה בתלושים והיו מאה רובל יותר. וכמדומני, שכל זה נעשה בכוונה לנסותני.

כל הסחורות היו באות מלודז, אזורקוב, זגירג׳. ור׳ פייביל היה נוסע בכל חודש לבתי־החרושת. פעם אחת לקח אותי בנסיעתו והציגני לפני החרשתנים: „מנהל הספרים שלנו, איש קניגסברג". בנסיעה השניה שלחני לבדי ונתן לי הוראות מפורטות מה לקנות ואיך לקנות. מילאתי הכול על צד היותר טוב לשביעת רצונו. מאותה שעה היה הוא נוסע ארבע פעמים בשנה ואני שמונה. קשרתי יחסים גם עם קונים מערי־השדה. חדרתי לכל פרטי העסק והתמחיתי במקצועיותו. לקחתי לי איש צעיר לעזור לי בכתיבה על נקי את החשבונות, להעתיק את המכתבים בספר ההעתקות וכו׳. סידרתי לי מקום נוח בחנות והיה לו צורת „משרד". הזקן היה אוהב לגשת לפעמים לשולחני ולשאול, מה אני כותב, וכמובן, הייתי מסביר לו בחפץ לב. הוא אמר לי: „אתה המנהל שלנו".

גם החרשתנים בלודז והקונים התיחסו אלי באהדה, תודות לשפה הגרמנית הרגילה בפי ובמכתבים ולדייקנות „הגרמנית" שלי. וכה נעשיתי לאט־לאט מנהל העסק, למעשה, ור׳ פייביל גבוה מעלי.

יום־עבודה של שמונה שעות לא היה ידוע בזמן ההוא. החנות נפתחה בשמונה בבוקר ונסגרה בשמונה או תשע בערב, פעמים יותר מאוחר. הפקידים היו מסתדרים לארוחת־הצהרים, קבוצות־קבוצות, הללו הולכים והללו באים. הפסקתם היתה לשעה אחת. אני הייתי בא תמיד בתשע, ולארוחת־הצהרים נתנו לי שתי שעות, כמנהג הנהוג בגרמניה. ובערב יצאתי יחד עם כל הפקידים. פעמים, ביחוד בחורף, עבדנו בלילה עד שעה מאוחרת — עד שנגמרה מלאכת היום. התחשבו בצורך העבודה ולא ב„הוראת השעון"...

פרק שני

א

„חובבי ציון"

עם עבודתי הרבה מצאתי לי פנאי להתענין בענין הישוב בארץ־ישראל, ובעניני „חובבי ציון".

הראשון מבין „חובבי ציון", שנפגשתי עמו, היה שאול־פינחס רבינוביץ, שפ"ר, הוא הכניסני בבריתם של „חובבי ציון", והוא היה ממציא לי כל מה שנדפס על שיבת ישראל לארצו. באיסוף כספים למען ארץ־ישראל, שנשלחו לד"ר סלבנדי, השתתפתי בחפץ־לב. בשבת הלכתי להתפלל למנין של „חובבי ציון", שם נפגשתי עם צעירים בני גילי, פקידים גם הם בבתי־מסחר גדולים, ועם אחדים מהם התידדתי ידידות אחים. בביתי היו מתאספים בכל ליל שבת על כוס תה ידידי ומכירי ועסקנו בשיחות על ארץ־ישראל ועל תחית השפה העברית. איני זוכר איך נתהווה הדבר, שבלילי־שבתות היו מתאספים, במשך שנים רבות, רק בביתי. וכל מי מ„חובבי ציון" שבא לווארשה, ידע שבלילי־שבתות מתאספים אצל גלוסקין, ואשתי, ע"ה, היתה שמחה לזה מאד וקיבלה כל אחד ואחד בסבר פנים יפות וידידות.

פגישתי הראשונה עם מנשה מאירוביץ. זה היה בשנת תרמ"ב. אשתי, ע"ה, ישבה בשנה ההיא זמן־מה במעון קיץ בכפר פולבה, על־יד לובלין. ופעם אחת, כשנסעתי לבקר אותה, סיפר לי מר שפ"ר, שבקרבת הכפר נמצא בית־ספר ממשלתי לחקלאות, ושם לומד סטודנט יהודי, שמו מאירוביץ, והשנה הוא גומר את בית־הספר. שפ"ר יעץ לי לסור לבית־הספר ולהתוודע לסטודנט הזה, שהוא „חובב ציון" וידידו. סרתי לבית־הספר ותיכף בפגישתנו הראשונה אמר לי מאירוביץ, שהוא נוסע לארץ־ישראל. והתידדנו בלבביות, כאחים ל„חיבת ציון"; מסרתי לו דרישת שלום משפ"ר, והודעתיו, שבקרוב יבוא לווארשה הרב מוהילובר לאסיפת „חובבי ציון", מטובי העיר האדוקים, ובקשתיו, שיבוא ליום ההוא לווארשה, כי נוכחותו של סטודנט

יהודי, אגרונום הנוסע לארץ־ישראל, תביא תועלת רבה לעניני „חובבי ציון".
הוא הסכים לבקשתי והבטיח לבוא.

כשבא הרב מוהילובר, הציג שפ"ר אותי ואת לווין־אפשטיין, חברי החדש, בפניו. הוא קיבלנו בסבר פנים יפות וישמח לראות „חובבי ציון" צעירים. סיפרתי לו על הסטודנט מאירוביץ, וישמח ביותר ויבקשני להביאו לאסיפה, שתהיה באלה הימים. מאירוביץ בא בבגדי־שרד של סטודנט לשמחת כולנו. הוא נתקבל מאת הרב בשמחה רבה, והציגו באסיפה למופת, עד כמה ענין „חיבת ציון" מגיע!.. בגמר הישיבה נשק לו הרב מרוב שמחה ויברכהו שיצליח בכל דרכיו. והרב עמד עמו בחליפת־מכתבים זמן רב.

מר מאירוביץ, שעשה בווארשה כמה ימים, בילה בהברת שפ"ר, פרידברג, לווין־אפשטיין, זמנהוף, שפרש אחר־כך מאתנו, ואנוכי, ונפרדנו בברכות לבביות. מאותה שעה נחתמה בינינו ברית ידידות ואמון לכל הימים.

באספת קאטוביץ החליטו להדפיס תמונת ר' משה מונטיפיורי, במלאות לו מאה שנה. כסף ההכנסה נשלח לאודיסה, מרכזם של „חובבי ציון". ממכירה זו נכנס סכום הגון. המכירות נמשכו כמה שנים, אך החשבונות לא היו כל כך מדויקים. נמצאו אנשים שונים, שהפיצו שמועות על מעילות בכספים. לעשות בקורת פומבית, אי־אפשר היה מטעמים רשמיים, והאשמות, שנשמעו ברחוב ובבתי־תפילה, גרמו לתוצאות עגומות, ופעולת „חובבי ציון" בווארשה נשתתקה ונפסקה לזמן־מה.

בואו של הרב מוהילובר, ז"ל, לווארשה היה במטרה להחיות את פעולתם של „חובבי ציון". הרב דרש בבית־הכנסת „חברה ש"ס" הידועה. אחר־כך קרא אליו את „חובבי ציון" הידועים לו, חיים כהן, לווין־אפשטיין, אליעזר קאפלאן, מתתיהו כהן ואותי וביקשנו להשתדל להשיב לחיים את „חובבי ציון".

הרב רבי שמואל מוהילובר נולד בשנת תקפ"ד. בשנותיו האחרונות היה רב בביאליסטוק. מיחידי הרבנים, שהשתתפו בתנועת „חובבי־ציון"; הוא היה ראש המדברים באסיפת קאטוביץ, התמסר בכל חום לבו לעבודת הישוב בארץ־ישראל, התענין ביחוד בכל הנעשה בווארשה בעניינים אלה, והשתדל הרבה למשוך את החרדים לתנועת „חובבי ציון" ובראותו את התנגדותם העקשנית, השתדל להתקרב אל הצעירים ולמשכם לעבודה.

חיים כהן נולד בשנת תרי"ד בפינסק, למשפחה תורנית, קיבל חינוך אדוק קיצוני, אהב את ארץ־ישראל מנקודת מבט המסורת. אחרי שנוסדה

פתח־תקוה נשלח על־ידי קבוצת עשירים לארץ־ישראל לראות אם אפשר לקנות אדמה בשבילם; הוא עשה זמן מעט בארץ־ישראל ולא מצא קניה מתאימה, ושב כלעומת שבא. הוא היה מנהל בנק פרטי בבריסק, שעבר אחר־כך לווארשה, ופה נצטרף לחברת „חובבי ציון" כיהודי אדוק, אבל מתקדם.

אליהו־זאב לווין־אפשטיין נולד בשנת תרכ"א בעיר ווילקובישק, בליטה, ממשפחה של רבנים מדורי־דורות, משפחת מהרש"א. בעל בית־דפוס והוצאת ספרי קודש בשם „האחים לווין־אפשטיין" בווארשה. הוא התחנך בבית אביו בדתיות טהורה ובאוירה של אהבה לארץ־ישראל. למד הרבה בבית אביו ובישיבת „וולוז'ין", ולא הזניח גם את לימודי חול, צעיר מושלם למקום ולבריות.

אליעזר קאפלאן נולד בשנת תרי"ח בגרודנה במשפחה של „לומדים" ומשכילים. קיבל חינוך מסורתי, למד בישיבת „מיר" לימודי קודש ולימודי חול אצל מורים שונים. בית־חרושת „טבק" הידוע של שרשבסקי בגרודנה היה לו סניף בווארשה, וקאפלאן נשלח לווארשה לנהל את הסניף הזה.

מתתיהו כהן נולד בשנת תר"כ במזריץ של פולין למשפחה אדוקה, ממעמד סוחרים, קיבל חינוך דתי מתוקן, לימודי קודש ולימודי חול למד בעירו, הצטיין בכל לימודיו ונחשב לעילוי, ולמושלם. בשנת תרמ"ב עבר לווארשה, נכנס כמנהל ספרים בבית־מסחר גדול, ונצטרף ל„חובבי ציון".

עם הצעירים האלה התידדתי ידידות אחים: „החמישיה" שלנו עבדה עבודה תמה בלב אחד והסכמה אחת. נוסף אלינו עורך־הדין סטאבסקי. הוא עזר לנו בפעולותינו בכל כוחותיו, בתורת עורך־דין ויועץ נאמן. הבטחנו להרב מוהילובר, ז"ל, שנעשה כל מה שבידינו — ובאמת התמסרנו לעבודה. סטאבסקי היה עסוק מאד, וכן גם קאפלאן, שניהל עסק טבק בבית־החרושת שרשבסקי; מ. כהן עבד במסחר נייר ובעליו היו אנשים קשים; ח. כהן, מנהל בנק פרטי, היה איש חולני. נשארה כל העבודה בעיקר על שכמנו — אני ולווין־אפשטיין, שהיה עומד ברשות עצמו. גם אני הייתי עמוס עבודה רבה, אך טרוקנהיים היה אדם נוח וקרוב לענין ישוב ארץ־ישראל ולא הקפיד אם בשעות הפנאי שלי אתעסק ב"חיבת ציון".

ובכן נרתמנו שנינו לעבודה. לקחנו לנו פנקס והחילונו לאסוף חברים בתשלומים קבועים, כך וכך לשנה. התחלנו מאזור „גלבקי" וסביבותיו, ששם כמעט כולם הכירונו. מכירים את לווין־אפשטיין, בעל בית־מסחר ספרים

גדול, מכירים את „גלוסקין של טרוקנהיים" ואם ר' פייביל מאמין בו וכל העסק מתנהל על ידו — סימן, שאיש ישר הוא.

נרשם בפנקסנו הרב ר' יצחק פייגנבוים, שהיה „חובב ציון" נלהב, ואחריו ר' פייביל טרוקנהיים, ר' יעקב ברוידה ועוד אנשים נכבדים. ור' פייביל טרוקנהיים נעתר לבקשתי להיות גם גזבר. לווין־אפשטיין ואנכי הכנסנו לקופת טרוקנהיים את תרומתנו הראשונה. ובפנקס מיוחד חתם ר' פייביל בעצם ידו כל פעם, שקיבל מהגובים כך וכך ואת התאריך. את הפנקס בחתימת ידו של טרוקנהיים הראיתי לכל אחד ואחד בשעה הגביה. וכך היתה הדרך פתוחה לפנינו. והיות ולווין־אפשטיין עסוק כל היום וגם אני עסוק, ערכנו טיולינו על־פי רוב בשעה 9—11 בלילה או ב־1—2 בצהרים. טרוקנהיים קיבל בחפץ־לב את הכסף בכל פעם, כי חשב לו את הדבר למצוה ודעתו נחה, שבשעות הפנאי שלי אני עוסק בצרכי ציבור.

כשנודע לי, שאחד מבאי בית־הכנסת מוציא לעז, שגם הפעם אין העניינים כל כך בסדר, הבאתי ביום השבת לבית־הכנסת את פנקס הקבלות ותיכף לאחר גמר „שיר הכבוד" וסגירת הארון, פניתי אל המתפללים ונגשתי אל האיש הזה ואמרתי לו בקול רם:

„אתה אמרת, שהענין לא בסדר, הנה חתימתו של טרוקנהיים על הקבלות. ואם לא תחזור בך מדברי שקר, אזמין אותך לדין תורה".

הוא התחיל מצטדק, שלא כך אמר. המקרה נודע למחר בהרבה בתי־כנסיות, — וההתנגדות פסקה.

הצלחנו בעבודתנו. כבודה של „חיבת ציון" הושב לה והיא שבה לתחיה. פנינו לאוסישקין והוא שלח לנו את המגיד מקמיניץ. בפעם הראשונה דרש בבית־הכנסת טרוקנהיים דרשה נפלאה וחריפה מאד, בלי להזכיר את „חיבת ציון". ובהרבה בתי־כנסיות דרש דרשות של תעמולה והצליח מאד. גם את שפ"ר, שעמד זמן רב מהצד, החזרנו לעבודת התעמולה. נבחר ועד מטובי „חובבי ציון" בווארשה, סידרנו את הגביה בתשלומים חדשיים, בבתי תעשית לבנים בסביבת העיר וגם בתשלומים שבועיים.

ב.
בני־משה

בימים ההם נוסד באודיסה האירגון החשאי בשם „בני־משה". היוזם והעומד בראש היה „אחד־העם". מהות האירגון הזה ומטרתו, שאיפותיו וסידורו נקבע על היסודות האלה:

א

ב"מ הם אנשים מישראל הרואים תשועת העם האמיתית בתחיתו הלאומית והתפתחות רוחו מסגולותיו המיוחדות לו על־ידי תקומת מרכז עברי בארץ־ישראל, על יסוד עבודת אדמה והשכלה לאומית, אשר ישפיע מרוחו על כל העם ויהיה למקור חיים וקשר מאחד לכל תפוצותיו.

כל מי שיוכל להועיל ברב או במעט, בזמן קרוב או רחוק, להשיג מטרה זו או לחבבה על בני עמנו — נכנס לחוג פעולת ב"מ.

ב

כתנאים מוכרחים להצלחת עבודתם חושבים ב"מ את המדות האלה:

א) אחדות: להיות בין כולם קשר אמיתי ופנימי ואיש את רעהו יעזרו ויחזקו בעבודת עמם, בלי קנאה ותחרות ובביטול כל פניה עצמית.

ב) סדרים: לשמור בכל דבר לפי תכונתו שיטה מוגבלת וסדרים הראויים ולשים לב ביחוד לחלוקת העבודה באופן נאות, כל דבר למי שהגון לו.

ג) זהירות: לחשוב תמיד מראש את מידת כוחם ולצמצם לפיה את פעולותיהם באופן שיוכלו להוציא מתחת ידם דבר מתוקן.

ד) אמת: לכונן דבריהם ומעשיהם רק על האמת והמציאות, לפי הכרתם הפנימית, ולבלי להשתמש בהונאת דברים אף למטרה רצויה.

ה) צניעות: להמנע ככל האפשר מן הרעש והפרסום בכל אשר הם עושים, לעבוד לשם המטרה ולהניח לאחרים את הכבוד והגדולה.

ג

ב"מ שמים מבטחם בהרוח הפנימי אשר קיבצם, כי יעצור כוח גם לקיים את אגודתם ולשמור שלומה ואחדותה. ועל־כן לא ירבו להם חוקים פרטיים על דבר סדרי חייהם הפנימיים, כי אם יניחו לחברי כל מקום לנהל ענייניהם

המקומיים, על־פי „מידות ב"מ" לפי צרכי המקום; ולהנהגת הענינים הכלליים יימצא מרכז אחד כללי (אם אפשר בארץ־ישראל) אשר יעמוד במשא ומתן תמידי עם מנהיגי עניני ב"מ בכל מקומותיהם ויחד עמהם ישתדל לבור את הדרך הישרה בכל ענין.

ד

חובות כל חבר לאגודה.

א) לעבוד עבודת האגודה באמת ותמים.

ב) לשמוע לאשר יצוהו העומדים בראשה.

ג) לבלי חלל כבודה על־ידי מעשים מתנגדים לחוקי המוסר ודרך ארץ, או על־ידי חילול הדת החמורים בעיני העם אשר סביבותיו, הכול לפי הזמן והמקום.

ד) לבלי קחת כל חלק בעניגים מדיניים נגד דתי הממשלה בארץ מגורו. וגם אם ילווה לאיזו אגודה כשרה, שעניניה נוגעים באיזה צד לעניני האגודה, ראוי, שיודיע מזה למנהיגו.

ה) להתהלך באחווה ורעות עם כל אחיו ולהשתתף עמהם גם בכל הנוגע לחייהם הפרטיים, להוכיח איש את אחיו על החטאים להאגודה ולקבל איש מאחיו הוכחה באהבה.

ו) ללמד לדעת את עמו וארץ אבותיו על־ידי קריאת ספרים הנוגעים לידיעה זו.

ז) להשתדל לראות את ארץ אבותיו וגם להאחז בה אם ירשהו מצבו.

ח) לחנך בניו ובנותיו הקטנים ברוח האגודה ולהשתדל, שידעו שפת עבר ותולדות ישראל ותורתו.

ט) להפיץ דעת האגודה בכל אשר תמצא ידו, להתאמץ למשוך אליה את הראויים לכך, ובכלל לשים לב תמיד, במשאו ובמתנו עם הבריות, לכל ענין הנוגע אל האגודה ולהודיע למנהיגו כל אשר ימצא לעשות לטובתו.

י) להמנע כפי היכולת, לכבוד הדגל אשר הוא נושא, מבלות זמנו בדברי הבל כשחוק הקלפים וכדומה, ותחת זה יעסוק בעניני חכמת ישראל וספרותו.

כמדומה, שהכול היה ברור ומובן. אולם „לא אכשר דרא". המייסדים נכשלו בקבלת חברים, התחילו חתירות ובלבולים שונים, התנפלויות הדדיות וביחוד בארץ־ישראל — והאגודה נתפזרה.

את דברי ימי „בני־משה" מסר „אחד העם" בחלק הרביעי „על פרשת דרכים", במאמרו „נסיון שלא הצליח".

אמנם חבריה הראשונים של האגודה הנאמנים לרוחה ולשאיפותיה, נשארו נאמנים גם אחרי פירוק האגודה והוסיפו לעבוד עבודת „חובבי ציון" — ציונים, ברוח „בני־משה", בכל הזדמנות שבאה לידם, במסירות ובלי כל פניות זרות.

כל „החמישיה" שלנו, שהזכרתיה, נכנסה לאגודה הזאת; בזמנה סודרה „לשכה" גם בווארשה, כולנו קיבלנו עלינו בהתרוממות הרוח את ההתחיבות, שהטילה האגודה עלינו ונמסרנו בכל לב למלאותן. מתחילה היינו נבוכים, חפצנו „לרדת אל העם" ולא ידענו כיצד. חשבנו, שצריך להתחיל באדיקות יתירה, הלכנו בכל יום לבית־הכנסת להתפלל, לבשנו טלית קטן, לא אכלנו בגילוי ראש, ברכנו ברכת המזון וכו'. הנהגתנו זו לא נתנה לנו כל סיפוק, וחיפשנו דרכים אחרות, באנו לידי הכרה, שנחוצה לנו עבודה תרבותית וחינוכית מאורגנת ומתוכנת.

ג

בית־הספר „יהודיה"

בדקנו ומצאנו שבווארשה אין הבנות יודעות כל עיקר ממהות היהדות. הנערים לומדים ב„חדרים", אך הנערות לומדות על־פי רוב בגימנסיות של גויים ואינן יודעות את שפתנו ואת דברי ימינו. החלטנו לפתוח „חדר" לנערות. נודע לנו, כי בווילנה כבר קיים „חדר" כזה. אחד מאתנו נסע לווילנה לראות הכול בעיניו. ויסדנו גם אנחנו „חדר" בשם „יהודיה". לעבודה הזאת מצאנו אנ"ש מה„חובבים" ומב"מ ותפקיד „החמישיה" היה להשגיח ולתת כיוון נכון למוסד. התנגדו לזה הקנאים. „כל המלמד בתו תורה..." נחוצה היתה הסברה, ביאור ותעמולה בין ההורים לשלוח בנותיהם ל„יהודיה".

מי שהוא הביא את דיבת החדר הזה גם לטרוקנהיים לאמר: על דלת אחת ב„חדר" לנערות חקוק שם הויה... והוא שאלני פשר דבר. ביקשתיו לשלוח תיכף ומיד שני פקידים ל„חדר" לראות את השלט, שבו כתוב „יהודיה", ודעתו נחה, אף כי לעצם הענין לא הסכים. הוא התענין לדעת מה לומדים שם. בארתי לו: לשון הקודש, תנ"ך, תפילות ישראל, היסטוריה ישראלית וגם כתיבה וחשבון. לומדים בכל יום מלבד ערב־שבת ושבת.

ה„חדר" הזה היה קיים זמן רב, ומשך אליו תשומת־לב נדיבים ונשים נכבדות, ואף־על־פי־כן לא זכה לאריכות ימים.

ד

„אחיאסף"

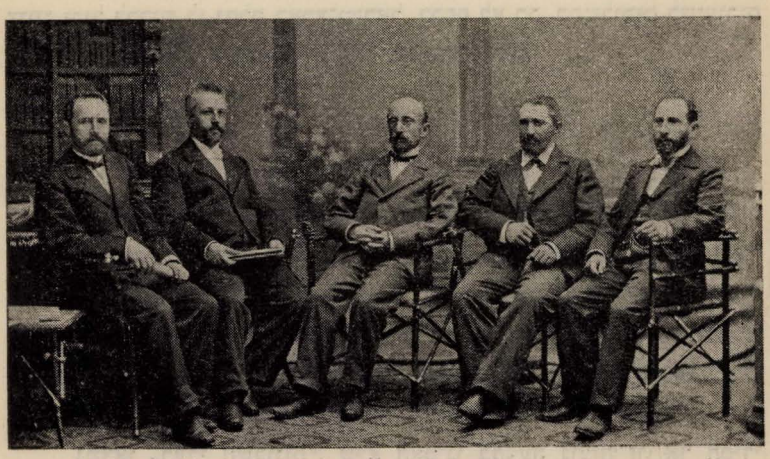
בימים הראשונים ליסוד ב"מ היה מצב הוצאת ספרים עגום מאד. מלבד ספרי רומ"ל, ספרי „האסיף" לסוקולוב, „כנסת ישראל" לשפ"ר ועוד לא יצאו ספרים בחכמת ישראל, ידיעות העולם והחיים, דברי ימי ישראל, ספרות יפה וכדומה. הסיבה היתה בחוסר מול"ים עבריים, שישלמו לסופרים וחכמים שכר עבודתם. ואם סופר הדפיס ספר, צריך היה לחזר על פתחי נדיבים, וצדקה עשו לו אם קנו ממנו את הספר. זכורני את הסופר מזח ואת בגד־העליון שלו, כתפיה, שבכיסיה היו ספריו למכירה, ויהי כמעט כ„שנורר" בעיני הבריות. „החמישיה" שלנו שמה לב לדבר ובשנת תרנ"ג יסדה חברת „א ח י א ס ף", חברה מסחרית של מניות, כל מניה 200 רובל. אספנו סכום הגון, לפי מושגי הזמן ההוא, והתחלנו מוציאים ספרים, שרכשנום מידי הסופרים ושילמנו להם שכר עבודתם בכסף מלא. חברי החברה האחראיים היו: „אחד העם", אליעזר קאפלאן, מתתיהו כהן, סטאבסקי, גלוסקין. מסתבר, שרוח „אחד העם" רחף על כל המפעל הזה. החברה הוציאה הרבה ספרים יקרי־ערך וזמן רב גם את הירחון „השלוח". היא הוציאה גם עתון באידית „דער יוד" לשם תעמולה לעברית. כשנודע לנו, שהעתון „די וועלט" אומר להוציא מהדורה באידית באנו במשא ומתן במכתבים עם הד"ר הרצל, ז"ל, ש כ ל מ ה שהוא רוצה להדפיס באידית, ימסור לידינו, ואנחנו נדפיס הכול בעתוננו, ולמה לעשות הוצאות כפולות?

נסעתי לווינה לדבר על כך עם ד"ר הרצל, ז"ל, שהכירני מהקונגרס השני. הוא קיבלני בידידות רבה בביתו ושוחחנו יותר משעה. הוא הסביר לי, שהוחלט אצלם משכבר לפנות ליהודי רוסיה באידית ומהחלטתו לא יחזור. הוא הציע לי, שאנחנו נפסיק את העתון שלנו וכל מה שנשלח להם באידית ידפיסו בעתון שלהם. מסתבר, שלא יכולתי להסכים לכך. וכה נפרדנו בלי כל תוצאות. כשליווה אותי ד"ר הרצל בצאתי, לחץ את ידי ואמר:

„עס טוט מיר לייד דאס איך זי ניכט צופריידען שטעלען קאן".

„אחיאסף" המשיך להוציא את „דער יוד" והפסיד הרבה כסף, וד"ר

הרצל, ז"ל, התחיל מוציא „די וועלט" באידית ואחרי זמן קצר הפסיק כשהפסיד כסף רב...

חברת „אחיאסף". ז' אדר שנת תרנ"ג
אליעזר קפלן, מתתיהו כהן, אחד העם (אשר גינצבורג), דוב סטבסקי, זאב גלוסקין

עשר שנים היתה קיימת „אחיאסף" ורק המלחמה של שנת 18־1914 שמה קץ להוצאה זו. אליעזר קאפלאן, ז"ל, שהיה המנהל המעשי, שלא על מנת לקבל פרס, מת בשנת תרע"ד. מתתיהו כהן, ז"ל, מת בנכר בימי המלחמה. אני התישבתי עוד בשנת תרס"ו בארץ־ישראל. נשאר היחידי בווארשה סטאבסקי. המנהל היה יוסילב. בימי המלחמה היתה הצטמצמות והצטמקות כללית בכל ענפי החיים, ואחרי המלחמה נשאר מלאי הגון של ספרים, מטריצים וכו'. הכול היה בידי המנהל, איש חולה; סטאבסקי לא יכול להתעסק בזה, וכה נשאר הכול כעין הפקר והחברה „אחיאסף" חדלה להתקיים. אבל זכרה ותועלתה לספרות ישראל יישאר תמיד לזכרון.

בפגישותינו בלילי שבתות בביתי על כוס תה היו השיחות תמיד מוסבות על ארץ־ישראל, עבודתנו פה במקום, בעניני „חובבי ציון", „אחיאסף", „יהודיה", נתנה לנו סיפוק מעט, אך החלנו לחפש את דרכנו ולשאול את עצמנו, בתורת „בני־משה", מה אנחנו חמישתנו עושים בעצמנו בשבילנו,

כי נוכל לעלות בזמן מן הזמנים להתישב בארץ־ישראל? הלוא זאת החובה של כל בני־משה.

פתאום נתבשרנו, כי יש הצעה באחת הערים, שכל אחד ואחד מ„חובבי ציון" יכול לרכוש לו נחלה בארץ־ישראל, בכסף לא רב, בתשלומים לשיעורים במשך שנים מספר. חקרנו ונודע לנו מה הדבר הזה.

ה

„אגודת האלף"

בימים ההם יצא מורה לסטטיסטיקה בעיר מינסק בהצעה ליסד חברה בת אלף איש, שכל אחד ואחד יכניס במשך חמש שנים ארבעים רובל כל שנה. בכסף הזה יקנו תיכף ומיד מספר דונמים אדמה בארץ־ישראל בשביל אלף החברים, ויתחילו תיכף לנטוע גפנים. וחשבון ההכנסה ממכירת הענבים הוכיח באופן ברור, שאחרי חמש שנים, לאחר שכל חבר ישלם 200 רובל, יהיה לו כרם ענבים, שיכניס סכום מסוים לשנה למחיתו.

נמצאו „בעלי חשבונות", שלא האמינו בהצעה נועזה זו, אך חסידי ההצעה הראו באצבע על הסטטיסטיקן המפורסם ממינסק. אלפי כרוזים הופצו בקהל, בעיר מינסק נוסדה „אגודת האלף" במז"ט, ובמשך זמן קצר נמלא מספר אלף החברים, רובם מערי השדה. במינסק סרבו לקבל עוד חברים. והיתה הצעה ליסד „אגודת אלף ב'".

ראש אגודת האלף היה יהושע סירקין, עסקן ידוע. הוא פיקפק לקחת עליו עוד משא כבד כזה ופנה אלי, שגם „חובבי ציון" בווארשה ייסדו „אגודת האלף" כזו שבמינסק. הוא ביקשני לבוא ליום או יומיים למינסק להפגש עם הועד שלהם. אולי נשתתף בסידור האגודה הראשונה והשניה בשותפות. התיעצתי עם חברי ונסעתי עם מר שפ"ר למינסק. היו לנו כמה התיעצויות עם ד"ר סירקין, נופך, בינסון, ד"ר לונץ, ראינו את הסדרים שעשו, והחלטנו, שאם נחליט בווארשה ליסד „אגודת האלף", נעשה את הדבר בעצמנו, לא בשותפות. ראינו במינסק הרבה עשרות מכתבים מערים ועיירות שונות, עם בקשות לקבלם לחברים, בנוסח של בקשת רחמים: „למה יגרע חלקנו" וכו'. אלה שהספיקו להתקבל במינסק ראו את עצמם מאושרים, ואלה שלא זכו להתקבל קינאו בהם. הועד המינסקאי ענה לכל אלה, שפנו אליהם אחרי שנתמלאה הסאה, שיפנו ל„חובבי ציון" בווארשה, על־פי הכתובת שלי. מטר של מכתבים לעשרות ועשרות התחילו ממטירים עלי מערים ועיירות שונות. על סמך

הידיעה ממינסק, ש„חובבי ציון" בווראשה מייסדים חברה חדשה „אגודת האלף", נא ונא לרשום את שמותיהם וכשיקבלו אישור ישלחו תיכף ומיד את הכסף הדרוש.

הועד של „חובבי ציון" התכנס לישיבה. ואחרי שקלא וטריא, פיקפוקים מצד אחד, ודרישות חזקות מצד שני — הוחלט, ש„חובבי ציון" אין להם רשות לא לסייע לכל אדם למלא משאת נפשו להאחז בזמן מן הזמנים בנחלתו בארץ־ישראל, אחרי שהצליחו המינסקאים להשפיע על „חובבי ציון" בווארשה ללכת בדרכיהם ולגשת ליסוד אגודת האלף. נכתוב לכל אחד, שאין אנו מקבלים עלינו כל אחריות בנוגע לתכנית ותוצאותיה, וכשיתאספו בידנו אלף חברים, נקרא לאסיפה והיא תחליט, מה צריך ומה אפשר לעשות. אין אנו אחראים אלא לכסף שנאסוף. ואם ניווכח, שאין בסיס נכון ובטחונות לתכנית המינסקאית, נחזיר לכל אחד ואחד את מעותיו, ארבעים רובל שהכניס. דרשנו רובל אחד נוסף על חשבון הוצאות היסוד והוצאות החזרת הכסף, אם החברה תבוטל.

כפי הנראה הערותינו בתשובתנו ציננו את ההתלהבות המופרזה, ובמשך כמעט שנה שלימה לא נכנסו אלא מאה חברים, ומהם 4100 רובל. את הכספים הכנסנו לטרוקנהיים נגד קבלה — כנהוג.

החברה המינסקאית נסתבכה בינתים בקנית אדמת עין זיתים על־יד צפת, והתחילה בקורת על מעשה זה. וכשעברו כחדשיים ושום איש לא פנה אלינו בבקשה להיות חבר — החלטנו לסגור את הרשימה ולהחזיר לכל אחד ואחד 41 רובל במילואם. הפסד ההוצאות סבלנו אנחנו. והתנועה של אלף חברים, של 200 רובל כל אחד, חוסלה.

ו.
„ההגרלה"

על־פי תקנות ב"מ מחויב היה כל אחד ואחד מחבריה להשתדל לבקר בארץ־ישראל, ועד כמה שאפשר להתאחז בה. באה הצעה, שכל חבר וחבר יכניס לשיעורים סכום כסף במשך כמה שנים, כדי להבטיח לו נחלה אחר־כך.

ההצעה על נחלה לא נתנה לנו מנוחה, והתלבטנו לחפש דרך. לעומת זה בנוגע להתחייבות לבקר לפחות פעם אחת בארץ־ישראל מצאנו עצה פשוטה. ותיכף הוצאנו אותה לפועל.

הוצאנו 500 גורלות כל גורל רובל אחד ואחרי שיימכרו כולם, נגריל

יושבים (מימין): א. קפלן, ד"ר סולובייציק, שפ"ר, א. ש. פרידברג, בצלאל יפה

עומדים (מימין): עו"ד סטבסקי, ד"ר לוריא, ח. אלפערין, ח. נ. גינצבורג, א. ז. לוין־אפשטין, מתתיהו כהן, ב. סירייסקי, ד"ר גוטליב, זאב גלוסקין

בני משה, וורשא, תרנ"א.

שתי זכיות, כל אחת של 250 רובל, לנסיעה לארץ־ישראל. ההגרלות נמכרו. זכו בגורל: — אליעזר מושקט מבריסק, בצלאל קורלאנדסקי מגרודנה. ושניהם נסעו עם השיירה של שנת תר"נ לארץ־ישראל.

אך את הדרך איך להאחז בארץ־ישראל לא מצאנו.

ברור היה בעינינו, שלא ב־200 רובל, שיצטברו במשך חמש שנים, אפשר להיבנות. וצץ רעיון חדש, להכניס 200 רובל בכל שנה ושנה, במשך חמש שנים, זאת אומרת 1000 רובל, ובסכום כזה אפשר יהיה לעשות איזה דבר. החלטנו לחקור ולדרוש בארץ־ישראל בכמה כסף אפשר למשפחה להתקיים שם. פנינו למנשה מאירוביץ וקיבלנו ממנו ידיעות, שכל משפחה צריכה 100 דונאם, העולים 1000 פראנק, שהם 400 רובל, וכרם נטוע אינו מכניס אלא לאחר חמש שנים. ועוד ידיעות מידיעות שונות והצעות שונות.

אחרי שקלא וטריא שבנו לתכנית של חמש שנים, בתשלומים של 200 רובל לשנה. נאסוף שלושים חבר, וכשיהיו בידינו 6000 רובל נקנה בסכום הזה 3000 דונאם. והיות, שבכל שנה ושנה נאסוף 6000 רובל אפשר יהיה

להשיג על סמך זה הלוואה מהבארון על מנת לסלקה במשך ארבע שנים. ובסך 24,000 רובל נוכל לנטוע את כל האדמה בבת אחת גפנים. ובשנה השישית נוכל לחיות מההכנסה של הגפנים. כמובן, שכל אחד ואחד יישאר על מקומו במסחרו ובמשרתו עד אותו הזמן, ויעבור לארץ־ישראל אחרי שההכנסה תתן אפשרות להתקיים.

חמישה חברים היינו, אנחנו, „החמישיה" שלנו, נכניס לטרוקנהיים 1000 רובל ונחפש עוד 25 חברים. על־פי רשימה באומד שערכנו ראינו שאפשר למצוא 25 בעלי יכולת המתעניינים בארץ־ישראל, שיסכימו להצעתנו וייכנסו לחברתנו.

ועד שאנו חושבים ומתלבטים במי להתחיל, קיבל פתאום אחד ממכיריו, יעקב אייזנברג, מכתב מקרובו יעקב קארלינסקי מיפו, שאפשר לקנות קרוב ליפו שטח קרקע, כדי לייסד „קולוניה", ויחיאל־מיכל פינס יודע את הדבר. אייזנברג מסר לי את המכתב וכמובן הודעתי את הדבר תיכף ומיד ללווין־אפשטיין וליתר חברי. ראינו במכתב כעין רמז מן השמים וכתביעה: לכו ועיבדו!

החלטנו לנסות להתחיל ביעקב ברוידה, סוחר עשיר, חשוך בנים, אדוק, בן תורה, בעל שם ידוע ומפורסם בווארשה. הוא הכיר את לווין־אפשטיין ואותי וכשפנינו אליו בעניני „חובבי ציון", רשם תיכף נדבתו בסבר פנים יפות.

כשבאנו אצלו, אני ולווין־אפשטיין, וביארנו לו את הצעתנו ואת דבר המכתב, שקיבל אייזנברג, לא פיקפק והבטיח לקחת חמישה חלקים, וגם להפצרתנו, שיעמוד בראש החברה, הסכים ויאמר לנו, שצריך לכתוב תיכף לארץ־ישראל, שמוכנים אנו לקנות את השטח, שמציע יחיאל־מיכל פינס.

ר' יעקב ברוידה יליד נובוגרודק, כבן שישים היה. ממשפחת רבנים מדורי־דורות, ישר ואדוק במלוא מובן המלה. תורני, מקרב ומחזיק רבנים, בעל עסקים גדולים באריגים של מוסקבה. מוחזק עשיר גדול, על־פי רוב הצדקות שהיה עושה. ה„ליטבקים" היו מתגאים בו, וגם הווארשאים כיבדוהו. ביתו היה פתוח לרווחה לרבנים, למדנים. אשתו, עקרת הבית, אדוקה, פקחית, מקרבת עניים וערה לכל דבר טוב ומועיל.

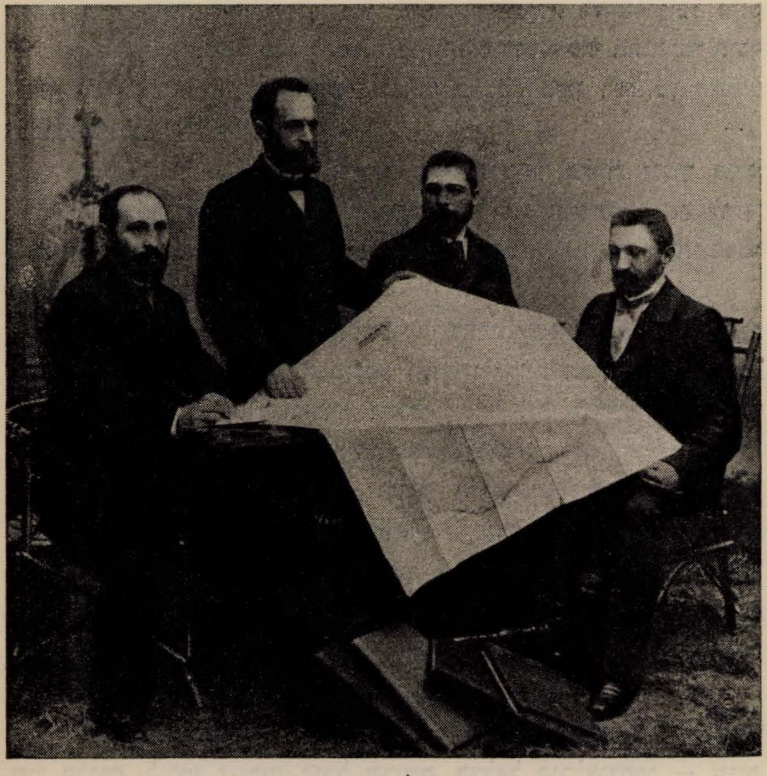
אחרי שהצלחנו באופן כל כך מזהיר, פנינו לטרוקנהיים והוא קיבל שני חלקים, ליבוש דוידזון קיבל שלושה, בצלאל קורלאנדסקי — שנים, שמעון אַטלס — שנים, ובמשך זמן קצר עלה בידינו למצוא חברים לשלושים

חלק. ולאחר שנודע הדבר בקהל התחילו באות בקשות מאת „חובבי ציון" בבריסק ובווארשה החפצים להיכנס לחברנו.

ז.

„מנוחה ונחלה"

ביום ז׳ אדר שנת תר״נ, התאספנו והחלטנו לייסד חברה בשם „מ נ ו ח ה ו נ ח ל ה" — את השם הזה הציע שפ״ר — להתחיל באוסף התשלומים, ולהמריץ את ק נ י ת ה א מ ה בארץ־ישראל. שלחנו תיכף טלגרמה ליחיאל־מיכל פינס בחתימת ברוידה, לווין־אפשטיין וגלוסקין, שאנו מוכנים להכנס למיקה, ועל פרטי החברה שלנו כתבנו במכתב לקארלינסקי.

„מנוחה ונחלה". ז׳ אדר תר״נ
מתתיהו כהן — א. ז. לוין־אפשטין — ז. גלוסקין — אליעזר קפלן

מקארלינסקי קיבלנו ידיעות על פרטי המכירה ועל הכסף הדרוש לקניה ולעבודה. על־פי דבריו צריך כל חלק להיות 120 דונאם. וצריך להוציא 400 רובל לכל חלק תיכף ומיד. בינתיים נוספו אלינו עוד חברים, ובסך הכול היו חמישים. החברים התחילו מכניסים כספים והחלטנו פה אחד, שלאחר פסח יסעו ברוידה ולווין־אפשטיין לארץ־ישראל לקנות את שטח האדמה שהציעו, או שטח אחר, שיזדמן לידם, ולייסד את המושבה שלנו.

לווין־אפשטיין לקח עמו המחאה על 10.000 פראנק, מלבד הוצאות הדרך; אולי נחוץ יהיה לתת דמי קדימה. אחרי הפסח, בחודש אייר, תר"ג, יצאו לארץ־ישראל ברוידה ולווין־אפשטיין בתורת צירי החברה „מנוחה ונחלה" לקנות אדמה בשביל „קולוניה", שאנו רוצים לייסד. הציר העיקרי, שבו סמכנו, היה חברנו, חבר ב"מ, לווין־אפשטיין; עליו הוטל לבוא בדברים עם המוכרים ולעשות את כל האפשר, לחפש ולמצוא אדמה, לבקרה היטב מכל הבחינות. ברוידה היה איש בא בימים, אותו אי־אפשר להטריח לנהל משא ומתן עם מוכרים ובעבודות מקצועיות שונות; הוא בתורת סוחר מנוסה, עשיר גדול ומכובד, יעזור ללווין־אפשטיין בעצותיו ובסידור התשלומים; וכמובן, שאין ללווין־אפשטיין רשות לגמור בלי הסכמת ברוידה. כמעט שהשבענו את לווין־אפשטיין לא לעזוב את ארץ־ישראל עד שיהיה בידו קושאן, שטר־מיקח ממשלתי, על האדמה.

כמזכיר הועד התרכזה כל העבודה בידי.

וכאן מתחילה העבודה והדאגה הציבורית.

בכליון־עינים חיכינו למכתבו של לווין־אפשטיין. וצריך היה לאסוף כספים על חשבון תשלומי החברים. גם 400 רובל לא כל כך קל היה לקבל מכמה מחברינו.

בא המכתב הראשון עם הידיעות הראשונות, ודרישה לשלוח 10.000 רובל. אספתי את החברים המקומיים, הכנסנו את התשלומים, קניתי המחאה על 26.000 פראנק, שהם 10.000 רובל. כמה ימים עשיתי תעמולה כשההמחאה בידי בין „חובבי ציון" השמחים לראות מה שאנו עושים. טלגרפתי ללווין־אפשטיין ששלחתי סכום של 10.000 רובל במכתב מיוחד.

בא עוד מכתב ובו שאלה, על שם מי לרשום את הקושאנים. שכן על שם כל אחד ואחד אי־אפשר לרשום. גם על שם יעקב ברוידה אי־אפשר, היות והוא חשוך בנים, ולפי החוק בטורקיה מי שמת בלא בנים — רכושו עובר לממשלה. לווין־אפשטיין כתב לנו שר' יעקב מצטער על זה מאד. ואף

אנו הצטערנו, שלא על שמותינו תיקרא הקרקע בארץ־ישראל; חשבנו לרשמה על שמות נשותינו.

אחר־כך בא מכתב עם ידיעה שניה: אי־אפשר לעשות 50 קושאנים, אבל אפשר לרכז את חמישים החלקים בארבעה או שישה קושאנים וכל קושאן יהיה רשום על שם איש אחד. ובעל הקושאן יתן אחר־כך בווארשה התחייבות ושטר־מכר משלו לחברים. התאספנו והחלטנו לרשום את הקושאנים על שמותיהם של ארבעת חברינו העשירים.

והנה קבלנו מכתב ובו חישובים שונים, נוכחנו כי 400 רובל הם מחיר הקרקע, ולהוצאות הנטיעה דרושים סכומים הגונים, ובמשך 5 שנים נצטרך להוציא כאלפיים רובל על כל חלק. ראינו את כל הקשיים שבדבר, אף אחד מחברינו לא נרתע לאחור, וכל אחד קיבל על עצמו „נשמע ונעשה — ואל למושעות!

בח' תמוז שלחתי לארץ־ישראל המחאה על ערך 20.000 פראנק ובזה כמעט נתרוקנה הקופה שלנו.

יהושע חאנקין התקשר בחוזה עם ערבי אחד על שטח אדמה וחיפש קונים. לווין־אפשטיין בא תיכף בדברים עמו, ולאחר שראה את הארץ וחקר הצעות שונות מצא, שהאדמה של חאנקין היא יותר מתאימה לנו, וגם ברוידה הסכים לו. השטח, שקנה חאנקין, הכיל 10600 דונאם. לחברים דרושים היו רק 6000 דונאם. ברוידה עמד על דעתו לקנות מחאנקין את כל השטח ולשלם את הכסף תיכף ומיד בעת קבלת הקושאנים. ועל 4600 דונאם נמצא בנקל קונים בארץ גופה או בווארשה. את סכום הכסף החסר מילא ברוידה, וכל הכסף מחיר השטח של 10,600 דונאם היה מוכן ומזומן בהשלשה למסור נגד קבלת הקושאן.

בינתיים הספיק לווין־אפשטיין באמצעות המהנדס מדרכי לובמן לגמור מדידת כל השטח.

ברוידה התנה תנאי, שהקושאנים ייכתבו על שם כל אחד ואחד מחברינו על חלקו. ועל הדבר הזה עמד בכל תוקף. בזמן ההוא היה קשה מאד לעשות קושאנים על שמות נתיני רוסיה. אך חאנקין התגבר גם על הקושי הזה, עשה קושאנים על שם כל אחד ואחד מחברי „מנוחה ונחלה", וגם על שמותיהם של האנשים הפרטיים שקנו מהאדמה הזאת, ועל השטח, שנשאר בלתי מכור, עשה קושאן על שמו של ברוידה. כן המציא לנו חאנקין רשיון לבנין רפתות, שנהפכו אחר־כך לבתים, שכן בבקשות על בנין בתים

צריך לפנות לקושטה. בקצרה, חאנקין מילא הכל על צד היותר טוב וכל ימי חיי אני זוכר זאת בתודה.

סוף־סוף נגמר הכול בכי טוב, השליחים שלנו שבו לווארשה ובידיהם קושאנים כדין וכדת על שמו של כל אחד ואחד, וברכנו את ה׳ על המוגמר.

צורת הקושאנים לא היתה כל כך מרהיבה את העין. הורגלנו לראות שטר־מכר על גליונות גדולים ויפים, וכאן „פיסת נייר״, נייר פשוט מאד, צבע חוור, התוכן הרשמי מודפס ומבין השורות נכתבו הפרטים בכתב טורקי. בווארשה היתה מאפיה טורקית, הלכנו למנהל המאפיה לבקשו לקרוא את הקושאן — אבל לא הבין דבר... לווין־אפשטיין הביא לנו את המפה של אדמת ר ח ו ב ו ת, השם שקראו לשטח החדש — למושבתנו. מפה גדולה ועליה חתומים השכנים הערביים, היושבים על הגבולות, וחתימה של הקונסול הרוסי ביפו. ראינו את המפה הזאת ותאורנה עינינו. התאספנו בביתי: לווין־אפשטיין, קאפלאן, כהן ואנכי להסתכל במפה, ופרשנוה על השולחן, לקחתי מחוגה בידי ובעמידה שמעתי את ביאוריו של לווין־אפשטיין: כאן המושבה, אלה הם החלקים לנטיעות, פה יהיו הרחובות, הנה החלקים בשביל בנין בתים... בעינים פקוחות לרווחה הסתכלנו ובדמיוננו אנו רואים כבר את המושבה כולה בבנינה... כמשוש חתן על כלה שמחנו על המפה והתאהבנו בה. כבר נודף ממנה ריח אדמת ארץ־ישראל. מיהרנו להצטלם יחד עם המפה, והתצלום היקר הזה מזכיר לי עד היום את „חודש הדבש״ של רחובות.

משחזרו ברוידה ולווין־אפשטיין החלטנו לקרוא את חברינו בווארשה ובערים השונות לאסיפה כללית. אסיפה כללית של כמה עשרות אנשים אי־אפשר היה לסדר בזמן ההוא אלא בערב ועל יד אולם לחתונות, ששם היינו בטוחים מפחד המשטרה. וזה היה מנהג האסיפות בימים ההם: בחדר מיוחד על יד אולם החתונות מתאספים ודנים. ואם תבוא המשטרה הרי חתונה כדין וכדת, כלי־זמר, חתן וכלה ואנו מחותנים.

שלושה לילות ארוכים נמשכה האסיפה. לווין־אפשטיין נתן דין וחשבון מעניני הקניה לכל פרטיה, והציע תכנית מפורטת על העבודה ברחובות, השקעת הכספים, סדר הנטיעות וכו׳.

את התכנית עיבדו בארץ־ישראל בהתיעצות עם אכרים מראשון לציון וזכרון יעקב וביחוד עם אהרון אייזנברג מנס־ציונה, שהיה נחשב למומחה. כשנפגשנו עם החיים הממשיים, ראינו כמה ילדותית היתה התכנית של „אגודת האלף״... מחיר הקרקע בלבד שילם כל אחד ואחד 521 רובל

במזומנים לכל חלק, והתקציב לשנה הראשונה תרנ"א היה 400 רובל לכל חלק. ולשנים הבאות כהנה וכהנה.

הכלל היסודי היה: החלקים אינם נמסרים לעת עתה לכל חבר. על כל חלק וחלק יינטעו בשנה הראשונה כך וכך דונאם גפנים, בשנה השניה כך וכך, בשנה השלישית כך וכך. ולכל שנה ושנה התקציב שלה. כשתיגמרנה כל הנטיעות, יחלקו לכל אחד ואחד את חלקו על־פי גורל, כמובן, וכל אחד ואחד יעבוד אחר־כך את כרמו כרצונו, על חשבונו. והואיל ויהיו חלקי עידית ובינונית וזיבורית — תיעשה הערכה נכונה על־ידי מומחים נאמנים ומי שיזכה בעידית יהא חייב בתוספת סכום, ומי שיזכה בחלקה בינונית או זיבורית יקבל פיצויים.

ברור היה כבר מראש, שעד שתהא כל חלקה נטועה ועומדת להימסר לבעליה תהיינה הוצאותיה במשך שלוש, ארבע שנים לא פחות מ־2000 רובל נוספים. אנחה כבדה נשמעה מפיהם של כמה חברים — אך ההחלטה הכללית היתה: לשאת בעול וללכת עד הסוף.

האסיפה קיבלה פה אחד את ספר־התקנות של המושבה רחובות שהוצע, ואת התקנות של החברה שלנו. נבחר ועד לנהל בוואר־שה את כל הענין: ר' יעקב ברודיה יו"ר, קורלאנדסקי לגזבר, חיים כהן, מתתיהו כהן, רוזנבלום לחברים, ולמזכיר — גלוסקין. מובן, שהעבודה היותר קשה הוטלה עלי. למנהל ולפקיד הראשי של חברי „מנוחה ונחלה" בארץ, נבחר פה אחד לווין־אפשטיין, כל האסיפה המריצה אותו לא לסרב לקחת עליו את העול הקשה הזה. לכולנו היה אמון מוחלט ביושרו, מסירותו וכשרונותיו. וכשם שהצליח לגמור את הקניה כך היינו בטוחים, שיעלה בידו לגמור את כל העבודה עד תומה.

האסיפה נגמרה במצב־רוח מרומם, אף־על־פי שידעו את המשא הכבד שקיבלו עליהם החברים. תקותנו היתה מלאה, שנגיע למטרתנו, ונבוא אל המנוחה ואל הנחלה בארץ־ישראל.

אחרי נסיעת לווין־אפשטיין, חברי היותר פעיל בעניני „חובבי ציון", הוטלה עלי כל העבודה של „מנוחה ונחלה", התיעצות עם הועד שלנו, גבית הכספים של החברים, והנהלת משא ומתן במכתבים עם לווין־אפשטיין ברחובות, ועם החברים ביתר הערים. משכתי ידי מגבית כספים של „חובבי ציון" ועבודת הגביה נמסרה לחבר אחר.

את כל העבודה של „מנוחה ונחלה" הייתי מוכרח לעשות, כמובן, בשעות הפנאי מעבודת בית־המסחר, שעליה חייתי. עבודתי החדשה היתה

חביבה עלי ביותר, ראיתי בה את הדרך המובילה אותי לארץ־ישראל. חפצתי לדעת כל פרטי העבודה הנעשית שם. לווין־אפשטיין מילא בקשתי, ובכל חודש וחודש קיבלתי דין וחשבון מפורט על מצב הקופה ועל מהלך העבודה, ולפי דרישתו והסכמת הועד שלנו שלחתי כספים מהקופה, ופעמים רבות הוכרחנו לקבל גמ״ח לזמנים קצרים מטרוקנהיים ומברוידה. העבודה ברחובות לא הופרעה אף פעם מחוסר כסף.

לאחר שנה ומחצה בקיץ, תרנ״ב, אחרי שתי תקופות של נטיעות בחורף, שלחנו את חברנו א. קאפלאן לרחובות לראות את הנעשה שם במשך הזמן, לבקר את הספרים וכו׳. הוא עשה בארץ כשני חדשים, והביא לנו דין וחשבון מפורט לשביעת רצוננו המלא. הוא תיאר לפנינו באופן בולט התקדמות הגפנים בגידולם. ויספר לנו דוגמה: כשעלה לאחד הכרמים בפעם הראשונה קבע לו ציון 1, כשחזר וראהו אחרי כמה שבועות נוכח, שהכרם ראוי כבר לציון 2, וכשראהו לפני נסיעתו, קבע לו ציון 3. ערך ה„ציונים״ בגימנסיה ידענו כלנו. הבינונו את הציונים של קאפלאן וקיבלנו אותם בשמחה...

כשנגמרו הנטיעות בכל חלקה וחלקה, נגשו לסדר את ההגרלה, על מנת למסור לכל אחד ואחד מהחברים חלקת אדמה נטועה לרשותו המלאה.

ברחובות נבחרה ועדה של מומחים, אגרונומים וכורמים שונים, שבדקו כל חלקה וחלקה וקבעו את שוויה. מי שזכה בעידית צריך לשלם למי שזכה בבינונית, או זיבורית, סכום לפי ערך שויה. כל חברי „מנוחה ונחלה״ קיבלו למעשה את ההערכות.

זכורני אסיפת חברים בביתי, ברשיון של פקיד הרובע, שנמשכה עד אחרי חצות הלילה, וההגרלה נגמרה. כשפרשו את המפה על השולחן הראה כל אחד ואחד באצבעו: „הנה נחלה שלי!״ והשמחה היתה גדולה. אין לתארה במלים. זכורני, שנזרקה שאלה מפי חבר אחד:

„אחים, ומה יהיה גורל הענבים שלנו?״

ויענוהו כולם:

„אין לדאוג, הקדוש־ברוך הוא יעזור!״...

בברכות תודה ובקריאות שמחה לר׳ י. ברוידה, ללווין־אפשטיין ולגלוסקין ולכל הועד, ובברכת „שהחיינו״ נגמרה האסיפה.

ברוידה לקח עליו לגמור עם כל אחד ואחד את חשבונו על־פי החלטת הועדה ברחובות; המשא הכבד, הדאגה לכסף, שנשאתי עלי כל הזמן, הוקלה

מעלי. לא נשאר לי אלא להמשיך את חליפת־המכתבים עם רחובות בכל עניני המושבה הכלליים הציבוריים.

הנהלת „מנוחה ונחלה" ברחובות הוסיפה לנהל את עניני המושבה ואת עניני כל החברים הפונים אליה. שכן מעתה צריך היה כל אחד ואחד לדאוג באופן פרטי לאחוזתו.

השאלה ששאל האחד באסיפת ההגרלה: „מה יהיה גורל הענבים שלנו?" נקרה במוחנו. אמנם האמנו, שהקדוש־ברוך־הוא יעזור, אבל בעולם המעשה אין נוהגים לסמוך עליו בלבד.... והנה עוד שנה ועוד שנה, שנת הערלה תעבור, הכרמים ישאו פרי לתהילה ולתפארת, ובאמת איך והיכן יימכרו הענבים?... ידענו, שהבארון בונה יקבים גדולים, אך הם נבנים בשביל ראשון לציון, שהוא תומך בה, אבל מה יהיה גורל בני רחובות?..

המושבה רחובות פנתה לווארשה, למרכז של „מנוחה ונחלה", לבקש עצה לשאלה הקשה הזאת, ואחרי משא ומתן החלטנו, שאחד מרחובות ואחד מווארשה יסעו לפאריס לבקש מהבארון לקבל ליקביו גם את ענבי רחובות.

לווין־אפשטיין השתדל מאוד להתקרב תיכף בבואו לרחובות לפקידי הבארון בראשון לציון ולהתידד עמם. וגם עם שייד ראש הפקידות.

כשהודיע לנו פעם אחת, כי בתו של שייד עומדת להיכנס לחופה, שלחנו לה לפאריס בתורת מתנת־חתונה גביע זהב גדול, ועליו חרותה ברכה בעברית, יחד עם מכתב ברכה של „מזל טוב", מטעם ועד „מנוחה ונחלה" בווארשה. את המכתב חתמתי בתורת מזכיר, ועל החבילה בדואר כתוב היה ז. גלוסקין, ווארשה. קיבלתי אחר־כך משייד מכתב ידידותי חם ותודה רבה לחברה שלנו.

החלטנו לקרוא את לווין־אפשטיין לווארשה ויחד נסע לפאריס אל הנדיב.

ללווין־אפשטיין טילגרפנו, שיבוא תיכף על־מנת לנסוע עם גלוסקין לפאריס לבארון. והוא ענה תיכף בטלגרמה את יום בואו. טרוקנהיים נאות לתת לי חופש לשבועיים. לווין־אפשטיין בא ומסר לנו, שהתיעץ עם פקידי הבארון, ואף הם יעצו לו לנסוע, וכבר הודיע על זה לשייד. שאלנו במכתב את שייד אימתי יהיה מוכן לקבלנו, ויעננו תיכף: „בעונג הנני מחכה לכם".

ובכן אני נוסע לפאריס, אל הבארון רוטשילד, „הנדיב הידוע"!

לא אכחד, שרגש של „חשבון הנפש" תקפני: מי אני, יהודי מסלוצק, שזכיתי להתיצב לפני הבארון רוטשילד בענין ציבורי ארצישראלי?.. איך

נדבר עמו, ממה נתחיל?.. מעולם לא דיברתי עם אדם גדול, ובפרט עם גדול שכזה! התאמצתי לא לחשוב הרבה — אל למושעות!

מכיר אחד היה לנו בפאריס, הסופר ליודביפול. הודענו לו את יום בואנו. הוא חיכה לנו בתחנת הרכבת והביאנו למלון מתאים להופעתנו הראשונה בפאריס. באנו לפאריס בשמונה בבוקר.

בו ביום אחר־הצהרים, הלכנו ובאנו אצל שייד. הוא קיבל אותנו בזרועות פתוחות, בשמחה כמו שהצרפתים בלבד מסוגלים לקבל. שיחות ידידותיות בגרמנית אלזסית, איך עברה הדרך, אם סבלנו קור בקרונות הצרפתיות הישנים. לאיזה מלון סרנו, ועוד פעם הודה לנו בעל־פה על המתנה לבתו, ואחרי ה„פיטפוטים" אמר לנו:

„ובכן במה אוכל לשרת אתכם?"

לווין־אפשטיין ביאר לו באריכות את עניני רחובות, ואני סיפרתי לו את דבר יסוד החברה „מנוחה ונחלה", הכספים שהחברים השקיעו בה, ועל עניני „חובבי ציון" ברוסיה בכלל.

שייד שמע בענין רב את דברינו, והבטיח לנו לתמוך מצדו את בקשתנו. הוא הוסיף, שהבארון נסע אתמול פתאום מפאריס, הוא ישתדל לראות אותו באשר הוא שם, ואם הבארון ישוב מחר יציגנו לפניו.

לאחר כמה ימים החזיר לנו שייד ביקור למלון שלנו ובשורה בפיו, שהוא דיבר עם הבארון והוא מסכים לקבל את ענבי רחובות במשך שתי שנים, ודורש, שאנו „חובבי ציון", שיסדנו את רחובות, נדאג גם למכירת היין, ולא נסמוך בכול עליו בלבד.

„אני מברך אתכם שהצלחתם ובקשתכם נתמלאה, והריני מבקשכם לכבדני ולאכול אתנו לחם בארוחת ליל השבת בביתי ובחוג משפחתי", אמר לנו לפני היפרדו מאתנו.

קיבלנו את הזמנתו ובילינו בליל שבת בביתו כמה שעות. בראשון בשבת הלכנו ובאנו אצלו להיפרד ולמסור לו תודה בשם רחובות ובשמנו על עזרתו. הוא נפרד מאתנו בידידות רבה, והוסיף:

„אתם יכולים תמיד לסמוך עלי".

חשבנו למיותר ולאי־נמוסי לדבר עמו על ראיון אצל הבארון, ושבנו לווארשה.

אליהו שייד היה כבן ששים, יליד אלזס. שעלה לפאריס אחרי מלחמת 1870. איש פיקח, ביתו בפאריס מתנהג כבית יהודי אלזסי. אורתודוכסי,

והבארון מסר לידו את הנהלת עניני הצדקה שלו. הוא כתב כמה ספרים על תולדות היהודים באלזס. כשהתחיל הבארון מתענין במושבות, כמעשה צדקה עם עובדי האדמה בארץ־ישראל, מסר גם את עניני הצדקה שלו בארץ־ישראל לידי שייד, והוא התמסר להם וראה מפעל זה כמפעל של צדקה, שתפקידו למלא מה שהבארון פוקד עליו. וכמנהגו, שהיה רגיל בו בפאריס במשא ומתן עם עשרות ומאות „מבקשים", במשרד הצדקות של הבארון, כך התנהג בארץ־ישראל עם האכרים „המבקשים". מטבעו היה טוב־לב, אבל שטחי ולא הבין את רוח האכרים, ולא האמין בהם.

ביאת שנינו לפאריס עשתה רושם בין „חובבי ציון" שבעיר. לודביפול היה לנו מורה־דרך, ליווה אותנו בביקורינו אצל הרב הראשי צדוק כהן, מאירסון ועוד אחדים מ„חובבי ציון", ששמחו לראות יהודים, שיסדו מושבה בכספם הם, לא מנדבות, המבקשים מהבארון לא עזרה כספית אלא עזרה מסחרית, כמו שנהוג בכל העולם. הוא יעזור לנו לקבל ענבינו ואנו נעזור לו במכירת יינות היקב.

הבארון קיים הבטחתו. ענבי רחובות נתקבלו ליקב בשנות תרנ"ה, תרנ"ו, כענבי ראשון לציון; והכורמים קיבלו תשלומיהם בסדר. נשארה עלינו ההתחייבות למלאות דרישת הבארון לדאוג למכירת היין. רבות התיעצנו והתחבטנו בשאלה הקשה הזאת, בלא היסח־הדעת.

מצב מכירת היין היה אז עגום מאד. פקידי הבארון לא שמו לב כראוי לשוק הגדול, שאפשר לפתחו בקרבת ארץ־ישראל, — מצרים, ועל הפצת היין בעולם הגדול לא חשבו כלל. סוחר אחד מוואַרשה קנה כמה חביות, לא שמר עליהן כראוי והשם של יינות ארץ־ישראל נתחלל. שלחו כמה חביות יין ל„חובבי ציון" באודיסה, והדבר קיבל צורה מגוחכת. ליינות של ארץ־ישראל התיחסו אחינו בני ישראל כאל „עפר הקודש" מארץ־ישראל.

מייסדי „מנוחה ונחלה" באו לידי הכרה: לייסד חברה של מניות, למכירת יינות ראשון לציון, ראשית כל ברוסיה, ואם הדבר יצליח לייסד אחר־כך חברות כאלה גם בארצות אחרות. ולתכלית זו יש צורך לקבל מהבארון מונופול על תוצרת היקב, שהיין לא יימכר ברוסיה אלא לחברה שלנו, כדי שנהיה בטוחים מזיופים, ושענין מכירת היין יבוסס על בסיס מסחרי ולא יקבל צורה של „צדקה".

„מנוחה ונחלה" החליטה איפוא לגשת ליסוד חברה כזאת. לא פיקפקנו

וידענו מראש, שהבארון יסכים לדרישתנו, והחלטנו לשלוח באי־כוח לפאריס, להציע לו את החלטתנו.

ח.

חברת „כרמל"

בוויכוחים על שם החברה, אם „כרמל", „חרמון", „לבנון", נתקבל השם „כרמל", היות ואנו מקוים, שנייסד חברות כאלה גם בארצות אחרות, השם „כרמל" מתאים יותר מפני שהוא מצלצל יפה בכל הלשונות.

שוב נבחרנו לווין־אפשטיין ואני, לנסוע לפאריס, להציע לבארון את הצעתנו בדבר ייסוד החברה. גם הפעם פנינו במכתב לשייד, ביארנו לו בקצרה את הצעתנו על ייסוד החברה וקיבלנו תשובתו, שהוא מחכה לנו בעונג רב.

הוא קיבלנו בשמחה ומחמאות, ותיכף אמר לנו: „הבארון בפאריס", וכבר דיבר עמו על הצעתנו ובאלה הימים יקבל אותנו. חרדת הלב, שהיתה לי לפני שנתיים, כשחשבתי על פגישתי עם הבארון רוטשילד, היתה הפעם יותר תקיפה, חשבתי על האחריות הגדולה שאנו לוקחים עלינו, ועודדנו זה את זה: „אַל פחד, אל למושעות!"

ספרנו ללודביפול, שבעוד כמה ימים יקבל אותנו הבארון, הוא שמח, כמובן, ויעץ לנו ללבוש דוקא צילינדרים, כי אין לבוא לחצר הבארון בכובע פשוט. לווין־אפשטיין התנגד. אני הסכמתי. לווין־אפשטיין הוכרח להסכים אף הוא, אבל עמד על דעתו, שיקנה צילינדר פשוט בעשרה פראנק ואחר־כך ישליכהו. ואני אמרתי אם צילינדר — הרי צילינדר כהלכה, שיהיה יפה גם לווארשה, וכך עשינו.

אחרי כמה ימים בא שייד אלינו בכרכרה, והוא חבוש צילינדר, ולקח אותנו אל הבארון אל ארמונו. שייד הכניסנו לחדר ההמתנה וחיכינו מתוך דפיקות לב... נפתחה הדלת ולפנינו עמד הבארון בכבודו ובעצמו... שייד הציגנו לפניו. הוא לחץ יד כל אחד מאתנו בסבר פנים יפות, וביקשנו לשבת מול פניו. על ידו התישב שייד. כנראה, הכיר בי, שאני הגדול בשנים, ויפנה אלי בגרמנית:

„וואס שלאגען זי פאר?"

ביארתי לו בקצרה את הצעתנו לייסד חברה ברכוש שלנו בשם „כרמל", ואת תכנית עבודתנו, ואנו מבקשים זכות מונופולין ליינות ראשון לציון

בשביל כל ארץ רוסיה. ואם נצליח ברוסיה, נתחיל גם במדינות אחרות.

הבארון העיר:

„הרי ברוסיה ישנם חמישה מיליונים יהודים, ואם כל יהודי יקנה בקבוק אחד לקידוש, תוכלו למכור הרבה לכל שבת".

על זה ענה לו לווין־אפשטיין, שיש הרבה יהודים, שאינם יכולים לקנות בקבוק יין יקר לשבת, ומסתפקים ביין בסרביה הזול, ויש גם יהודים, שאינם מקדשים כלל.

הבארון פנה ללווין־אפשטיין ושאלהו:

„ווי גייט עס אין רחובות?" והוסיף שהוא שבע רצון שיסדנו את המושבה הזאת... „אני שמח אם גם אחרים עושים דבר־מה בארץ־ישראל, ולא סומכים בכול עלי בלבד"...

לווין־אפשטיין מסר לו בדברים קצרים על המושבה, מצב הבריאות, סדרי הקהילה והעבודה. הוא שמע בעיון לדבריו, ולבסוף אמר:

„אני מסכים להצעתכם ומברך אתכם בהצלחה".

ושוב לחץ ידינו ובקידה נעימה נפרד מאתנו. השיחה ארכה ארבעים רגע.

קשה לתאר את מצב־רוחנו המורם בצאתנו מארמון הנדיב. נדמה היה לנו, שכל העיר פאריס שמחה יחד עמנו להצלחתנו. עולם חדש נפתח לפנינו, עולם מלא פעולה ועבודה, והכול למען ארץ־ישראל. שלחנו תיכף טלגרמה לברוידה, ולמחר נפרדנו משייד בתודות וידידות, ביקרנו גם את בתו וחתנו ואת מכירינו המעטים, ולפנות ערב עזבנו את פאריס לשוב לווארשה.

השמחה בחברתנו בווארשה היתה גדולה מאוד. ברכו את לווין־אפשטיין ואותי במזל טוב וברכות אין־סוף. טרוקנהיים שמח מאד להצלחתנו ולכבוד שרכשתי. אמרתי לו, שגם לו יש חלק גדול במצוה, כי הרשה לי לנסוע באמצע העונה לעשרה ימים. בליל־השבת התאספו ידידים רבים בביתי על כוס תה, סבבוני בשאלות על אישיותו של הבארון וכו' וכו', ובמעוני היתה השמחה מלאה.

ושוב „חשבון הנפש" — ושאלתי את עצמי: „במה זכיתי לכל זה?.."

אחרי יומיים קיבלנו מכתב משייד, מיום 11 בפברואר, 1896, שכתבו

באידית, כדי שנפרסם אותו ויקראוהו גם אלה, שאינם מבינים עברית או צרפתית.

וזה לשון המכתב בתרגומו העברי:

„אתכבד בזה להודיעכם, כי לפי ההסכם בין הבארון אדמונד דה רוטשילד ובין באי־כוח החברה „מנוחה ונחלה", ה"ה זאב גלוסקין ולווין־אפשטיין מווארשה, נמסר מצדנו מונופולין, מהיום והלאה, בשביל כל ארץ רוסיה למכירת יינות וקוניאק מיקבי ראשון לציון וזכרון יעקב, לידי חברה מסחרית „כרמל", שנוסדה בווארשה לתכלית זו. והחברה הזו תהיה מעתה נציג יחידי שלנו בשביל כל ארץ רוסיה.

כל מי שמעונין ברוסיה בקנית משקאות יקבינו, יואיל נא לפנות בהזמנותיו, בלי יוצא מן הכלל, רק אל החברה „כרמל" הנ"ל. כי אנחנו נכיר לטבעיים ונקיים מכל שמץ תערובת, ובתורת פרי תוצרת יקבינו בראשון לציון ובזכרון יעקב, רק את היינות והקוניאק, שיהיו קנויים באסמי „הכרמל" הנ"ל„ ושיהיו חתומים בגושפנקה שלהם".

מפקח כללי למושבות ארץ־ישראל

א. שיי ד

פאריס, 11 בפברואר, 1896.

פירסמנו בכל העתונים את מכתבו של אליהו שייד. מתחת לכרוז הראשי, אחרי מכתבו של אליהו שייד, חתם, בשם „כרמל" יעקב ברוידה.

שלחנו לראשון לציון הזמנה ליין, בדרישה למהר במשלוח, כדי שנוכל להספיק למכור לקהל לחג הפסח יין מארץ־ישראל מיקבי הבארון רוטשילד, יין טהור, נקי מכל תערובת וכו' וכו'.

בלי לאבד זמן נגשנו בזריזות לסדר חברת „כרמל". החלטנו להתחיל בהון של 25.000 רובל, כל מניה 500 רובל, הראשון חתם יעקב ברוידה על 10 מניות. הרבה חברים מווארשה לקחו כל אחד מניה אחת, ומערי השדה י. ל. גולדברג מווילנה, מרדכי בן הלל הכהן מהומל, ש. בראש מאודיסה. במשך זמן קצר נאסף כל הסכום של 25.000 רובל.

ביום 25 באפריל, 1896, נוסדה בווארשה רשמית חברה קומנדיטית בשם „כרמל", וחבריה המייסדים האחראיים היו: י. ברוידה וז. גלוסקין. לאחר

כמה שנים, אחרי שנפטר י. ברוידה, נכנס במקומו יצחק־ליב גולדברג כחבר אחראי.

היין מארץ־ישראל בא בזמנו, והספקנו להגיש לקהל בווארשה משקאות ארץ־ישראל. יין „כרמל" התפרסם לתהילה, וחלק גדול מזה שהבאנו נמכר לחג הפסח. הבאנו יינן מומחה מראשון לציון לטפל ביין כנהוג ביקב עצמו, — וידידינו ו„חובבי ציון" בווארשה צהלו ושמחו.

ברוסיה נתקלנו בהתחרות קשה מצד יינות בסרביה וקאוקאז, שנמכרו בזול, כי היו מקומיים, ועל יינות חוץ־לארץ הוטל מכס גבוה מאד, וכמובן, שהמכס הזה רבץ כמשא כבד גם על יינותינו מארץ־ישראל בתורת יין „חוץ־לארץ".

הקהל הרוסי האמין תמיד, כי יינות „חוץ־לארץ" טובים מיינות בסרביה וקאוקאז, והיה עלינו איפוא להחדיר לקהל את יינות ארץ־ישראל, שאינו גרוע בטיבו מיינות אחרים מארצות חוץ, וביחוד יינות, שהשם „יקבי הבארון רוטשילד" סוכך עליהם.

הכנסנו שיטה חדשה: למכור יין אך ורק בבקבוקים סגורים, חתומים ולהפיץ את רשימת המחירים שלנו בין הקהל. קראנו ליינות שמות, דומים לשמות של יינות צרפת, ועל ידם שמות עבריים, המזכירים את המושבות ואת הרי ארץ־ישראל. הצטיידנו בתוצאות הבדיקות של יינותינו שנעשו על־ידי גדולי המומחים ואנשי המדע בפאריס, ווארשה, אודיסה ופירסמנום בעתונים.

הקהל הרחב היה שבע־רצון מאוד מהחדשה הזאת. לסוחרי היין היה הדבר למורת־רוח, שכן רשימת מחירים קבועים לא היתה להם לרצון. כל סוחר היה קובע את המחיר לפי פרצוף הקונה. וקשה היה לנו להתקשר עם סוחרי היין, שהחרימונו כמעט.

אולם גם על זה התגברנו, ובעזרת ידידינו „חובבי ציון", בכל אתר ואתר, שהתחילו שואלים ודורשים יין „כרמל", אנוסים היו סוף־סוף סוחרי היין להכניס לחנויותיהם גם יינות משלנו, ולהתחשב פחות או יותר עם מחירינו הקבועים. הקהל הרחב התחיל לאט־לאט שואל ודורש יין „כרמל", שנתפרסם לשם ולתהילה, שכן באמת הצטיינו היינות בטעמם, טיבם ונקיונם באופן נעלה.

לווין־אפשטיין נשאר בווארשה עד לאחר הפסח. ובאותו הזמן היה מסור כולו לעניני „כרמל". שכרנו חנות ומרתף, פקידים ופועלים, ואני עזרתי לו

לפי יכלתי. כשנסע לווין־אפשטיין נשארה כל העבודה, ההשגחה על החנות עלי; את שעות הצהרים המעטות ואת שעות הערבים והלילות, שהיו ברשותי, הקדשתי לעניני עסק „כרמל".

קשיים גדולים גרמו לנו עניני ה„כשרות". מגוחך היה הדבר, שדוקא יינות ארץ־ישראל, מיקבי ראשון לציון, זקוקים להכשר, כלומר עדות, שאינם יין נסך. קהל החסידים בפולין פיקפק בכשרות היין, היות, לפי דבריהם: „האכרים בארץ־ישראל אינם כולם בחזקת יהודים כשרים, יש ביניהם הרבה חפשיים וגם מחללי שבתות, ומחלל שבת יינו יין נסך". הוציאו דיבה, שגם ערבים עובדים ביקב והמהדרים במצוות צריכים להתרחק אפילו מספק־ספיקא. הכול ידעו שביקבי ראשון לציון וזכרון יעקב אינם עובדים אלא יהודים, ומשגיחים עליהם יהודים אדוקים, כשרים לכל הדעות. אלא כנגד מוציאי דיבה בסתר קשה להילחם ומה גם כי כמה מסוחרי היין השתמשו במלחמתם נגדנו באמצעות נשק זול: הפצת שקרים.

בתמיכת הרבנים הגאונים ישרי־לב מרוסיה, שהשתדלו לפזר את החשדים הללו, התגברנו סוף־סוף גם על הקושי הזה.

אחרי שנתבצרנו כראוי בווארשה, התחלנו חושבים על אודיסה. את היין היינו מביאים מיפו דרך טרייסט לווארשה, ההובלה במסילת־הברזל עלתה ביוקר ומלבד זה אודיסה היא עיר גדולה עם ישוב יהודי גדול. וא. ל. לווינסקי תקף אותנו בהצעותיו לפתוח סניף באודיסה.

יהודים, סוחרי יינות חוץ־לארץ, לא היו באודיסה, שכן ליהודים לא ניתנו רשיונות לכך. ועוד זאת: סוחר יינות ברוסיה חובתו להיות בעל בית משלו, לא שוכר חנות. בהשתדלות לווינסקי התקשרנו עם ארמני אחד, שקנה מאתנו, בתורת נסיון, כמות יין בבקבוקים, ואחרי שמכר הכול בזמן קצר, הזמין מזמן לזמן כמויות לא גדולות. אנחנו, כמובן, לא הסתפקנו בזה.

זכורני באחת הישיבות של „חובבי ציון" באודיסה, כשישבנו במסיבה ידידותית, פנה אלי אחד הנאספים במלים אלו:

„כמה טפשאי הני ווארשאי, שיסדו את „כרמל" דוקא בווארשה, ולא באודיסה, עיר החוף הראשונה בדרך מארץ־ישראל לרוסיה".

השיבותי לו תיכף:

„היכן היו חכמי אודיסה? מדוע לא יסדו הם עסק כזה?"

אלחנן ל. לווינסקי הפציר בי לפנות אל הבארון, שימליץ בפטרסבורג בדבר רשיון לפתוח סניף לממכר יינות ארץ־ישראל באודיסה.

הממונה הראשי על עניני המונופולין ברוסיה היה צורר יהודים ידוע, ושר העיר אודיסה עלה עליו בשנאתו לישראל. קשה היה להסכים להטריח את הבארון בדבר זה. אך סוף־סוף החלטתי לנסות. אחרי הפסח נסעתי לפאריס, ופניתי לבארון בבקשתי בדבר אודיסה. הוא שאל כמה גדול ערכה של אודיסה? ביארתי לו את הענין לפרטיו. הוא לא ענה לי כלום ונפרדתי ממנו.

למחר אמר לי שייד, שעלי להיכנס בפאריס אצל המנהל הראשי לעסקי הנפט של הבארון ברוסיה ולבאר לו את הענין. כשנכנסתי נתקבלתי תיכף מחוץ לתור המחכים ובסבר פנים יוצא מן הכלל.

ביארתי לו את בקשתי, הוא לא הירבה בשאלות, ויאמר לי:

„נמצא עכשיו בפאריס פקיד גבוה של המיניסטריון לכספים ברוסיה, והוא ישוב בקרוב לפטרסבורג, כשאדע לנכון יום שובו לפטרסבורג יודיע לך א. שייד".

עצתו היתה שאסע לפטרבורג, לבאר לשר את טיב הענין ואת בקשתנו, והוא יעשה כל מה שאפשר.

ערב חג השבועות קיבלתי טלגרמה משייד, ובמוצאי החג יצאתי לפטרבורג. השר קיבלני בידידות רבה, הקשיב לדברי, וביקשני להיכנס אצלו אחרי יומיים. בכליון־עינים חיכיתי ליום השלישי. כשנכנסתי אצלו שמח לקראתי ואמר לי:

„סע בשלום לווארשה".

בתזכיר הקצר, שהגשתי לשר, ביארתי לו את הערך הרב, שיש ל„כרמל" ביסוד סניף באודיסה. ובנוגע לחוק, שבעל הרשיון צריך להיות גם „בעל בית" — הנה החבר שלנו ש. בארבאש, שהוא בא־כוחנו באודיסה, בעל בית הוא, וביקשתיו לתת את הרשיון על שמו.

כעבור שבועיים קיבלתי טלגרמה מאודיסה חתומה על־ידי המפקח הראשי על המונופולין בגליל אודיסה, בזו הלשון: „בבקשה לענות לי אם שמואל בארבאש הוא בא־כוח חברת „כרמל?" עניתיו בחיוב, תיכף ומיד. ואחרי ימים אחדים קיבלתי טלגרמה מלווינסקי, שנתקבל הרשיון על שם בארבאש. התפטרתי מהמשרה, שהיתה לי בבית־המסחר, שעבדתי בו יותר מחמש עשרה שנה, ונסעתי לאודיסה לפתוח שם את הסניף של חברת „כרמל".

חוגי „חובבי ציון" באודיסה שמחו מאד למאורע הזה, ש„חתיכת ארץ־ישראל" תיכנס לעירם ומצב־הרוח היה מרומם. בשבת נחמו סידרנו „שבת

של כרמל" באחד מהמועדונים היהודיים, באולם גדול נערכה „קבלת שבת" עם סעודת ליל־שבת כיד המלך.

בבית־הדפוס של דוכן נדפסו ההזמנות ביחד עם תפריט המאכלים ועל יד כל מאכל — שם היין שיוגש, שמות ארצישראליים. במסעדה „סימון", הידועה בכשרותה, הוכנה הסעודה. ההזמנות נשלחו לכל חברי „חובבי ציון" ולנכבדים שונים. יותר ממאה איש כיבדונו ובאו תיכף לאחר התפילה בבית־הכנסת. המנצח על הסעודה היה מרדכי בן הלל הכהן. הוא בירך על הכוס, והסעודה החלה. נאומים וברכות היו לאין קץ. ליל־שבת זה הצליח באופן יוצא מן הכלל, וייגות „כרמל" קנו להם זכות אזרח. „כל אודיסה" דברה באהדה על חברת „כרמל".

כארבעה חדשים ישבתי באודיסה, סידרתי הכול, ולחג הסוכות כבר נמכר באודיסה „יין כרמל", והסניף באודיסה התפתח באופן רצוי מאוד.

בתקנות היה סעיף, כי 20 אחוז מהריווח הנקי מוקדש לטובת ארץ־ישראל, ובכסף הזה נבנה ברחובות בית־הספר בשנת 1900 ותמכנו בבנין „בית העם" בשנת 1903. והיות ובתקנות החברה הרשמית אי־אפשר לכתוב 20 אחוז לטובת ארץ־ישראל, כתבנו 20 אחוז מהרווחים שייכים למר גלוסקין, ובכל שנה ושנה הועבר סכום הריווח לחשבוני בשביל ארץ־ישראל.

חברת „כרמל" ברוסיה הצליחה באופן יוצא מן הכלל. לצערנו שמה המלחמה של 1914/17 קץ לחייה המפוארים. באודיסה החריבו הבולשביקים את העסק, שפכו את היין בחוצות, שיברו והרסו הכול ולא נשאר שריד. בווארשה שתו הגרמנים את היין ושילמו בניירות, שאבד להם כל ערך. נשארו יותר ממאה אלף רובל בניירות־ערך של הממשלה הרוסית, שגם הם אבדו כל ערכם, והם מונחים כמזכרת הזוהר — והחורבן. מכל ההון לא נשארה פרוטה.

*

החבריא שלי באודיסה היתה, כמובן, החוג של „אחד העם" וחבריו. בפגישות, בלילי־שבתות, שבבית „אחד העם" דיברו רק על ארץ־ישראל. וגם התווכחו על הודעתו של ד"ר הרצל ועל הקונגרס העתיד לבוא. רבים מהחברים התייחסו בשלילה לקונגרס. גם אני הייתי בין השוללים, וההלטתי לא להשתתף בקונגרס.

אחרי סוכות שבתי לווארשה.

מווארשה נסעו כמה צעירים לקונגרס, וגם נחום סוקולוב, שהיה עד אז מתנגד חריף לקונגרס, נסע בתורת אורח.

הצירים בשובם הרצו על הקונגרס והצליחו להטות לבות רבים לתנועה הציונית. סוקולוב נעשה למצדד ולתומך בציונות, והתנועה הציונית התחילה משתרשת בעיר.

לקונגרס השני נסעתי גם אני, בתורת „חובב ציון" — ציוני.

*

ב ק י ץ, 1898, בנסיעתי לפאריס החלטתי לסור לווין לראות את החברה, שנוסדה שם למכירת יינות.

אחרי הביקור במשרד החברה והתוודעותי להד"ר שליט, מצאתי לנכון לבקר בשם „כרמל" במשרד הציוני, ברחוב 9 טורקנשטראססע.

שם נפגשתי עם הד"ר הרצל.

הוא קיבלני בעירנות ושוחחנו כעשרה רגעים, על „כרמל" שלנו. כשנפרדנו אמר לי בסגנון המקובל:

„שמח מאד להכירו, להתראות בקונגרס".

את הרושם, שעשה עלי האיש המקסים הזה, קשה לתאר והמלים „להתראות בקונגרס" היו לי כצו מלמעלה.

בווארשה נתרבו הציונים וביניהם היו „קתולים יותר מהאפיפיור גופו", ואותי חשבו למתון יותר מדי מתוך חשדנות על יחסי ל„אחד העם". אף־על־פי כן נבחרתי לקונגרס השני לציר מווארשה. בקונגרס נבחרתי לועדת כספים, לועד הפועל הגדול לא נבחרתי. ד"ר טשלינוב, שהשתתף בועדה המתמדת, פגשני אחר הבחירות ואמר לי:

„הווארשאים שלך הכשילוך".

ציונותי לא היתה „כשרה" בעיניהם.

בשובי מן הקונגרס סרתי לפראנקפורט. שם ישב ידידי י. ברוידה, לרגל שמחת בר־מצוה של אחד מבני ידידיו שם. הוא הפציר בי להשתתף בשמחת בר מצוה. ערב שבת באתי לפראנקפורט ויחד עם ברוידה הלכנו להתפלל לבית־הכנסת של ד"ר ברייאר. ברוידה הציגני לפניו ויבאר לו מי אני, ונתקבלתי בכבוד גדול.

במשתה שהיה בשבת נאם ד"ר ברייאר בעניני „בר־מצוה" בחמימות רבה, וסיים: „כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", ולא מבאזל"...

ט.

חברת „אליאדה" בהאמבורג

כמה שנים אחרי ייסוד „כרמל" ברוסיה, כשנוכחנו, שמכירת היין בבקבוקים לאחינו בני־ישראל לא תביא לידי תוצאות מכריעות, ומארץ־ישראל באו ידיעות, שהיקבים מלאים יין על כל גדותיהם, ואין מקום להכניס יין חדש, ובמכירת ייגותינו בתורת יין כשר לא נוכל לפתור את השאלה היסודית, עלה במחשבתי לנסות להוציא לשוק האירופאי הרחב את ייגותינו בשם אנונימי ולא בשם „יין מארץ־ישראל", ולמכרם בחביות, כמו שנוהגות לעשות צרפת ואיטליה. היה הכרח לסדר מחסן גדול באחד מחופי אירופה, בשם אנונימי ולמכור סתם ייגות.

על צרפת, שהיא מלכת היין, אי־אפשר היה לחשוב, ואף לא על איטליה. בחרנו בהאמבורג, שם יש חוף חפשי גדול, והאמבורג מקום מרכזי, ומחסני־יין גדולים נמצאים בה. בהיותי בשנת 1898 בפאריס הצעתי מחשבתי זאת לפקיד הבארון אליהו שייד, והדבר מצא חן בעיניו. בחזירתי לווארשה שהיתי בברלין, התיעצתי עם חברי וכולם מצאו את הדבר לטוב ונכון. לעסק גדול ורחב כזה קשה לאסוף הון מספיק, ובפרט שצריך לסדר הכול באמת־מידה גדולה ורחבה, וגם חשש של הפסד היה בדבר, ואי־אפשר להוציאהו לפועל אלא אם הבארון יסכים לסדרהו על חשבונו.

א. שייד הציע את הדבר לבארון, והוא הסכים לעשותו. אחרי חליפת־מכתבים עם פאריס הזמין שייד אותי ואת מנהל עסק היין בברלין, הילדס־היימר, לבוא תיכף ומיד לפאריס. בחול המועד סוכות באנו לשם, התיצבנו לפני הבארון, וביארתי לו את הצעתי בפרוטרוט.

בברלין אפשר היה לייסד חברה אפילו בעלת שלושה חברים ובסכום כסף כלשהו. שייד בא לברלין, וגם אני באתי לשם, ויסדנו, משה הילדסהיימר, ווילי באמכוס מברלין, ו. גלוסקין מווארשה, חברה לאכספורט יין, בשם „אליאדה", לכבוד אליהו שייד, חברת מניות של 500 מארק כל אחת, בהון של 5000 מארק. רשמנו את החברה בממשלה במלים צרפתיות כדי לתת לה צורה צרפתית. למקום הראשי בחרנו את האמבורג.

א. שייד נתן תיכף פקודה לראשון לציון להכין מספר גדול של חביות יין ממינים שונים. העבודה היתה רבה ביקבים להכין את החביות, ובראשון לציון רבתה השמחה, יש קונים גדולים באירופה, וליקבים תבוא הרווחה.

על הילדסהיימר ועלי הוטל למצוא מנהל לעסק, וכמו־כן מחסנים

גדולים בהאמבורג. המשא ומתן עם פאריס, עם א. שייד, היה מרוכז בידי. החברים בברלין מצאו איש מוכשר להיות המנהל, והתקשרתי עמו באופן ארעי. נמצאו מחסנים בחוף החפשי, ומשלוח יין גדול הגיע להאמבורג. נמצא גם סוכן מומחה ומנוסה למכירת היין, והעבודה החלה. סוחרי היין הגדולים בהאמבורג ראו בית־מסחר ענקי נוסד באופן כל כך רחב, חקרו ודרשו ונתגלה הסוד, שזהו מפעל רוטשילדי והיינות — יין ארץ־ישראל, והתחילו מתייחסים לעסק ברצינות, ולמנהל ולסוכננו בכבוד. הסוחרים הגדולים התחילו קונים ושילמו מחירים לא רעים. בכל חודש וחודש הייתי בא יחד עם הילדס־היימר או באמבוס להאמבורג, להתחקות על מהלך העסק ודין וחשבון הייתי שולח לפאריס.

בשנת 1900 כשמסר הבארון את כל עניני המושבות לחברת יק״א, שבראשה עמד אמיל מאירסון, מינה מאירסון את ווילי באמבוס למנהל ראשי בהאמבורג, והאחריות המוסרית, שהיתה רובצת עלי בלבד, הוסרה מעלי, וכל עסקי היין בכל שאר הארצות עברו להנהלתו של ג. סמואל בפאריס.

בשנים הראשונות היה המצב לא רע, המחירים השביעו רצון, אלא כשהתחילו מחירי היינות באירופה יורדים לאט־לאט, הורידו הסוחרים גם את מחיר היינות שלנו בהאמבורג והתוצאות נעשו רעות. ווילי באמבוס מת לפתע פתאום וההנהלה בהאמבורג לא עמדה על הגובה הראוי. החליטו לחסל את העסק הזה.

*

במשך ארבע שנות עבודתנו ברוסיה השתדלנו הרבה מאוד להחדיר את יינותינו לתוך שוק מוכרי היין הכלליים, גם ללא־יהודים, בערים הגדולות. אך הדבר לא עלה בידנו. כשבאו להציע להם יין „כרמל״ מפלשתינה, ענו בשאט נפש: „יין ירושלים לא נחוץ לנו״. נוכחנו לדעת, כי עלינו לפנות לאחינו בני־ישראל בלבד ובעיקר ברוסיה, מקום רוב „חובבי ציון״. אליהו לווין־אפשטיין העיר אותנו על הנחיצות לייסד חברת „כרמל״ גם באמריקה. הרי שם יושבים אלפים ורבבות יהודים יוצאי רוסיה „חובבי ציון״, ושם נמצא כר נרחב לעבודה כברוסיה. הוא היה בטוח, שנצליח באמריקה כמו ברוסיה. גם האמין, שהכסף הנחוץ נמצא באמריקה ולא נצטרך לקוני מניות ברוסיה.

אחדים מאתנו פיקפקו בדבר. ולווין־אפשטיין נסע לאמריקה כדי לבוא בדברים עם אחינו שם בענין זה, ואחרי שעשה זמן־מה באמריקה חזר מיואש כולו. הוא לא מצא אחד, שיאות לקנות מניה אחת של עסק כזה, ושב לרחובות.

התיעצנו עם חברינו בוואַרשה, אם אפשר ליסד „כרמל" גם בשביל אמריקה. שכן באמריקה אי־אפשר להסתפק בסכום של 25,000 רובל, חשבנו על שישים אלף, וחששנו, שקשה יהיה לאסוף סכום כזה ברוסיה.

ובכן עלתה על לבי המחשבה לנסות לעשות שותפות עם הבארון. נציע לו לייסד ברוסיה חברת „כרמל אמריקה", עם קרן יסוד של שישים אלף רובל, חצי הסכום נאסוף בין „חובבי ציון" ברוסיה, וחצי הסכום ישקיע הבארון במניות. — בלי לחשוב הרבה נסעתי לפאריס בהצעתי זו. הבארון שמע בעיון רב לדברי, והסכים תיכף להצעתי.

נדברתי עם אמיל מאירסון, מנהל עסקי ארץ־ישראל, אחרי התפטרותו של אליהו שייד, שכשנאסוף ברוסיה את חצי הסכום אודיע לו ואז יעבירו לי את החצי השני, שלושים אלף רובל לווארשה.

י.

„כרמל אמריקה"

למכירת המניות ברוסיה עזרו לנו שוב „חובבי ציון" חברינו. מחוץ־לארץ לא קנה אלא ד"ר הרצל מניה אחת. במחצית השניה של 1899 כבר נאספו בווארשה שלושים אלף רובל, וכשהודעתי לפאריס העבירו תיכף לווארשה שמונים אלף פראנק.

ביום 9 בינואר 1900, נוסדה בווארשה חברה חדשה בשם „כרמל וויין קומפני" בקרן יסודית של שישים אלף רובל, כל מניה 400 רובל (או 200 דולר) בשביל מכירת יינות ארץ־ישראל באמריקה. חברי הפירמה היו: א. ז. לווין־אפשטיין, י. ל. גולדברג וזאב גלוסקין. חברה קומנדיטית כאותה החברה הראשונה, שנוסדה בשנת 1896.

בחודש אפריל, 1900, נסעתי בפעם הראשונה לארץ־ישראל, וישבתי בה עד סוף חודש יולי. ברחובות נדברתי עם לווין־אפשטיין והסברתי לו, שנחוץ מאד, שיסע לאמריקה להתיישב שם על מנת לנהל עניני החברה „כרמל אמריקה", שכבר נוסדה, שכן הצלחת העסק תלויה באיש, שינהל אותו, והוא האיש המוכשר לזה.

בחודש אוקטובר, במוצאי חג הסוכות, יצאנו, לווין־אפשטיין ואני, לאמריקה. סידרנו שם את העסקים, פתחנו חנויות ופירסמנו מודעות. הבאנו יין מראשון לציון. לווין־אפשטיין היו לו בניו־יורק קרובים בעלי צורה

ועסקים בסביבת גרנד סטריט, ולי היה בניו־יורק אח רופא־שנים מפורסם בגרנד סטריט. שניהם עזרו לנו הרבה למצוא דירה ולסדר את כל ענייניו, ולהיזהר על כל צעד ושעל שלא להכשל, כ„ירוק" הבא לאמריקה. בעניני תעמולה עזרו לנו הרבה ידידינו הדרשן הידוע מאסליאנסקי והד"ר מינץ, אחד הביל"ויים, ב„מיטינג" הגדול, שערכו בבית־המדרש הגדול בגרנד סטריט. גם הרב של אותו בית־המדרש עזר לנו. ה„מיטינג" עשה רושם כביר, כל העתונים היהודיים דיברו עליו, וכמו שנהוג באמריקה נעשה הכול במהירות הבזק, סודרו החנות והמרתף. בסוף טבת שבתי לווארשה, ולווין־אפשטיין נשאר שם. העסק התפתח לאט־לאט, ורק אחרי שנתיים רכשו להם יינות ארץ־ישראל („יינות כרמל") אצל היהודים באמריקה אותו המקום כברוסיה.

החברה התחילה פעולותיה באמריקה בחורף, 1900, ועבדה בהצלחה במשך עשרים שנה. בשנת 1920, עם חוק איסור שתית היין באמריקה, חיסל לווין־אפשטיין את העסק, והעביר לגולדברג־גלוסקין את כסף החיסול.

החזרנו לבארון ולכל יתר בעלי המניות את כספם במילואו, והיות ונשארו כמה חברים ברוסיה, שלא ידוע מקומם, הכנסנו ביום 29.1.34 לקופת „קרן הקימת לישראל" בירושלים סך 546 לא"י עם רשימת שמותיהם של 13 בעלי המניות הללו. אם מי מהם יזכור בזמן מן הזמנים את המניה שלו יוכל לקבל מעותיו.

*

בשנת 1900 בחודש סיון, עליתי בפעם הראשונה, עם אשתי, ע"ה, לארץ־ישראל.

ביקרנו את כל הנקודות, שהיו אז בארץ. בערב שבועות עליתי רגל לירושלים. כשבאתי ליסוד המעלה וראיתי את הירדן, השרתי בגדי וקפצתי להתרחץ וכפשע היה ביני ובין הטביעה... עיקר ישיבתנו היתה ברחובות, ולה הקדשתי את רוב עתותי במשך יותר משני חדשים. מצב הרוחות היה מדוכא, ביחוד אחרי ביקורו של „אחד העם" ומאמרו „הישוב ואפיטרופסיו". למצב החומרי לא יכולתי לעשות דבר לתיקונו. שמתי לבי למצב החברתי, לבית־הספר — בית חינוך הדור הבא. בית־הספר היה בדירת ארעי, צריף־עץ רעוע בלי כל נוחיות.

מהרווחים, 20 אחוז של „כרמל", נצטבר סכום הגון, שהעברנו אותו ללווין־אפשטיין להקים בנין אבן לבית־הספר. ובבואנו לרחובות נגמר הבנין.

חגגנו את חנוכת בית־הספר בתהלוכה של ילדים וילדות מהבנין הארעי הרעוע לבנין החדש, נשמעו נאומים, כמובן, ולשמחת הילדים לא היה קץ. קניתי במושבה 15 דונאם אדמה, 5 דונאם בשביל בית־הספר, 5 דונאם בשביל גן הילדים, 5 דונאם בשביל „בית העם", שייבנה בזמן מן הזמנים. אחרי כמה שנים נבנה גן הילדים ובנין „בית העם" — הכל מכספי הרווחים של „כרמל", וניתנו גם תמיכות שנתיות לבית־הספר ולגן־הילדים.

בסוף חודש אב שבתי לווארשה.

*

בשנת 1901 השתתפתי במשלחת הגדולה של „חובבי ציון" שהלכה לפאריס לבוא במשא ומתן עם הבארון בדבר עניני הישוב, להעמידו על הקלקולים שבהנהלת המושבות שלו ולתקן מה שצריך תיקון. המשלחת היתה בת עשרים איש, ומהם נבחרו חמישה חברים ובראשם „אחד־העם" להתיצב לפני הבארון.

כשבאה המשלחת לפאריס, הייתי אני המתווך בינה ובין מאירסון, מנהל יק"א, וורמסר, מזכירו הפרטי של הבארון, בדבר סדר קבלתה אצל הבארון, בהיותי היחידי, ששניהם עמדו עמי בקשרים בעניני ה„כרמלים" והתיחסו אלי בידידות.

מפגישת המשלחת עם הבארון — היו תוצאות שליליות, אולם דברי באי־כוח „חובבי ציון" השפיעו על לבו הטהור של הבארון ופעלו את פעולתם, אם כי לאחר זמן.

זכורני, ששני ימים אחרי הפגישה נקראתי בטלפון על־ידי וורמסר בעשר בבוקר והוא הודיעני, שהבארון מבקשני לבוא למשרדו בשתים ומחצה. מסתבר, שבאתי בשעה הקבועה. הבארון אמר לי:

„רצוני לדבר אתך לא כאל חבר המשלחת, אלא כאל „חובב ציון"; איזו רשות יש לאנשים, שלא עשו שום דבר בפלשתינה, לבוא אלי בדרישות. הם אינם עוזרים לי, אלא באים בטענות ובתביעות".

שאלתי את הבארון אם אוכל לענות לו על דבריו. על זה אמר:

„בבקשה".

בכל פעם שנתקבלתי אצל הבארון, דיבר הוא צרפתית ואני גרמנית. אמרתי לו:

„כל יהודי חושב שיש לו חלק בארץ־ישראל. וכל אחד מתענין בכל מה שנעשה בארץ־ישראל ש ל ו. ואף־על־פי שאינו יכול לעשות דבר ב ע צ מ ו.

רוצה היהודי, שכל מה שנעשה שם יהיה בתכלית השלימות. ולזאת הוא מרשה לו לחוות דעתו".

הבארון שתק כמה רגעים, אחר־כך שאלני, מה נשמע אצל היהודים ברוסיה (שאלה זו היה שואלני בכל פגישה) ואיך עסקי „כרמל". אחרי כרבע שעה נפרדנו.

אינני תם כל כך לחשוב, שדברי פעלו עליו יותר מהדברים שהשמיעוהו „אחד העם" וחבריו. אך יש לפעמים, שדברים פשוטים, היוצאים מפי איש פשוט נשמעים להם הגדולים. אבנים שחקו מים...

*

בדצמבר, 1901, השתתפתי בקונגרס החמישי, שבו הוחלט על „ספר הזהב". — חפצתי להרשם בדף הראשון, אבל קידמוני אחרים ונרשמתי בדף השני מספר 15 „וולף אונד וועללה גלוסקין — 28/3/1902".

*

אגב אורחא: בזמן „מלחמת־השפה" כשבא ד"ר נתן מברלין להגן על דרישתו, שילמדו בטכניקום רק בגרמנית, ואני ישבתי אז בארץ־ישראל, נקראתי על־ידי אפרים כהן לבוא לירושלים עם עוד אחדים לדבר אל ד"ר נתן. גם הוא שאלני:

„כסף אינכם נותנים ובאיזו רשות אתם מפריעים לנו נותני הכסף ומחווים לנו דעה?"

ספרתי לו מלה במלה על פגישתי עם הבארון בשנת 1901 ומה שעניתיו על דבריו, והוספתי: „כזאת אנו עונים גם לך". ועוד הוספתי:

„ארץ־ישראל היא שלנו והלשון העברית היא שלנו".

הוא שתק ולא ענה דבר. ואנחנו נצחנו.

יא

„כרמל מזרחי"

אף־על־פי שחברות „כרמל" ברוסיה ובאמריקה הצליחו בפעולותיהן, קנו מיקבי ראשון לציון היינות המובחרים ושילמו מחירים גבוהים, ועל־ידי זה הכניסו קצת חיים במכירת היינות, את שאלת השווק של כל המלאי הגדול לא פתרו. בכל שנה ושנה לפני הבציר היו מוכרחים לשרוף יין לאלכהול, להכין מקום ליין החדש. ובהפיכת היין לאלכהול היה הפסד רב מאד. היה הכרח לתפוס עוד שווקים ליין שלנו.

בהיותי בשנת 1900 בפעם הראשונה בארץ־ישראל, התאוננו לפני הכורמים בראשון לציון וברחובות על המצב הרע של מכירת היין ביקבים, ועל הזנחת השוק של מצרים. כשפנו כמה פעמים אל הפקידות בראשון לציון בהצעה למסור להם, לכל הפחות, את מכירת היין ביפו ובירושלים, לא נענו, הפקידות היתה אומרת:

„הבארון רוצה, שהיהודים יהיו עובדי אדמה ולא סוחרי יין".

אמנם, אחרי שדיברה המשלחת של „חובבי ציון" עם הבארון בשנת 1901, על הצורך, שהישוב בארץ־ישראל תהיה לו השפעה על מהלך העניינים במושבות וכו' ותשובת הבארון למשלחת היתה לגמרי שלילית, בכל זאת נכנסו הדברים ללבו, ובשנה ההיא הסכימה הפקידות סוף־סוף למסור לכורמים את מכירת היין ביפו ובירושלים, והם פתחו בשני המקומות חנויות בשם „אגודת הכורמים". בימי אותה המשלחת בשנת 1901, בפאריס, דיברתי עם אמיל מאירסון על מכירת היין במזרח, תארתי לפניו את מצב השווקים הגדולים במצרים, בקושטה, ועל הסיכויים למכור שם הרבה, ודיברנו על נחיצות יסוד „כרמל" מיוחדת למכירה במזרח. היסודות העיקריים הם, שהכורמים ישתתפו גם בקנית מניות וגם בהנהלת העסקים. הצעתי: רבע המניות יקנו הכורמים, רבע „חובבי ציון" ברוסיה ומחצה יקנה הבארון. הקרן היסודית תהי שמונים אלף רובל. מאירסון הסכים למחשבה וחשב, שגם הבארון יסכים, ודרש לשלוח תחילה איש מיוחד לקושטה, איזמיר, סלוניקי, לחקור שם על אפשרויות שוק־היין בכלל ובפרט. על דבר מצרים לא היה מה לדבר. היא היתה קשורה במונופוליסטן באלכסנדריה.

בחורף, 1902, נסע מנשה מאירוביץ בשליחותי מראשון לציון לקושטה, סלוניקי, איזמיר, שהה שם כמה שבועות ושלח אלי דין וחשבון מכל הידיעות שאסף. והמסקנה היתה, שיש מקום בערים האלה למכור יינות „כרמל" בכמות הגונה.

ב ק י ץ, 1902, נסעתי לפאריס ועשיתי בברלין כמה ימים. מסרתי למר יהודה־ליב מוצקין את הדין וחשבון של מאירוביץ לתרגמו לגרמנית ולהכין כמה טפסים במכונת־כתיבה. טופס אחד מסרתי למאירסון והוא עבר עליו, והעיר, כי אמנם אין לסמוך במאה אחוז על תוצאות הדין וחשבון של מנשה מאירוביץ, שאיננו „סוחר", אבל חזר על דבריו, שאמר לי משכבר, שביסודו של דבר הוא נוטה לרעיון זה. לאחר ימים אחדים היה לי ראיון עם הבארון. הצעתי לפניו את הצעתי ואת תכנית העבודה שלנו. וביקשתי

את השתתפותו בחצי הסכום הדרוש והכורמים ו„חובבי ציון" ישתתפו גם הם בחצי. ובלי לחשוב הרבה הסכים לכך.

החילותי ברכישת חברים לחברת „כרמל מזרחי", ובמשך חדשים אחדים חתמו „חובבי ציון" ברוסיה על חמשה עשר אלף רובל, כל מניה מאה רובל; ועד „חובבי ציון" באודיסה נתן הלוואה של עשרים אלף פראנק לכורמים בארץ־ישראל על חשבון המניות, שהם צריכים לקנות. — הכסף הוחזר אחר־כך לועד, עד הפרוטה האחרונה, ביום 19.4.1907.

מצד הכורמים נשלח לווארשה יפוי־כוח, כן נשלח מפאריס, מבא־כוחו של הבארון, יפוי־כוח, שהיו נחוצים בשביל הסדר הרשמי בממשלה.

מהחברים ברוסיה נאספו, כאמור, 15,000 רובל, מהחברים בארץ־ישראל, ביחד עם ההלוואה של „חובבי ציון", 15,000 רובל ומיק"א נתקבלו בתחילת 1903 שמונים אלף פראנק, וכה עמדו לרשותנו 60,000 רובל, ובזה יכולנו להתחיל בעבודה.

ביום 19 בנובמבר, 1902, נרשמה בווארשה אצל הממשלה חברה בשם „כרמל מזרחי" בהון יסודי של 60,000 רובל, כל מניה 100 רובל — שמטרתה: מכירת יינות ארץ־ישראל ושאר פירותיה בערי המזרח. החברים המייסדים האחראיים הם: י. ל. גולדברג מווילנה, זאב גלוסקין מווארשה, י. ז. שמולצנסקי מראשון לציון.

יב

בארץ־ישראל

בקיץ, 1903, באתי לארץ־ישראל בפעם השניה.

אותה שנה, בחודש סיון, יצאו שלוש משלחות לארץ־ישראל.

1. הועד האודיסאי של „חובבי ציון" שלח משלחת בראשותו של אוסישקין, וחבריו היו: ח. אטינגר, זאב גלוסקין וא. דרויאנוב, לסדר את עניני „ועד הפועל" ביפו, ובעיקר במטרה לארגן את כל תושבי ארץ־ישראל בהסתדרות אחת, כגוף מוצק אחד ולהכניס את הסדרים הנחוצים, לאחד את כל חלקי הישוב ומוסדותיהם.
2. מטעם הבנק היהודי בלונדון נשלח ז. ד. ליבונטין, לפתוח בארץ־ישראל סניף לבנק בלונדון.
3. מטעם חברת „כרמל מזרחי" בווארשה נשלחתי אני, לסדר את עסקי היין של יקבי ראשון לציון ביפו, ירושלים, חיפה, בירות, קושטה.

מאודיסה הפלגנו באניה רוסית, ובקושטה עלינו לאניה איטלקית ההולכת ישר ליפו.

באניה האיטלקית נסע פראנק, בא־כוחו החדש של הבארון, שעוד לא ידעתיו, בלוית היינן הראשי של כרמי הבארון בצרפת, ברביה. אל „הגוי" הזה התודעתי לפני שנה במשרדו של הבארון. הבארון הציגני לפניו באמרו עלי: „זהו סוחר יין, שקונה מאתנו יינות ראשון לציון"; ולי אמר: „זהו מר ברביה, בורא פרי הגפן שלנו". הבארון שמח תמיד כשהוציא מפיו איזו מלה בלשון הקודש...

כשהתחיל ברביה מדבר עמי בדברים מקצועיים בתעשית היין, אמרתי לו תיכף:

„אני רק מוכר יין"...

ועל זה העיר ברביה:

„סוחר יין מחויב להיות בקי בכל מה שנוגע ליין..."

הבארון, שרוחו היה טוב עליו ענה לו:

„האדון הזה הצליח יותר מכל המומחים שלי..."

כשנפגשנו על האניה עם ברביה, שמח לקראתי, הציגני לפני פראנק והם התודעו לחברי וביחוד לאוסישקין, שדיבר צרפתית. עם פראנק, יהודי אלזסי המדבר גרמנית, שוחחתי הרבה על עניני ארץ־ישראל.

פראנק וברביה עלו בבירות, ששם היה המשרד הראשי של יק"א, ואנחנו נסענו הלאה ועלינו ביפו.

סרנו למלון יהודי, אבל אחרי שישבנו בו כמה ימים לא יכולנו לעמוד ברעש ואי־הסדרים, והוכרחנו לעבור למלון בשכונת הגרמנים הרחוקה קצת מהעיר, כדי שנוכל לעבוד בפינה שקטה, ובכל יום ויום היינו הולכים לאכול למלון היהודי.

כל אחד מאתנו התמסר לעבודת תפקידו, וכפעם בפעם נתן כל אחד ואחד לחבריו כעין דין וחשבון מפעולותיו והישגיו, והיו לנו חילופי־דעה והתיעצות. סוף־סוף מטרה אחת לכולנו.

מספר היהודים תושבי יפו היה מצער, רובם „ספרדים", ומשפחת שלוש הנכבדה שבהם. משפחות „אשכנזים" היו מעט מאד. הצד השוה שבהם — כולם אינם „אוהבי" הישוב החדש. היו משפחות אחדות, שראו את עצמם כ„צרפתים"... ולא התערבו בעניני הקהילה. מספר „חובבי ציון" — „נער יכתבם". את עניני הקהילה ניהל מר שמעון רוקח, בעל מרץ ופיקח, חבר

ונשיא של „בני ברית" ביפו. בימים ההם גר ביפו ד"ר הלל יפה, ידידי מכמה שנם מרוסיה. הוא ישב למעלה מעשר שנים בארץ והכיר היטב את יושביה ואת נימוסיהם. לביתו נכנסנו כפעם בפעם והתיעצנו עמו, ולדבריו היינו שמים לב תמיד.

את ראשי הישוב, נכבדי ראשון לציון, רחובות, פתח תקוה, גדרה וכו' וכו' ידענו כולנו זה כמה שנים על־ידי פגישות אישיות ועל־ידי ידיעות מארץ־ישראל.

בכל מקום נתקבלנו כולנו „כאורחים טובים" בסבר פנים יפות. לאוסישקין כל הכבוד לעבודתו, ובודאי יביא טובות לארץ־ישראל. ליבונטין שבא לפתוח בנק, ובידו „מיליונים", שבזה בודאי יוושע הישוב על כל שדרותיו, היה אורח רצוי מאד. גלוסקין בא עם חברה והון הגון למכור את יינותיו וזה יעזור הרבה לישוב, ובכן גם הוא אורח רצוי.

ואמנם התפקידים של ליבונטין וגלוסקין ידועים היו לכל אחד אחד, והם בגדר הנחיצות והאפשרות המובנות לכל אחד. לא כן עבודת אוסישקין. הוא קיבל על עצמו עבודה גדולה, קשה ורבת אחריות. הוא אמר לסדר את הישוב הארצישראלי באופן כזה, שיהיו בו באי־כוח נבחרים מכל התושבים, והם ידאגו להטבת מצבם עד כמה שאפשר, ושגם הממשלה תתחשב בהם.

במרצו ורצונו, רצון־ברזל של אוסישקין, ובעזרתו הרבה של דרויאנוב עלה בידו לארגן עסקנים אחדים, שיצאו אל הערים והמושבות להפיץ את רעיון האירגון ולרכוש חברים. כל אחד יכניס שקל של חצי „מג'ידי", תשלום חבר, החברים יתאספו לאסיפה כללית ויבחרו בועד פועל גדול ובועד מצומצם — לפי התכנית של הקונגרס הציוני.

במשך כמה שבועות נקבלו חברים, ששקלו שקליהם, כשלוש מאות איש.

האסיפה הכללית הגדולה, ה„כנסיה", סודרה בזכרון יעקב, שנמשכה כמה ימים, עד ג' אלול, תרס"ג. הנהלת הכנסיה הפכה אותה לכעין קונגרס קטן ממש, לכל פרטיו ודקדוקיו.

לנשיא הקונגרס נבחר אוסישקין, לסגניו אטינגר וגלוסקין. דוד ילין וד"ר ווייץ — לחברי הנשיאות. בקהל נודע, שבראש חודש אלול מלאו ארבעים שנה לאוסישקין, אחד הנאספים הודיע זאת בישיבה. קמו כולם על רגליהם בתרועות הידד ובברכות לבביות, והוחלט לקרוא את הרחוב הראשי בזכרון יעקב בשם „אוסישקין". למחר כבר התנוסס שלט „רחוב אוסישקין" על

הקיר של הבית הראשון באותו הרחוב. על־פי הצעת אוסישקין נשלחה טלגרמה של ברכה לד"ר הרצל ואחרי כמה ימים נתקבלה ממנו תשובה, שהיתה, כפי הנראה, לא כל כך חמה, כי לא פירסמוה...

מחמת סיבות מקומיות נועדה ה„כנסיה" להיות בזכרון יעקב, ואין לתאר את גודל שמחתם של תושבי המקום, שזכו לראות במושבתם „קונגרס יהודי". ימי האסיפה היו ימי חג להם ולכל הנאספים, ומצב רוחם היה מרומם ושמח.

בתורת צירים באו 67 איש, 7 מיפו, 18 מירושלים, 3 מחיפה, 4 מטבריה וצפת, 29 מהמושבות, 6 מזכרון יעקב, 60 איש באו והשתתפו בתורת אורחים. מראשון לציון באה התזמורת, ובגמר האסיפה נערך בערב החזיון „זרובבל" על־ידי תלמידי בית־הספר למל מירושלים, בהדרכתו של דוד ילין. ועד חצות הלילה רקדו ושרו וזמרו ברחובות המושבה — „הילולא וחינגא".

למחר נתפזרו הנאספים איש־איש לביתו ולעבודתו.

הסתדרות המורים. אחרי גמר הכנסיה הרועשת הזאת יצאה לפועל אסיפה רבתי של מורי ארץ־ישראל ונוסדה „הסתדרות המורים" על־פי התכנית, שנערכה מראש ונקראה על־ידי אוסישקין, ונבחרה הנהלתה.

האסיפה הזאת נמשכה שני ימים, ואליה באו 45 מורים ו־14 מורות מכל פינות הארץ, מעריה וממושבותיה. האסיפה היתה צנועה, בלי רעש וחגיגות, והסתדרות המורים עומדת וקיימת עד היום.

אוסישקין וחבריו־עוזריו שבו ליפו ואני נסעתי לבקר את מושבות הגליל.

אחרי שגמרו אוסישקין וחבריו את עניני סידור ההסתדרות, יצאו את הארץ וביום הראשון של ראש השנה הפליגו באניה לרוסיה.

גם אני גמרתי את עבודתי בעניני „כרמל" בארץ, ויצאתי ביום הראשון של חג הסוכות באניה לבירות וקושטה לסדר שם את עסקי היין.

ואלו היו תוצאות שלוש המלאכויות שיצאו בח' סיון תרס"ג לארץ־ישראל:

1. הבנק היהודי בארץ־ישראל נפתח על־ידי ליבונטין ביפו ביום ב' אב, 21 יולי, 1903, בלי חגיגיות פומבית והצליח על צד היותר טוב וקיים עד היום הזה.
2. עסקי היין של „כרמל מזרחי" בארץ ובמצרים התפתחו באופן טוב מאד וקיימים עד היום, ורק העסק בקושטה לא הצליח.

פתיחת אפ"ק. ח' אב תרס"ג
ז. גלוסקין — ז. ד. ליבונטין — ד"ר הלל יפה

3. על ההסתדרות — אפשר, לצערי, לומר מה שאומרים, לפעמים, במקרה של ניתוח: „הניתוח הצליח והחולה מת"...

אחרי האסיפה בזכרון יעקב סודר ביפו, בראשותו של ד"ר הלל יפה ובהנהלתו של יחזקאל דנין, משרד הועד, והוא התחיל מסדר ענינים ציבוריים לשביעת רצון הציבור. גם הממשלה התחילה פונה בכמה דברים מקומיים אל המשרד הזה, שנתפרסם בשם „מרכז היהודים", כי באמון התיחסו אל ד"ר יפה

אך כל זה לא היה לאורך ימים. היו נרגנים, שהוציאו דיבת ההסתדרות ליק"א בפאריס ולד"ר הרצל, ורוחות מנשבות הגיעו לארץ־ישראל, שבחלונות הגבוהים בפאריס ובווין אינם שבעי רצון מה„כנסיה". בני זכרון יעקב נפחדו פתאום וראשית פעולתם היתה להסיר מהרחוב הראשי את השלט „רחוב אוסישקין"... ורבים החלו לאט־לאט להתחמק מן ההסתדרות מתוך טענה, שמלכתחילה לא היו שבעי רצון, אלא נספחו עם הזרם.

וביפו נמצאו אנשים מספר, נרגנים, שמרוב כעס, על שלא נבחרו לגבאות החדשה, „אכלו קורצא" אצל הממשלה, ואיש בליעל אחד, מהמתבול־לים, השתמש במקרה, שבבית, שבו היה המשרד וכל הארכיון, נפלה דליקה... ויוציא מהמשרד את כל הארכיון ואת הספרים ולא השאיר אף פיסת־נייר אחת, ובשום אופן אי־אפשר היה למצוא דבר...

והקול יצא בצחוק שטנים בין המתנגדים, כי „גנבו את ההסתדרות"... וכידוע אצל יהודים, בדיחה אחת ארסית חודרת עמוק תהורסת.

נוסף לזה נתחלקו אחרי הקונגרס הששי האוגנדי הציונים למצדדי אוגנדה ולשולליה ושני המחנות היו אויבים זה לזה, ואחרי המלחמה בין אוסישקין וד"ר הרצל, שהרחיבה את הפרץ, נשתכח ענין ההסתדרות מן הלב.

הלב כאב, כי מכל העבודה הקשה של אוסישקין, שעלולה היתה להביא תועלת רבה לישוב, לא נשאר כלום, ותהי כחלום יעוף...

*

בחודש ינואר, 1904, בהיותי בפאריס, נכנסתי בדברים עם מנהלי יק"א, לנסות למסור לאכרים עצמם על אחריותם כמה עבודות ביקבים בראשון לציון, כגון הספקת חבויות ליקבים, המשלוח לנמל יפו, ונראה איך יצליחו בדבר, ומה הקימוצים שיקמצו ליקבים. מנהלי יק"א התיחסו בחיוב לדברי, כתבתי תיכף לראשון לציון, שישלחו לפאריס הצעה מפורטת בענין זה. הדבר נעשה והצליח.

לאחר כמה חדשים נקראתי לפאריס, לדבר ברצינות ובפרטות על הצעותי הקודמות. וכשראיתי, שמצב־הרוח של יק"א נוטה לצדנו, נגעתי ברעיון מסירת כל עניני היקבים לאירגון של אכרים, אחרי שהצליחו בענין התביות והמשלוח.

ביום 24.4.1904 הגשתי ליק"א הצעת תכנית כזאת. באותו מעמד לא קיבלתי כל תשובה, אבל מפקידי יק"א ידעתי, שלדברי הושם לב. הודעתי כל זה לראשון לציון, במכתבי מיום 8.5.1904 וביום 6.6.1904 קבלתי טלגרמה

מראשון לציון בשם כל מושבות הכורמים, בבקשה לבוא בהקדם להתיעץ עמהם.

בינתיים חליתי כמה שבועות באפנדיצים ופחדתי מנסיעה רחוקה כזו. ביקשתי את חברי מראשון לציון ומרחובות, היות ואני חושב לבוא לקושטה, שיבואו הם לשם ונדבר ונתיעץ על הכול. הם באו לקושטה ושם דיברנו על כל הענינים האלה. פתאום תקפתני שוב מחלתי. כשבוע ימים שכבתי במטה בקושטה, וכשהוטב לי מהרתי לשוב לווארשה.

הרופאים בווארשה ובקושטה יעצוני לעשות ניתוח, נסעתי לברלין למפורסם שברופאים. הוא לא התיחס לדבר בפחד, אך אמר לי, שטוב לעשות ניתוח ולהפטר מ„סרח העודף" וכשאחליט בחיוב, אכנס לקליניקה שלו ביום הראשון לפני הצהרים לעשות את הניתוח, כי לאחרי הצהרים הוא נוסע לכמה שבועות לחוץ־לארץ. נבהלתי ושאלתיו:

„איך אתה נוסע ומי יטפל בי, ומי ירפאני?"

על זה ענני בצחוק:

„את הניתוח הזה אוכל לעשות בעינים עצומות וסגני ימשיך בטיפול הנחוץ".

החלטתי כי ניתוח, שאפשר לנתחו בעינים עצומות, סובל דיחוי. שבתי לווארשה ולא נותחתי, ואני בריא עד היום... „שומר פתאים ה"...

יג.

חברת „גאולה"

בחודש אוגוסט, 1904, נוסדה בווארשה חברה בשם „גאולה" בהון של 100,000 רובל, 1000 מניות, כל אחת 100 רובל.

חברי הפירמה: אטינגר מאודיסה, י. ל. גולדברג מווילנה, ז. גלוסקין מווארשה.

בימים ההם לא היה ל„חובבי ציון" ברוסיה כל אירגון לקנית קרקעות בארץ־ישראל. היהודי תושב רוסיה, שרצה לרכוש לו שטח אדמה בארץ־ישראל, לא ידע למי לפנות. ולהשיג את חפצו היה כמעט בלתי אפשרי.

ובכן יזמו טובי „חובבי ציון" באודיסה, ווארשה, יקטרינוסלב, ווילנה, קיוב לייסד חברה בהון הגון, לפי מושגי הזמן ההוא, שתתעסק בארץ־ישראל בקניות קרקעות ולמכרן לכל מי שרוצה להכין לו נחלה בארץ־ישראל.

ראשי מייסדי החברה היו אוסישקין, דיזנגוף, גולדברג וגלוסקין. נסעתי יחד עם גולדברג להד"ר מנדל'שטם בקיוב. הוא הסכים למחשבתנו, אך לתת את שמו לא רצה. אירגון החברה ותקנותיה היו כנוסחה של חברת „כרמל", וצריכה היתה להרשם באופן חוקי בווארשה. כל עבודת ההתיעצות וההכנות הרבות בענין זה חלו עלי.

החברה שמה לה למטרה לעזור לגאולת הארץ על יסודות מסחריים, לרכוש קרקעות בעיר ובכפר על מנת למכרם לאחרים ברי וח מינימלי וגם לעזור לקבוצות וליחידים, לרכוש קרקעות על אחריותה, על ידי עזרתה הטכנית והכספית.

אחרי מלחמת 18־1914 נרשמה החברה בתל־אביב לפי חוקי הארץ כחברת ארצישראלית בהון יסודי של 20.000 לירות מצריות, המחולקת ל־2000 מניות של 10 ל"מ כל מניה, והחברה הוכרה על־ידי הנציב העליון בתורת חברה שיש לה אופי של תועלת ציבורית.

המנהל הראשון, שניהל עסקי „גאולה" בארץ־ישראל היה דיזנגוף ז"ל, אחריו ניהל את החברה במשך שש עשרה שנה בצלאל יפה ז"ל ומסוף שנת 1925 עד עכשיו אני מנהלה.

ההון של החברה: נמכרו מניות רגילות על סך 16.296 לא"י. קרן שמורה עלתה לסך 11.000 לא"י, וביחד עם יתר הקרנות עולה ההון של החברה למעלה מ־30.000 לא"י.

אחרי המלחמה הראשונה שילמה החברה רווחים שנה־שנה, בשיעורים שונים מ־7%—3, לפי מצב העסקים, המכסימום שהחברה רשאית לפי תקנותיה לחלק הוא 7%.

יש לציין, כי בזמן היווסדה היתה „גאולה" החברה הראשונה והיחידה בארץ, שעבדה לפי המטרות הנ"ל. הרצל במכתביו לליבונטין מדבר כמה פעמים על „גאולה" והקציב גם הקפה ל„גאולה" בבנק בסך עשרים אלף לירה.

היקף הפעולות: במשך שנות קיומה, עד עתה, גאלה החברה שטחי־קרקע גדולים, הרחיבה את השטחים של המושבות הקיימות, גאלה קרקע בשביל ישובים חדשים, השתתפה גם ברכישת האחוזה הראשונה של „אחוזת בית", היא תל־אביב, והרחיבה את העיר על־ידי רכישת קרקעות לכמה שכונות חדשות, וכן הרחיבה את העיר חיפה.

א) במשך השנים הראשונות לקיום „גאולה" עד שנת 1920, נגאלו

על ידה אדמות על יד המושבות פתח תקוה, רחובות, ראשון, נס־ציונה וכו' בשטח 21,712 דונאם והרבה מאות מגרשי בנין להרחבת תל־אביב.

ב) משנת 1920 ועד עכשיו נגאלו על־ידי החברה:

1. אדמת עיר: ב ת ל־א ב י ב למעלה מן 1,200,000 אמות, כאלף מגרשי בנין, שעליהם נתיסדו ונבנו השכונות: גאולה, בצלאל, לב תל־אביב, טשלינוב, נוה־שאנן, שכונת החרושת וכו'. ב ח י פ ה: שכונת „גאולה" בהדר הכרמל 110 מגרשי בנין, וכמאה מאדמת תל־אבו מדואר על יד נוה־שאנן. בכל השכונות העירוניות סידרה החברה: כבישים ומכוני־מים והופרשו מגרשי־ציבור ביד רחבה.

2. א ד מ ת כ פ ר: על יד המושבות הקיימות נגאלו שטחים שונים קרוב ל־6,000 דונאם וכן אדמה בשביל המושבות החדשות בני־ברק, נחלת יצחק, כפר גנים, גת רמון, הדריה.

המגרשים והאדמה נמכרו על־פי רוב בשיעורים בתנאים ולזמנים נוחים, ובזה עזרה „גאולה" למאות רבות משפחות להתבסס ולהתנחל בארץ.

3. החברה עבדה לפעמים בשותפות עם „הכשרת הישוב" והוציאה לפועל בשביל הקרן הקיימת לישראל כמה קניות. קנתה בשבילה את שכונת נורדיה בתל־אביב, את אדמת המושב נחלת יהודה על יד ראשון, ובזמן האחרון עזרה לקרן הקיימת בקנית חניתה.

ה ש פ ע ת ה צ י ב ו ר י ת ה ל א ו מ י ת: על־ידי עבודתה הצליחה „גאולה" להשפיע לטובה על הורדת מחירי המגרשים בכל הסביבה, בהיותה מקבלת בעד עבודתה אחוז מוגבל ובזה לחמה בספסרות והפקעת שערים.

יד.

מסירת היקבים לרשות הכורמים

בחודש פברואר, 1905, באה לארץ־ישראל משלחת מטעם הבארון, מזכירו הפרטי וורמסר, המנהל הראשי של יק"א מאירסון, והמזכיר הראשי של יק"א פראנק. הם עשו זמן־מה בארץ־ישראל, חקרו ודרשו, עברו בכמה מושבות. הודעתי לחברי בראשון לציון, מנהלי „כרמל מזרחי", שמטרתה העיקרית של המשלחת היא עניני היקבים, ועל הכורמים לדבר עמה בדבר והצעות, שהגשתי בפאריס בשנה שעברה על מסירת היקבים לכורמים.

חברי בראשון לציון שלחו לי העתקות מהפרטי־כלים של אסיפות הכורמים עם המשלחת ובקשוני לבוא לארץ־ישראל להתיעץ בדברים האלה.

בחודש יוני, 1905, באנו, אני ולווין־אפשטיין, לפאריס בעניני „כרמל" וטיפלנו גם בעניני היקבים. ביקשנו לא להפחית השנה את מחירי הענבים והדגשנו את הצורך לגמור סוף־סוף את עניני מסירת היקבים לכורמים. הודיעו לנו, שלהלכה החליטו בחיוב ובעוד זמן־מה יבוא פראנק לארץ־ישראל בענין זה. מאירסון הוסיף, כי רצוי שאחד מאתנו יסע בזמן ההוא לארץ־ישראל, לעזור לכורמים בסידור הענינים האלה.

טלגרפנו לראשון־לציון, שלצערנו עומדת יק"א על דעתה להפחית גם השנה את המחירים וקשה לדבר עם הבארון על שינויים. ובמכתבנו הודענו להם, שפראנק יבוא אחרי הבציר לדון ולגמור על מסירת היקבים. יעצנו לכורמים להיות זהירים בעריכת החוזה, ובעיקר לדרוש חופש פעולה לעומת האחריות, שהם מקבלים על עצמם, שלא תהיה „עבדות מתוך חירות". ובסוף יוני שבתי אני לווארשה, ומר לווין־אפשטיין נסע לשם רפוי לנוהים, ומשם יצא לניו־יורק.

זמן־מה אחרי הבציר בא פראנק לארץ־ישראל.

ביום 4.10.1905 קיבלתי טלגרמה מליבונטין—דיזנגוף—אייזנברג הדורשים, שאבוא לארץ־ישראל בענין מסירת היקבים. אחר־כך קיבלתי טלגרמה בשם הכורמים בבקשה לבוא, עניתי בטלגרמה ביום 16.10.1905 לליבונטין, לראשון לציון, שאשתדל לבוא בחודש נובמבר, ותיכף כתבתי גם לפאריס, שהנני נוסע לארץ־ישראל, כמו שנדברנו בהיותי בפאריס, ואשתדל לעזור לכורמים בכל הענינים. מפאריס הודיעוני תיכף, שנתנו הוראות לפראנק בענין זה.

בתחילת נובמבר קיבלתי שוב טלגרמה מראשון לציון, בבקשה לבוא תיכף ומיד, כי הדבר דחוף. עניתי להם, שהשביתה הכללית בארץ רוסיה מעכבת את הנסיעה, ושאבוא באפשרות הראשונה.

בכל לבי הייתי רוצה לבוא תיכף ומיד. בדעתי עד כמה קשה לכורמים בעצמם להתארגן בינם לבין עצמם, ועד כמה נחוץ להם איש מקשר ומתווך עם יק"א. אך מה יכולתי לעשות?

השביתה היתה כללית, כעין התחלה של מהפכה. מסילות־הברזל שבתו, הדואר שבת, רק טלגרמה עוד אפשר היה לשלוח. ברחובות ווארשה סבבו משמרות של קוזקים ושוטרים. האספסוף התפרץ ושדד את חנויות היי"ש, קשה היה להשיג צרכי אוכל. והתושבים משתדלים לשבת בביתם. אין לחשוב על נסיעה.

ופתאום שמענו, שהשביתה נפסקה ואפשר לנסוע.

זכורני, זה היה בערב־שבת. שלחתי לשאול בתחנת הרכבת הווינאית, ואמרו לי, כי הרכבת לחוץ־לארץ כבר הולכת. תיכף ארזתי את חפצי ושלחתים לבית־הנתיבות לשמירה, שאוכל ביום השבת אחרי הצהרים ללכת לשם ולנסוע במוצאי־שבת לברלין.

נפרדתי מבני־ביתי ומידידי הגרים אתי בבית אחד, וביום השבת בחמש שעות יצאתי יחידי מביתי. הלכתי לאט־לאט, בצידי דרכים, סמוך לשערים שעל יד הבתים, ובראותי מרחוק משמר קוזקים רוכבים נחבאתי לתוך השער. באופן כזה הגעתי לתחנה, אחרי שעה שלימה של פחדים, ובערב יצאתי ברכבת לברלין. מברלין טלגרפתי לראשון לציון, שאני נוסע דרך ווין — קושטה, לאלכסנדריה. ומאלכסנדריה טלגרפתי, שביום 25.12 אבוא לראשון לציון.

באלכסנדריה עשיתי כחמישה ימים, לרגל העסקים במצרים, וביום 25.12.1905 באתי ליפו — ומשם לראשון לציון.

פרק שלישי

חיי ועבודתי בארץ־ישראל

א.

„אגודת הכורמים"

כשבאו בשנת תרמ"ב ראשוני הראשונים לארץ־ישראל לבנות ולהיבנות, קנו את אדמת עין־הקורא, ראשון לציון, והתחילו עוסקים בחקלאות, להוציא לחם מן הארץ. אגרונומים לא היו עוד לחקור ולדעת למה מתאימה קרקע זו או זו. החלוצים האלה ראו, שהערבים בני הסביבה חורשים וזורעים חטים או שעורים — ועשו כן גם הם, חרשו וזרעו. וכשלא נתנה האדמה את ברכתה, לא לחם לאכול ולא בגד ללבוש, באו התושבים לידי יאוש. אחדים ממיסדיה עזבוה ויצאו לחוץ־לארץ, הנשארים החזיקו מעמד, סבלו למעלה מיכלתם וחיכו לעזרה. העזרה באה מפאריס מהבארון רוטשילד, „הנדיב הידוע", הוא הופיע כמלאך מושיע ויקח את ראשון לציון תחת חסותו.

הבארון שלח לראשון־לציון מומחים חלקאיים לחקור את המצב, והם באו לידי מסקנה, שקרקע ראשון לציון אינה מוכשרת לזריעת דגנים, ויעצו לבארון לנטוע גפנים על־פי הדרכת מומחים מיוחדים לעניני גפנים ותעשיית היין, ששלח הבארון מפאריס לתכלית זו.

המושבה ראשון לציון התכסתה כולה כרמי גפנים, שעתידם בנוי על תעשיית יין.

הבארון התמסר לרעיון של נטיעת גפנים, ויחשוב על כל הענין הזה מתוך מעוף רחב: מה יהיה גורלו של יבול הגפנים — הענבים? יש לדאוג לתעשיית יין, ובשביל תעשיית יין יש לבנות יקבים, ויקבים צריך לבנות על־פי המלה האחרונה של המדע המקצועי.

בשנת תרמ"ז בא הבארון בפעם הראשונה לארץ־ישראל, ביקר בפרטות את ראשון לציון, ואחרי שנתיים כבר נבנו בראשון לציון היקבים הגדולים,

ואחרי שנות „הערלה" לנטיעת הגפנים התחילו היקבים מקבלים את ענבי הכרמים של ראשון לציון, שבשבילה נבנו; ותעשיית היין החלה.

בעקבות ראשון לציון החלו גם יתר המושבות לנטוע גפנים בכמויות גדולות, אף־על־פי שהדבר היה כמקובל, שהיקבים בראשון לציון לא נבנו אלא בשביל כורמי ראשון לציון.

בזכותם של מייסדי חברת „כרמל", שכרמים היו להם ברחובות, התחילו מקבלים ביקב, בשנת 1894, גם את ענבי המושבות רחובות ואחרי זמן־מה גם את הענבים של יתר המושבות על־פי נדבת לבו של הבארון.

בכל שנה ושנה היה בציר, ואחרי כל בציר נתמלאו היקבים יין על כל גדותיהם, בתקוה שעד „השנה הבאה עלינו לטובה" יתרוקנו הכלים על־ידי מכירות־היין הרגילות, ויספיקו מקום לבציר הבא. ואם המכירות של השנה האחת לא היו מספיקות ונשאר מלאי גדול של יין ורוב הכלים מלאים, וצריך לפנות מקום לבציר הבא, שרפו כמויות גדולות של יין לאלכוהול, דבר שגרם להפסדים מרובים.

בעניני מכירת היין לא הראתה הפקידות של הבארון כל פעולה ויזמה. חברות „כרמל" ברוסיה ובאמריקה הספיקו למצוא שווקים ניכרים ליינות היקרים ושילמו ליקבים מחירים טובים, אך להתחרות עם היינות הרגילים שבשוק אי־אפשר היה, מפני המכס הגבוה הרובץ על „יינות חוץ". חברות קטנות אחדות באירופה, שעסקו במכירות יינותינו, תוצאותיהן היו מצערות מאוד. החברה „כרמל מזרחי", שנוסדה לשם מכירות יין בטורקיה, סוריה, ארץ־ישראל, ומצרים, עדיין צעירה היתה ולא הגיעה לתוצאות חשובות, היות והשוק המצרי היה סגור בשבילה, לרגל המונופולין, שנתנה הפקידות לאיש פרטי אחד לכל ארץ מצרים. והשוק הזה, שתלויות בו תקוות גדולות, הוזנח. גם העסק, שנוסד בהאמבורג, והתנהל תחת פיקוח יק"א מפאריס, לא הצליח ונחסל.

ברור היה הדבר, שהמלאי התמידי הגדול הוא הגורם העיקרי להפסדים בתעשיית היין, המסכנים את קיום הענף הזה בכללו ואת קיומם של הכורמים בפרט.

ועוד סיבה אחת גרמה להפסדים השנתיים. וזה הדבר:

הבארון שלח בהתחלת הנטיעות מומחים מפאריס להורות לכורמים איך לנטוע ואילו סוגי ענבים לנטוע. על־פי עצתם של המומחים הללו נטעו בראשון לציון הרבה מיני ענבים מיוחדים, שאינם מתאימים לאקלימה של ארצנו.

במחיר המינים האלה שילם הבארון כל הזמן פי שנים מהמחירים של יתר המינים הרגילים. ההפרש של המינים האלה עלה לסכומים ניכרים מדי שנה בשנה, וגם זה השפיע על ההפסדים.

כל העניינים והפעולות של התעשיה ביקבים היו מתנהלים כל הזמן על־ידי הפקידות של הבארון ויק"א. הכורמים לא היתה להם דריסת־רגל ביקבים ואפשרות לבקר את ההוצאות לפרטיהן, לחוות דעה או להתערב באחת השאלות המקצועיות.

הכורמים פנו כמה פעמים לפקידות יק"א בבקשה להרשות להם לבקר את הנהלת היקבים, כי בשבתם במקום התעשיה ומסתכלים מקרוב במעשים, מסוגלים הם לקמץ בהוצאות. אך שומע לא היה להם.

ובכל שנה ושנה נשא הבארון בהוצאות התעשיה, ושילם לכורמים מחיר ענביהם, וההפסדים הגיעו עד לחצי מיליון פראנק לשנה.

מצב הכורמים נעשה עגום ומדוכא. בכל שנה ושנה, לפני הבציר, היתה באה בשורה רעה על הפחתת מחירי הענבים. הכורם, שאחרי הפחתה של השנה הקודמת כבר צימצם הוצאותיו עד הגבול האפשרי, עמד שוב לפני הפחתה חדשה. כל הענין קיבל צורה של „קצבה" התלויה בדעת הנותן. הכורמים התיאשו.

באו הצעות לתיקון המצב:

1. ע ק י ר ה.

היות ושגיאה פטלית נעשתה בראשית ימי יסוד המושבות, שהרבו לנטוע גפנים בבהלה בלי כל חשבון, ושגיאה זו העמידה בסכנה את כל קיומה של תעשית היין, צריך לתקן את השגיאה בפעם אחת באופן ראדיקלי.

א) הכורמים צריכים לעקור חלק מכרמיהם, וכמובן את המינים, שאינם מתאימים לאקלים הארץ.

ב) על־ידי זה תופחת כמות הענבים, והצעת היין תתאים לביקוש וחדלו ההפסדים התמידיים.

ג) על העקירה יקבלו הכורמים פיצויים ובכסף הזה יטעו נטיעות חדשות כראות עיניהם. ולא תהא כאן עקירה סתם אלא חילוף הנטיעות.

2. מ ס י ר ת ה י ק ב י ם.

והיות והכורמים הוכיחו יכולת של קימוצים במקצועות העבודה שקיבלו

על עצמם — יש מקום להאמין, שאם תימסר הנהלת היקבים ועסקי היין לידיהם, ידעו לקמץ בכל תעשית היין וידאגו לרכישת שווקים חדשים.

על יק"א למסור את הנהלת התעשיה ואת מסחר היין, בכל אתר ואתר, לידי הכורמים בעצמם, על אחריותם המלאה. ולתכלית זו עליה לפתוח גם את השוק בארץ מצרים לכורמים.

3. הסרת האחריות מיק"א.

הכורמים מקבלים עליהם את כל האחריות הקשורה בכל התמורה הזאת, ומסירים מעל יק"א כל אחריות שהיא, בלי טענות ומענות כלל וכלל.

להלכה הסכימה יק"א לכל הדברים האלה, הבארון הקדיש סכום של 1.600.000 פראנק למשך חמש שנים, בחלק מזה ישתמשו הכורמים לפיצויים על העקירה, ובחלק הנשאר ישתמשו להנהלת העסקים, ולשלם מחיר הענבים, עד שהמצב יובר א לגמרי ולא יצטרכו עוד לשום עזרה.

כדי לעזור לכורמים באירגון המפעל וסידור כל ענין מסירת היקבים והעסקים לרשותם, נקראתי ובאתי לראשון לציון ביום 25.12.1905.

ב.
בראשון לציון

חברי בהנהלת „כרמל מזרחי" וראש ועד ראשון לציון קיבלו אותי בברכה לבבית „ברוך הבא", כנהוג. בבית הפקידות של הבארון היתה מוכנה בשבילי דירה, ולשירותי הועמד ערבי משגיח הבית.

לאותו יום הוזמנו ובאו ל„בית העם" נבחרי המושבות ראשון לציון, רחובות, גדרה, נס ציונה ופתח תקוה לאסיפת היסוד של הכורמים. משלחת קטנה באה לבקשני לבוא בערב לאסיפתם ומאותו ערב החילותי להשתתף באסיפותיהם. גם באסיפה זו נתקבלתי בידידות ובתודה על שנעניתי לקריאתם ובאתי לעזור להם בעבודתם.

יושב־ראש האסיפה מסר לי את המשא ומתן שביניהם ובין בא־כוח יק"א פראנק. ואני סיפרתי להם כל מה שנידברנו, לווין־אפשטיין ואני בהיותנו בפאריס, וביארתי את השקפותינו על כל השאלות העומדות על הפרק. והיות ומפאריס דורשים מהכורמים תשובה עקרונית, אם נכונים הם לקבל הכול על אחריותם, עמדה השאלה הראשונה באסיפה הזאת, מה לענות לפאריס. אחרי וויכוחים רבים הוחלט בהסכם כולם לענות בחיוב, ונמסר לי לערוך את המכתב.

את תפקידי זה מלאתי בלי איחור, ובישיבה השניה למחר הקראתי לפני הנאספים את נוסח המכתב, וכולם הסכימו לו בלי כל וויכוחים. מכונות־כתיבה בזמן ההוא לא היו עוד, וצריך הייתי לכתוב בכתב־ידי ולעשות העתקה בספר־ההעתקות. המכתב היה כתוב גרמנית, ונחתם ביום 3.1.1906 מאת נבחרי המושבות הנ"ל בשמותיהם ותיכף נמסר למר פראנק.

וזה נוסח המכתב בהעתקה לעברית:

ראשון לציון, 3 יאנואר, 1906.

לכבוד

חברת התישבות היהודית (יק"א)

פאריס.

אדונים מאד נכבדים!

בא־כוחכם, מר הנרי פראנק, מסר לנו את תוכן מכתבכם הנכבד מיום 12 דצמבר, 1905, בזה אנו מתכבדים להודיע לכבודכם, שבאסיפתנו האחרונה החלטנו לייסד תיכף את הסינדיקאט שלנו, ולגשת לסידור קבלת היקב.

רצוננו להיות עומדים ברשות עצמנו, לכלכל את גורלנו בידינו, ולשאת בעצמנו את האחריות על מעשינו, בלי שנצטרך לבוא בתביעות או טענות אל כבוד הבארון או אל יק"א.

כדי להשיג את הדבר, עלינו להיות בלתי תלויים בכל מעשינו ובכל אשר נפנה, עד כמה שהדבר לא יזיק לקיומה ולהתפתחותה של התישבות הכורמים בעתיד. יודעים אנו ומבינים היטב, שהיקב לא ייחשב כרכושנו, אלא יישאר רכושה של יק"א. ומובן מאליו, שבא־כוח יק"א יש לו זכות הוויטו, אם יראה, שהסינדיקאט שלנו תועה ונוטה מן הדרך הרצויה ועלול לגרום נזק לרכושה של יק"א. אולם גם זה מובן, שאין לבא־כוח יק"א להתערב בעניני המסחר שלנו, בהנהלה הטכנית והנהלת העסק שלנו. אם מטילים אנו על עצמנו את כל האחריות, עלינו להיות חפשיים במעשינו וההנהלה כולה צריכה להיות בידינו.

בנוגע למונופולין במצרים, הננו מלאים תקוה, שיק"א תעזור לנו. ביחס למונופולין אחרים לא יקשה הדבר. צריך להפנות את כל תשומת הלב ולאחוז בכל האמצעים לבוא לידי גמר הענין עם המונופוליסט

במצרים ולחסלהו. כל זמן שידינו אסורות ואין אנו חפשים למכור, בכלל, כראות עינינו, אין קיומנו בטוח.

ומה שנוגע להפחתת התוצרת על־ידי אפשרות של עקירת גפנים, הננו מדגישים בזה באופן ברור, שאין לנו כל תואנה לגולל את האחריות בעד מעשה זה על יק״א. אם נגיע לידי החלטה, שהתישבות הכורמים לא תוכל להתקיים בלתי אם נאלץ לעקור חלק מהכרמים, כדי להפחית את התוצרת, אנו מטילים עלינו את כל האחריות למעשה הזה. מכירים אנו, שקרן העזרה לעסק מגיע לסכום לא יותר ממיליון אחד ושש מאות אלף פראנק, ושזהו הסכום המכסימלי. אנו מנהלים את העסק על חשבוננו ועל אחריותנו, בהיותנו המנהלים החפשיים ובלתי תלויים, ואם הסכום הנזכר יוצא, לא נבקש ולא נדרוש פרוטה אחת יותר, לא מכבוד הבארון ולא מיק״א.

בערכנו את ההצעה על העקירה הנזכרת יהיה הדבר הזה לנגד עינינו. מובן, שאנו נעקור אותם המינים ואותו מספר הגפנים, שנמצא לנחוץ ולנכון, ולהוצאת העקירה נשתמש בקרן העזרה, רק בסכום שיידרש, בכל אופן לא יותר משבע מאות אלף פראנק. קרן העזרה נותנת לנו האפשרות להתקיים, ואנו נקפיד על שמירתה בכל הזהירות הדרושה, מפני שיודעים אנו שזוהי תמיכתנו האחרונה.

ובנוגע למחיר הענבים, מקוים אנו, שתתחשבו עם מצבנו. המדובר הוא רק ביחס לשנת 1905. אנו גומרים עכשיו את כל ענינינו ואת כל חשבונותינו. נכנסים אנו לחיים חדשים, אל יתנו לנו לעבור אל החיים החדשים במצב של רעבים. הלא קרבנות גדולים הקריבו כבר, יקריבו עתה עוד את הקרבן הקטן הזה, וישלמו לנו בעד בציר שנת 1905 כמחיר של השנה שעברה, אנו עסוקים עכשיו בסידור הסינדיקאט שלנו, מקוים אנו שבקרוב יגיע הסידור לידי גמר ואחר־כך נגש תיכף אל העבודה ואל המעשה.

בכבוד רב,

בשם מושבות הכורמים ביהודה

באי־כוח ראשון לציון, פתח־תקוה, רחובות, גדרה, ודי־חנין״

אסיפות היסוד של הסינדיקאט, היא „אגודת הכורמים״, נמשכו כששה שבועות, ארבעים יום וארבעים לילה, וכמעט בכל יום, מלבד ימי השבתות,

היו ישיבות בבוקר ובערב ולפעמים גם בצהרים. בכולן השתתפתי, לא החסרתי אף ישיבה אחת. נקל להבין את רצינות המצב, כשעמדו המושבות לפני מפנה, לעבור ממצב „תלויים בדעת אחרים" למצב של עמידה ברשות עצמם, ויחד עם זה האחריות הגדולה, שהם נוטלים על עצמם.

על הפרק עמדו השאלות החיוניות: התקנות של השותפות, החוזה עם יק"א בעניני מסירת היקבים והעסקים, הצעת העקירה ופיצוייה, סידור ההנהלה שלנו, היחסים בין מושבה למושבה וכו' וכו'. ביחוד התעוררו וויכוחים סוערים בשאלה האחרונה, שכל פרט ופרט ראה את הדבר כנוגע לכיסו שלו ממש.

השתדלתי בכל השפעתי, שההחלטות והמסקנות תתקבלנה בהסכמה מלאה ועל דעת כולם. במוצש"ק, ח' שבט, תרס"ו, בחצות הלילה, נגמרה ונגעלה האסיפה, בשביעת רצון ובהכרת תודה וברכה לכבוד הבארון על כל חסדיו וליק"א על עבודתה, והבעת תודה גם לי על השתתפותי עמם בעבודה והתעניינותי החמה במצבם כל הזמן.

קשה לי לתאר את גודל הסיפוק הרוחני, שהיה לי לראות את יחס הידידות אלי וההקשבה לדברי, נדמה לי, שבהשתתפותי באסיפות עלה בידי להביא אחדות גמורה בין המושבות לבין עצמן.

באחת הישיבות האחרונות נקראה תשובת יק"א על מכתב ועדי הכורמים מיום 3.1.1906, שהם שבעי־רצון מתכנו.

בלי לאבד זמן נגשו בכל המושבות תיכף למחרת האסיפה המייסדת לבחירת מועצת ההנהלה, שעליה להוציא לפועל את כל החלטות האסיפה. הבחירות תהיינה כלליות של כל הכורמים, המועצה הזאת היא־היא ביאת־כוחם של הכורמים ולה הרשות המלאה לפעול בשמם.

ביום י"א שבט, תרס"ו, נתקיימה בראשון לציון הישיבה של המועצה הנבחרת ואליה הוזמן בא־כוח יק"א פראנק.

גם דירתו של פראנק היתה בבית הפקידות בראשון לציון, וכמובן קיבלתי פניו, כנהוג, הוא שאלני אימתי מתחילה הישיבה ונלך יחדיו, אמרתי לו, שנודע לי, כי היום ידונו בשאלת בחירת מנהל, ויש שיציעו מעמדותי, ובכן מצאתי לנכון לא להשתתף בשעת הוויכוחים. הוא הסכים לדברי וילך לבדו.

אחרי שעה הביא לי אחד הנאספים מכתב בזו הלשון:

„אנחנו הח״מ חברי המועצה, ההנהלה, שנבחרה על־ידי כל המושבות, מתכבדים בזה לבקש את כב׳ לבוא לקחת חלק באסיפתנו, לדון בענינים העומדים על הפרק להתחלת עבודתנו, כאשר השתתף כב׳ בעבודתנו עד היום. בתקותנו, שכב׳ ימלא את בקשתנו, נשאר ברגשי כבוד ובברכת ציון,״

ועל החתום כל אחד־עשר חברי המועצה.

מובן, שהלכתי תיכף לאסיפה.

היושב ראש, מר מאירוביץ קידמני בברכה, כנהוג, ומסר לי, שבראשית הישיבה עמדה החשובה שבשאלות — בחירת המנהל הכללי לאגודתנו; ושנית השאלה, אם יש תוקף להחלטתנו כל זמן שאין אישור מפאריס לבחירת חברי המועצה שלנו ולהחלטותיה.

הוא מודיע לי: „חברי המועצה בדעת כולם הסכימו למנות אותך למנהל, וכמו־כן לנהל את כל הענינים בשמנו עם יק״א. החברים מצאו, שאתה הוא היחידי הראוי לנהל את העסק המסובך והחולה הזה ולהביאו למצב יותר טוב. והננו מציעים לך את המשרה הזאת״.

פראנק ביקש את רשות הדיבור ואמר:

„מובן, שבחירות למועצה צריכות אישור מפאריס, ומה שנוגע לבחירת מר גלוסקין למנהל — פאריס בודאי תסכים לבחירתו, בפאריס מכירים היטב את מר גלוסקין. הוא יסד את ה׳כרמלים׳ ואת ׳אליאדה׳ בהאמבורג ואילו התנהלו הענינים בהאמבורג תמיד על־ידי גלוסקין היה העסק מצליח. הנני בטוח שבפאריס יאשרו את בחירתו״.

היושב־ראש פנה אלי, וביקשני להשמיע תשובתי.

השיבותי לנאספים את הדברים האלה:

„הנני מודה לכם מאוד על האמון, שאתם נותנים בי, ואני מודה גם למר פראנק על דבריו הטובים.

„אולם הלא תבינו, כי לעת עתה עודני קשור ל׳כרמלים׳ וליתר עסקינו ברוסיה, ואי־אפשר לי ברגע זה להשיב לכם תשובה ברורה וגמורה. עזבתי את רוסיה במחשבה לקחת חלק בסידור העבודה ומסירת היקב לכורמים, ולא היה בדעתי לקבל פה משרה קבועה באגודה. עזבתי הכול ברוסיה באופן פתאומי, ועסקי שם דורשים את שובי לסדרם כראוי, הלא תבינו, כי לא אוכל לעזוב את ה׳כרמלים׳, אשר טיפחתים וריביתים זה כמה שנים, טרם אהיה

ברוסיה ואסדר הכול כראוי. חברי ה„כרמלים׳ כיבדוני באמונם זה עשר שנים ואין מן היושר ומן הנימוס לעזוב משמרת כבוד וחובה כזאת בלי הסכמת האסיפה הכללית של „כרמל״. אחרי הפסח עלי לנסוע לחוץ־לארץ: לרוסיה, לפאריס, להאמבורג, ועוד ועוד ורק אז אוכל להחליט דבר. בכל זאת אני מבקש מכם עתה כוח־הרשאה, כדי שאוכל לגשת לעבודתי תיכף, בלי להגביל את הזמן עד מתי אשאר פה, כי בלי כוח־הרשאה לא אוכל, כמובן, להתחיל שום דבר. אמנם אילו ידעתי, שבשום אופן אי־אפשר יהיה לעזוב את עסקי ברוסיה, הייתי אומר עכשיו בפירוש, שאין אני יכול כלל וכלל לקבל משרת מנהל פה. אבל מקוה אני, שאוכל לסדר את עסקי בחוץ־לארץ, ואז אוכל להשיב לכם תשובה חיובית ברורה״.

אחרי הצהרים נמשכה הישיבה בשאלת המנהל. היושב־ראש ביאר, שהאסיפה צריכה לבוא מיד לידי הסכם בדבר המשכורת ויתר התנאים, כי גם ההנהלה וגם גלוסקין צריכים לדעת זאת. הוא הציע, איפוא, לדון בישיבה זו על כל זה ולבוא בהסכם עם המנהל בכל הפרטים.

גיליתי את דעתי: „בדבר המשכורת אין להתווכח הרבה. המשכורת שלי בווארשה היתה 3.000 רובל לשנה. והנני חושב, שסכום כזה נחוץ לי גם פה. ובדבר התנאים תדונו שלא בפני.

ביקשתי רשות לעזוב את הישיבה, כדי שכל אחד יביע דעתו כפי בינתו באופן חפשי, וכשיגמרו את הוויכוחים ויחליטו יודיעוני ואשוב לישיבה.

אחרי שנגמרה התיעצותם קראו לי והיושב־ראש מסר לי את דברי התיעצותם בפרוטרוט, וביקש להשמיע את דעתי.

בארתי לאסיפה: 1) הצעתכם לתת לי דירה בחינם לא אקבל, איני רוצה לגור בדירה בחינם. 2) הצעתכם, כי חלק מהמשכורת יהיה קבוע וחלק באחוז ידוע מהמכירות לא אקבל, מפני שאני מוצא, שעקרון זה אינו הוגן ואינו מועיל לעסק. 3) את ההצעה להכניס סכום כסף בתורת ערבון לא אקבל בשום אופן. רגילים בארץ־ישראל לומר על כל דבר „אני אחראי״... ואם האומר כך מבקש מחברו ערבון סימן, שאיננו מאמין בדברי עצמו... 4) בנוגע לחוזה, אני מצדי מוותר עליו. חמש־עשרה שנה עבדתי בווארשה בבית־מסחר גדול, וזה עשר שנים אני עובד בחברת „כרמל״ ברוסיה — וכל הזמן בלי חוזה ובלי ערבון כספי. אני באמונתי אחיה. אם לא תהיו שבעי־רצון מטיב עבודתי — יכולים אתם לפטרני בכל יום; והוא הדבר לדידי. אראה, שלא אוכל לעבוד עמכם בהסכם — אתפטר. 5) ועל דבר המשכורת, כבר

אמרתי, מה שאני מקבל בווארשה, אקבל גם כאן. איני חושב להתעשר בארץ־ישראל.

למחר נמשכה הישיבה, והיושב־ראש הודיע לי, שהנאספים מסכימים לדברי, ומבקשים ממני לומר ברורות אם אני מקבל את המשרה.

עניתי לנאספים: „בכל לבי חפץ אני לקבל עלי את המשרה הזאת אצלכם. ועד אחרי הפסח אשאר פה ואעבוד עמכם שלא בשכר, שכן עד שאשוב לרוסיה אקבל את משכורתי מ„כרמל" שם. ואחר הפסח, אחרי שאהיה בפאריס, האמבורג ורוסיה, אחליט את החלטתי הגמורה.

„בכל אופן, כשאסע לא אעזוב פה את עסקי האגודה בלי לסדרם כראוי. יודע אני את הרצינות של המצב ויודע אני את חובותי. ומה שיהיה ביכלתי — אעזור. עסקנו כאן רקוב וחולה, עבודה רבה וידיעה אין־קץ דרושים כדי להיטיב את מצבו ורק חפצי ואהבתי לעסק ותקותי להיטיבו במשך הזמן — נותנים לי אומץ להיכנס לעסק ביש זה.

„גם זאת לכם, ידידי, לדעת. גם כשאשאר פה לא אחדל להיות חבר אחראי ב„כרמלים" ברוסיה, אמריקה, וב„כרמל המזרחי"; סבורני שה„כרמלים" הם עצם מעצמנו ובשר מבשרנו ועסקיהם הם־הם עסקי אגודתנו. כשקיבלתי שכרי מה„כרמל" הרוסי עבדתי תמיד שלא ע"מ לקבל פרס בעניני ה„כרמלים" האמריקאי וה„מזרחי" והעסק בהאמבורג. וכאשר אשאר פה ואקבל שכר מהאגודה, אתן, כמובן, כל עתי לעסקי האגודה, אך אשאר תמיד חבר אחראי ב„כרמלים" ואשגיח מרחוק על מהלך העסקים האלה, שלא על מנת לקבל פרס".

הנאספים החליטו לתת לי כוח־הרשאה, בתורת מנהל זמני, לבוא במשא ומתן עם יק"א בדבר סידור כל העניינים העומדים על הפרק, ואחרי שדנו על כל יתר השאלות של סדר היום, נגעלה האסיפה.

*

סידרתי את כל הניירות, שצריך לשלחם ליק"א, תמצית הפרטי־כלים של האסיפות, התקנות, החוזה עם יק"א, ההצעות בעניני העקירה עם כל הביאורים הנחוצים ומסרתי הכול לפראנק לשלחם לפאריס. וחיכינו לתשובה מפורטת מפאריס.

*

בינתיים עמדתי בחילופי מכתבים עם ה„כרמלים" בכל מקומותיהם, והסתכלתי ברצינות במהלך עניני היקב לכל פרטיהם.

כשלושה חדשים חיכינו לתשובה. בינתיים התאספה המועצה כמה פעמים, ובישיבתה ביום 14.5 מסר לנו פראנק תוכן המכתב, שקיבל מפאריס מיום 4.5, עם הערות קטנות להצעותינו, ועם הידיעה, שה„קומיסיה" של יק"א עוד לא נתאספה והתשובה המדויקת הסופית תבוא בעוד זמן־מה.

ראינו, איפוא, ששינויים ניכרים בהצעותינו אין פאריס עושה, אולם לחכות ולחכות עוד קשה היה לנו, היות והבציר הולך ומתקרב ואנו צריכים לדעת בהקדם האפשרי מה מצבנו. הצעתי, שנשאל בפאריס בטלגרמה אם רצוי להם, שתבוא מאתנו משלחת לשם משא ומתן מפה לפה, זה יהיה מעשי יותר ומהיר יותר.

הצעתי נתקבלה. על הטלגרמה שלנו קיבלנו תיכף תשובה חיובית, והם מציעים משלחת של חמישה, שתדון בדבר מסירת היקבים.

בלי איחוד התאספנו להחליט על בחירת הצירים.

כאן התחילה „רתיחה" וויכוחים נלהבים.

בני ראשון לציון ראו את עצמם מיוחסים בעניני היקב, היות והיקבים נבנו במושבתם ולפי דעתם רק בשביל ענביהם הם, וכשהתחילו מתקבלים בראשון לציון ענבים גם מחוץ למושבתם — היו ביניהם, שראו את הדבר כדחיקת רגליהם. ומלבד זה היו בראשון לציון כורמים אחדים, שבאו בטענות פרטיות על פאריס. ובכן דרשו חברי המועצה של ראשון לציון שבתוך המשלחת יהיו 3 חברים מכורמי ר"לצ, ואלה שיש להם טענות שונות ליק"א. תהיה להם רשות להרצות בפאריס גם את דבריהם מחוץ לעניני „אגודת הכורמים".

נתעוררו איפוא שתי שאלות: 1) אם יש רשות למשלחת לדבר ולנהל משא ומתן בפאריס גם בדרישות אחרות חוץ מקבלת היקב, 2) אם לתת לראשון לציון שלושה צירים וציר אחד לרחובות, פתח תקוה, חדרה וכו', שכן בתוך חמשת צירים נכללתי גם אני.

התחילו וויכוחים נלהבים, שגזלו כשני ימים, ולבסוף הוחלט פה אחד: 1) המשלחת אינה עוסקת אלא בעניני היקב, 2) לחברי המשלחת נבחרו: מאירוביץ ודרובין מראשון לציון, איזנברג מרחובות, גינזבורג מפתח תקוה וגלוסקין, והם צריכים לצאת בהקדם האפשרי.

המשלחת יצאה מיפו בסוף חודש מאי, ובעשרה ביוני הגיעה לפאריס. היו לנו כמה וכמה פגישות וישיבות עם מאירסון, וורמסר, פראנק בניסוח החוזה עם יק"א והתקנות שבין הכורמים. על כל סעיף וסעיף דנו בעיון רב,

עד שבאו להחלטה סופית בהסכמה גמורה. הבציר בשנה הזאת ייעשה עוד על חשבון יק"א, בסוף הקיץ ישוב פראנק לארץ־ישראל ואז תצא לפעולה מסירת היקבים לכל פרטיהם לרשות הכורמים.

בתחילת יולי עזבה המשלחת את פאריס. ארבעת החברים שבו לראשון לציון ואני נסעתי להתבונן לעסקים, שיעברו בקרוב לידינו. ביקרתי את עסקי פאריס, לונדון, האמבורג ברלין, וין, ובסוף יולי שבתי לווארשה.

באתי לווארשה על מנת לעזוב אותה. קשה היתה עלי הפרידה מהעיר שבילֵיתי בה 25 שנות חיי בחוג חברים, רעים וידידים רבים, בעבודת „כרמל", שכל כך אהובה היתה עלי, בחיים נוחים, בחומר וברוח, וגם קשה היה לי ולאשתי, ע"ה, להינתק ממשפחתנו ומכל אשר לנו. ומלבד זה, הלב חרד לקראת העתיד, מי יודע אם אצליח בתפקידי — אך מי שם לב לזה?.. אני עוזב את חוץ־לארץ והולך להשתקע בארץ־ישראל...

כל רעי וידידי מצד אחד הצטערו, שאני עוזב אותם, ועם זה קינאו בי, שזכיתי לעלות לארץ־ישראל.

בלי לאבד זמן החילותי לסדר את עניני הפרטיים, ואת עניני „כרמל". חברי ההנהלה של „כרמל" הסכימו לשחרר אותי בתנאי, שאשאר תמיד המנהל הראשי של החברה, ושאתענין מרחוק עד כמה שאפשר במהלך עסקיה ובדבר הקשה — על ממלאי־מקומי לפנות אלי ולעצותי, ובכל פעם שאהיה באירופה, בעסקי הכורמים, עלי לסור לכמה ימים לווארשה ולאודיסה.

בהסכמתם מיניתי ממלאי־מקומי בווארשה ובאודיסה ונקבעו היחסים ביניהם ובין ההנהלה לכל פרטיהם.

אחרי נשפי־פרידה צנועים אחדים, יצאתי בסוף חודש אבגוסט עם אשתי ועם אמה, ע"ה, מווארשה בדרכנו לארץ־ישראל, ובתחילת ספטמבר הגענו ליפו.

אני עברתי לראשון לציון לדירתי הקודמת, ומשפחתי התארחה בדירה ארעית ביפו, במלון קאמיניץ, עד שנוכל כולנו להסתדר בראשון לציון.

קראתי לחברי המועצה לישיבה ראשונה בתורת מנהל.

בתחילת הישיבה הודעתי לנאספים: 1) בתורת תשובה להצעתכם מיום 6.2.06, לקבל עלי משרת מנהל ה„סינדיקאט, הריני לפניכם לפקודתכם. נקוה, שנצליח בעבודתנו המשותפת להגיע למטרתנו. 2) חברת „כרמל" ברוסיה נתנה לי את הסכמתה, בתנאי שהנני נשאר לתמיד מנהלה הראשי

ושמי ייקרא על ההנהלה, ובכל דבר הקשה יפנו לחוות דעתי 3) בנוגע למשכורת כבר גיליתי דעתי, דירה תהיה לי בבית הפקידות, ואני אשלם 500 פראנק לשנה לבארון. 4) בדבר חוזה אבקשכם לוותר על דרישתכם כפי שכבר ביארתי לכם; נקוה, שכולנו נהיה שבעי־רצון גם בלי חוזה.

הנאספים הסכימו לדברי, ובברכות לבביות של מז"ט והצלחה עברנו לסדר־היום — לדון על כל השאלות העומדות על הפרק וסדר קבלת כל עניני היקבים והעסקים לידינו.

בשאלת הפקידים והפועלים, שעבדו עד אז אצל יק"א, הסכימה יק"א, שהמועצה רשאית לפטר את מי שתמצא לנכון, ואת הפיצויים למפוטרים תשלם על חשבון יק"א. המועצה מצידה מסרה לי כוח־הרשאה מלא להתנהג בפיטורים וכן בקבלת פקידים ופועלים, לפי ראות עיני. כולם הסכימו, הואיל והמנהל נושא באחריות הכול, מן הדין, שיהיה לו חופש פעולה בבחירת האנשים, עוזריו.

בשאלת היחסים הפנימיים בין מושבה למושבה היו וויכוחים סוערים. המושבות ראשון לציון וזכרון יעקב, שאף היא הצטרפה לאגודה, היו להן כמה טענות מיוחדות לבארון והן ראו את עצמן מיוחסות לגבי המושבות האחרות, וגם בינן לבין עצמן לא יכלו להתפשר בנוגע לזכויות של ה„יחסנות". היתה הצעה, שכל יקב ויקב בראשון לציון ובזכרון יעקב ינהל את תעשיתו ועבודותיו הטכניות בפני עצמו ועל חשבונו, והשותפות מתחילה במכירת היין, והיתה נטיה לבקש פתרון השאלה הזאת בפאריס. בכל כוחותי השפעתי לא ללכת תיכף לפאריס. אלא להשתדל לפתור כל שאלה ביניינו לבין עצמנו. לבסוף הוחלט פה אחד, שהשותפות בכלל מתחילה מהיום שנכנסים הענבים ליקב. קופה אחת לשני היקבים וכל הוצאותיהם וגם כשלונותיהם חלים על הקופה הכללית המשותפת, ומחיר אחד לכל המושבות בעד כל סוגי הענבים. חוקה אחת לכל המושבות בינן לבין עצמן.

ימים אחדים נמשכו הישיבות, נתקבל התקציב לשנה הראשונה, ונתקבלו החלטות על דברים עקרוניים, בלי להיכנס לפרטי הוצאתם לפועל, שהם מסורים לידי המנהל. השתדלתי תמיד להגיע להחלטות לא ברוב דעות, אלא בהסכמה כללית — פה אחד — ובזה הצלחתי על־פי רוב.

בחרתי לי לעוזר אישי את מ. מאירוביץ „מזקני הישוב", שניהל כבר מטעם האכרים עבודות חלקיות ביקב. למנהל ספרים בחרתי את סגל, שעבד אצל יק"א ביפו כמה שנים באמונה ובכשרון יוצא מן הכלל. פראנק נעתר

לבקשתי ועזר לי להשפיע על האיש היקר הזה, שיעזוב את משרתו אצל יק״א ולעבוד לשירות האכרים.

בא־כוח יק״א, פראנק, בא במיוחד מפאריס לסדר עמי את מסירת האינוונטר ביקבים, בראשון לציון ובזכרון יעקב, במעמד הפקידים הראשיים של יק״א. במקרה נשארתי ליום השבת בזכרון יעקב. שחרית הלכתי לבית־הכנסת. הגבאי הזמינני למקומות־הכבוד, שהיו מיועדים לפקידי הבארון, מובדלים בגדר מהמקומות של הקהל הפשוט. סרבתי להכנס לשם ועמדתי בין הקהל. אחרי הצהרים סידר הפקיד הראשי לכבודי קבלת־פנים חגיגית במלון, שגרתי בו. נתאספו כל הפקידים, הרופא ד״ר ווייץ, אשתו ובתו, פראַנק ועוד שלשה גויים, גרמנים מחיפה ובירות. סעדנו את לבנו ביין, עוגות ומגדנות. בתו של ד״ר ווייץ הגישה לי על כר רקום את המפתחות של היקב. היו ברכות בצרפתית וגרמנית, כנהוג. אני לא אמרתי אלא תודה, תודה רבה. יותר לא יכולתי לדבר. נדהמתי להיווכח, כי למסיבה לא הוזמן אף אחד מה„מחותנים״ העיקריים — האכרים.

הנאספים נפרדו בברכות ובמחמאות, כנהוג בצרפת. שאלתי את הפקיד הראשי, יהודי רוסי, מדוע לא בא אף אחד האכרים למסיבה? מתוך שתיקתו הבנתי, שאינו תופס את עצם שאלתי...

בערב נכנסו אצלי ראשי המושבה וכמה מזקניה לבקרני. כששאלתים מדוע לא בא אף אחד למסיבה אחר הצהרים, ענו בצחוק של ביטול:

„הלא ראית, שפקידי הבארון אינם מתפללים אפילו בבית־הכנסת בקרבת מקום לאכרים, על אחת כמה וכמה, שאינם אוכלים לחם על שולחן אחד עמנו....״

בילינו יחד כמה שעות על כוס תה ושוחחנו על עניני המושבה בכלל ועל עניני סידור הנהלת היקב בפרט ונפרדנו בידידות, בלי מחמאות, אלא בברכות פשוטות של יהודים להצלחה.

אחרי המסירה הרשמית הסופית של היקבים לרשותנו, ואחרי שסידרתי את המשרד הטכני ומשרד ההנהלה לכל פרטיהם, נערכה חגיגה פומבית בראשון לציון, בחול המועד סוכות, תרמ״ז. בחצר היקב נאסף קהל רב מתושבי ראשון לציון, רחובות, פתח תקוה, גדרה ונס־ציונה. על שולחנות ערוכים, נשמעו ברכות לבביות לנדיב ותשבחות לעוזריו, שסייעו לנו ולכל העוסקים באמונה, שעזרו לכורמים להוציא לפועל את דבר התאגדותנו. על שולחן מיוחד היה מונח טופס החוזה בין הבארון ויק״א ובין אגודת הכורמים

משרד המרכזי של יקבי ראשון לציון וזכרון יעקב (בראשון לציון)
המנהל הראשי זאב גלוסקין.

המשותפת.. בראש השולחן ישב זקן המושבה, שליט, ואחד ממייסדיה, פריימן. הוא החתים בראשונה את פראנק באי־כוח יק״א, ואחרי כן את באי־כוח המועצה של המושבה, חברי. ועם קריאה בקול למזל ולברכה מסר פריימן לידי את המוסמך ההיסטורי הזה באופן חגיגי לתרועת הידד של הנאספים. החוזה נעשה בתורת נסיון לחמש שנים, ובשנת 1911 נתחדש ל־33 שנים.

ובזה נגמרה החגיגה הצנועה הזאת ותיכף לאחר החג התחילו ימות החול והעבודה.

בראשון בשבת, לאחר החג, הזמנתי את פועלי היקב לאולם הגדול של היקב, והודעתי להם רשמית, שהיקבים וכל העסקים עברו לרשות הכורמים, והם בחרו בי לנהל את כל העניינים. ביקשתי מהם, שיעזרו לי בעבודה

המשרד המרכזי של יקבי ראשון־לציון וזכרון־יעקב (בראשון לציון)
משמאל: מנשה מאירוביץ, מימין: אהרן גינצבורג, משמאל: מרדכי סגל, מימין: בלה בינינסון, ומיכל לובמן (עומדת), בשלחן הראשון בכניסה: יהושע בינינסון.

הקשה, שלקחתי עלי, ועל כולנו לעבוד במיטב כוחותינו להצלחת המפעל הישובי הזה. ביקשתי, שיראו אותי כחבר ראשי בעבודה, ואם יהיה למי מהם איזו תלונה או דבר מיוחד יפנה ישר אלי, או לממלא־מקומי בהעדרי. נפרדתי מהם בברכת שלום, ומהם השיבו שלום בקרירות. ראיתי, שהיחס האי־ידידותי שבלב הפועל לנותן העבודה או לה„דירקטור" בכלל, לא פג אצל פועלי היקב, ועם דברי הלבביים ראו אותי סוף־סוף כמנהל...

היחס הזה לא הפתיע אותי. ידעתי, כי גם בארץ־ישראל קיימת תנועת פועלים ויחסם לנותני העבודה הוא שלילי כאשר היה ברוסיה, מאז הטיל ה„בונד" את ארסו ביחסים האלה והשפעתם הגיעה גם לארץ־ישראל. ואף־על־פי־כן ראיתי לפנות לפועלינו בדברים, שיצאו מלבי, ואם דברי לא נכנסו ללבותיהם — לא בי האשם. שהדי במרומים שכוונותי היו טובות. יודע אני את נפש העובד. גם אני „עובד" הייתי כל ימי, וגם בתורת פקיד איני עומד ברשות עצמי, אלא ברשותם של בוחרי העומדים עלי.

היות ובארץ מצרים, שהיתה סגורה בפנינו על־ידי המונופולין, תלינו

תקוות גדולות, יצאתי תיכף אחרי החג למצרים. גמרתי את החשבונות עם המונופוליסט וסידרתי את מכירת יינות יקבי ראשון לציון וזכרון יעקב על שם „כרמל מזרחי" על־ידי פתיחת עסקים מיוחדים באלכסנדריה, קאהיר ופורט סעיד, למכירה בסיטונות ובקמעונות בבקבוקים בצורה יפה, ועל־ידי תעמולה מתמדת, כנהוג בעולם הגדול. הנהלת העסקים מסרתי בכל המקומות לידים נאמנות של בני הכורמים, שמצאתים מתאימים. ואחרי שעשיתי במצרים כשני חדשים שבתי לראשון לציון.

שמחתי מאוד למצוא בראשון לציון הכול בסדר נכון, ביקב ובמשרד, כל דבר ודבר על מקומו. נחתי קצת מעבודתי הרבה והקשה במצרים וחשבתי לשבת בשלוה על עבודתי ועל השאלות העומדות על הפרק. והנה קפץ עלי רוגז.

דבר נתחדש בימי העדרי והוא: הפועלים יסדו „אירגון מקצועי", וקראו לו: „פועלי ציון".

פעם אחת בא אצלי פועל אחד מהותיקים בבקשה לבאר לו מהי מהות הסינדיקאט, אם הוא מוסד־צדקה של הבארון או עסק ככל העסקים. עניתי לו מה שעניתי ושאלתי אותו: „מה זה פתאום שאלתני?" ויספר לי, כי היה באסיפה אחת של פועלים ושם התווכחו על זה, ושם דיברו על ניצול הפועלים: מכבידים עליהם בעבודה ומשכורתם נמוכה.

כעבור זמן־מה באו אלי המפקחים ביקב בתלונה על פועלים אחדים, שהם מתרשלים בעבודה באופן ניכר והדבר משפיע גם על יתר הפועלים, וכשמעירים להם ומאיימים עליהם בפיטורים, אם לא ייטיבו דרכם, הם עונים בביטול. נתנו לי את שמות הפועלים המתרשלים בעבודה, קראתי להם ושאלתים פשר דבר. אמרתי להם, שאהיה מוכרח לפטרם, היקב אינו יכול לסבול אי־משמעת בעבודה. אם יש להם טענות נגד מנהלי העבודה, יכולים הם לבוא אצלי באופן ישר ולהתאונן, אבל לא לעכב את העבודה. הם לא ענו לי חצי דבר והלכו להם.

התיעצתי עם המשרד הטכני והחלטתי לפטר את ששת הפועלים האלה. שלחתי להגיד להם על־ידי היינן הראשי, שהם מפוטרים. למחר בא אצלי היינן הראשי, תיכף בבוקר, להודיעני, שהיקב סגור. על יד השער עומדת משמרת של פועלים ולא נותנים לו להכנס. הלכתי תיכף עם היינן ליקב, והנה גם לי לא נתנו לעבור את המשמרת על יד השער. שאלתי במה הענין — וענו לי:

„יודיעו לך במה הענין".

שבתי בבושת־פנים הביתה, לחשוב מה לעשות.

ובכן שביתה ביקב. הפקידים מהמשרד וכמה מידידי וחברי המועצה המקומיים באו לביתי, לדעת מה הדבר והמושבה היתה כמרקחה.

אחדים הציעו שירותם ללכת תיכף ומיד ליפו להביא משטרה. התנגדתי לזה בכל כוחותי ואמרתי, שאם ייעשה דבר כזה אתפטר תיכף ומיד. ביקשתי את הנאספים להרגיע את המושבה והבטחתי להם, שאפתח את היקב ולא על־ידי שוטרים.

שלחתי על־ידי רצים מיוחדים מכתבים לרחובות, נס־ציונה, גדרה ופתח־תקוה וביקשתים לבוא תיכף למחר בבוקר מכל מושבה 5—6 כורמים. מראשון לציון ביקשתי שיבואו 10—15 כורמים — שיבואו ל„בית העם" להתיעץ מה לעשות.

אחרי הצהרים בא לביתי צעיר אחד בשם הפועלים השובתים והודיעני, שהשביתה פרצה על אשר פיטרתי את ששת הפועלים והציע לי לחזור ולקבלם. הוא פתח את מעילו, כדי להראות לי, כנראה, שהוא חגור חגורה עם כדורים. אמרתי לו, שאם רצונו להפחידני — הרי הוא טועה, אינני פחדן. והסברתי לו, שאת ששת הפועלים פיטרתי מפני שהם מתרשלים בעבודה, ובשום אופן לא אחזירם, לא אוכל לנהל עסק מסובך כזה, אם ימנעו ממני את הרשות להבריא את היחס לעבודה. את היקב אפתח ולא, על־ידי המשטרה, בשום אופן לא אשתמש בכוחות זרים, הכורמים הם בעלי היקב והם יבואו לעבוד בעצמם. ואת זה ביקשתיו למסור לשובתים. ולשובתים שלחתי להגיד, שמחר יבואו הכורמים והם יעבדו במקומם.

בבוקר באו כורמים מרחובות, גדרה, נס־ציונה ופתח־תקוה, מי ברכב ומי בעגלה, כעשרים איש, ומראשון לציון כחמישים איש. כולם באו ל„בית העם" כבקשתי. היתה זאת מעין אסיפה כללית לשעת חירום. ביארתי להם את הענין לפרטיו, ביארתי להם, שאין עצה אלא שכולם ילכו ליקב לעבוד כבעלי היקב, ואין השובתים יכולים להתנגד לכך. אחרי חליפת־דברים כשעתיים, בא פתאום רץ מהיקב להודיע שהשובתים התפזרו כולם ואין על יד השער אף אחד. נעלתי את האסיפה, הנאספים שמחו, שהכול נגמר בטוב, וישובו איש לביתו.

היקבים נפתחו אחרי הצהרים והפועלים שבו לעבודתם, והשביתה נגמרה.

ד״ר חיסין ודיזנגוף, שבאו לראשון, יעצוני להיזהר ולא ללכת יחידי. מסביב לביתי, בריחוק כמה צעדים, ראיתי את שומר היקב מסתובב כשומר עלי.

בערב אחד, למחרת הפורים, עברה עגלה עם פועלים על יד ביתי בדרכה לרחובות, כשאני ומשפחתי יושבים על המרפסת, וירו מרובה או מאקדח בצעקות: „גלוסקין, נשמה של כלב״... האורחת, שישבה אתנו, התעלפה מפחד ובעמל רב הרגענו אותה.

כפי הנראה רצו להפחידני ולהראות, ש„יש לאל ידנו״, אך שום תוצאות רעות לא היו.

לששת הפועלים שפיטרתי שילמתי שכר שני שבועות פיצויים, וכשבאו לקבל את הכסף ביקשו שישה בקבוקי יין כל אחד ונתתי להם תיכף ומיד, והם הלכו. האוירה ביקב טוהרה.

השביתה עשתה בכל זאת רושם מדכא מאד.

אני באתי לארץ לעבודה כל כך קשה, ובמסירות נאמנה; מצב הכורמים היה בכל רע, וכאן באים להכניס לארץ־ישראל את תורת ה„בונד״ ולעורר שאלת רכוש ועבודה. ונזכרתי בדברי „אחד העם״, שהמלחמה נגד הרכוש באה לארץ־ישראל עד שלא בא הרכוש...

העבודה ביקב נכנסה למסלול של סדר ושקט, והיחסים ביני לבין הפועלים היו ידידותיים. פעם אחת הוזמנתי לשמחת חתונה של פועל והייתי בין ראשי הרוקדים עם כולם...

כשנתפנה מדיריו אחד הבתים, השייכים ליקבים, השתמשתי בהזדמנות זו וסידרתי בו דירות בשביל עשרים פועלים רווקים, חדרים בחינם. ובבית אחד סידרתי בשביל הפועלים מטבח עם כל הריהוט והנוחיות האפשריים בימים ההם. כל מה שיכולתי לעשות להקל על חייהם — עשיתי בחפץ לב.

*

מלבד השאלות היום־יומיות, בעניני העבודה המקצועית ביקבים, חליפת־המכתבים בעסקים השייכים לנו או העומדים להיווסד, עמדו על סדר־היום שתי שאלות תכופות ומטרידות שהחלטתן דחקה את הבציר של תרס״ז.

ואלה הן: עניני ה ע ק י ר ה ועניני בנין ג י ת ו ת במושבות אחדות.

ה ע ק י ר ה. לאמיתו של דבר היו כאן חילופי נטיעות הגפנים בנטיעות אחרות, ולא עקירה סתם. יק״א הרשתה לקחת מהסך 1.600.000 פראנק, שנתנה

לעזרת היקבים, חלק די גדול לתכלית חילופי הנטיעות. לפי החלטת המושבות ובאישור סופי של יק"א היה צריך כל כורם, המסכים לחליפין, להגיש הצהרה מפורטת בכתב:

כמה וכמה דונאמים הוא עוקר, אילו מיני גפנים, ואילו נטיעות אחרות יטע. ואיזו ערבות בידו לתת, שימלא את הכול כראוי וכנכון.

בא־כוחו של יק"א פראנק, השתתף בכל הישיבות, הוא היה ער מאוד למלאות דרישות מפאריס. ועלי היה תפקיד קשה: פעמים צריך היה לבאר לכורמים את צדקת הדרישות, פעמים צריך היה להעיר על־ידי פראנק לפאריס ולדרוש לוותר על דרישות בטלות וביטויים מעליבים כלפי הכורמים. היו וויכוחים חמים בדבר הקצבה והמחירים לכל מיני גפנים. ועוד שאלות מקצועיות מקומיות.

צריך היה לבוא לידי הסכם בכל השאלות האלה ולגמור מבעוד זמן, כדי שלבציר הבא לא תיכנס אליו מכסת הענבים שנשארו.

בנין גיתות. המושבות רחובות, נס־ציונה, גדרה ופתח תקוה, צריכות היו להביא את ענביהן לראשון לציון, ותנאי ההובלה היו קשים מאד. הדרכים היו מקולקלות ועל־ידי טילטול הסלים על גבי הגמלים או בעגלות נפחתו הענבים פחת ניכר וגם נתקלקלו קצת. אפשר היה לסדר תור על יד השער של היקב לכורמי ראשון לציון. אבל לכורמי יתר המושבות קשה היה לסדר תור מפני שלא נודע בדיוק באיזו שעה יגיעו המשלוחים שלהם ליקב. ועל־פי רוב באו המשלוחים בלוית באי־כוח של בעליהם. המאזניים היו תפוסים על־ידי המקומיים וה„זרים" צריכים היו לחכות זמן רב. והתחילו טענות ומענות וצעקות. ולא פעם שמעו „הזרים" מפיו של איזה ברנש: „מי שלח להביאכם לכאן?.." עכשיו כשאגודת הכורמים היתה מחויבת לדאוג לכל המושבות באופן שוה, התחילו חושבים ברצינות על הבעיה הזאת כיצד לתקן את הקלקלה. רפואה אחת היתה והיא, שבמושבות אחדות ייבנו יקבים קטנים, גיתות, ובמקום ידרכו את הענבים ואת היין יביאו אחר־כך ליקבי ראשון־לציון. ההוצאה של ההובלה תהי קטנה, והקילקול והפחת יתמעטו, והדחקות בשעת הבציר ליד היקב בראשון־לציון תמעט.

בספר־התקנות, שנתקבל על־ידי כל הכורמים ובחוזה עם הבארון היה סעיף האומר: „אם תראה מועצת ההנהלה צורך, לטובת העסק, לבנות גיתות קטנות לענבי החברים, היושבים מחוץ לראשון לציון, הרשות בידה לעשות

זאת, וכמובן בתנאי, שיימצא הכסף בתורת הלוואה על מנת לפרוע במשך עשר שנים".

כשעמדה על סדר־היום השאלה, „אם תראה צורך" חיוו כולם דעתם, שכבר בא הזמן ש„תראה", והחליטו בחיוב לבנות את הגיתות וגם נגשו במרץ לבנות את הבנינים, כדי שאפשר יהיה לגומרם עד לבציר הבא. גם החליטו להשאיל לגיתות את הכלים מיקבי ראשון לציון וזכרון יעקב.

שני הענינים האלה, ביחוד ענין העקירה, בלעו חדשים אחדים של עבודה קשה, אי־נעימה ומטרידה, ועל־ידי זה הוכרחתי לדחות נסיעתי לאירופה, בענינים מסחריים, עד לאחרי הפסח, אף־על־פי שהענינים היו תכופים ודחופים.

לפני נסיעתי נחוץ היה לדון על התקציב של השנה הבאה ועל תכנית הבציר וסדרו לכל פרטיו ביקבי ראשון לציון וזכרון יעקב ובגיתות בשנה הזאת.

כל זה נעשה ונתקבל במועצה בזמני. ואחרי שסידרתי בהסכמת המועצה את אופן הנהלת הענינים בימי העדרי מראשון לציון ומסרתי פקודות מפורטות במשרד, יצאתי למצרים ומשם לווין, ברלין, האמבורג, לונדון.

ב ו ו י ן היה קיים כמה שנים בית־מסחר יין בשם „כרמל". העסק הקטן הזה היו לו כמה מנהלים מבין הציונים הרשמיים, רובם „דוקטורים לפילוסופיה". המכירה בעיר ווין עצמה היתה מעטה מאוד, ורוב הקונים היו מגאליציה, לבוב, קרקוי ועוד. כל העסק התנהל בלי תכנית וסדר. יין נשלח לשם מראשון לציון כל הזמן, ולדרוש כסף תמורתו שכחו בפאריס. הפדיון בכלל היה מועט ולא כיסה את ההוצאות...

כשעברתי לפני שנה בווין ראיתי כבר את העזובה הזאת, ולפני כמה חדשים שלחתי לשם את אחד הכורמים מראשון לציון, לחקור את המצב. כשבאתי עכשיו ושמעתי את הדין והחשבון שלו החלטנו שנינו, שאין כל זכות קיום לעסק בווין וצריך לחסלו.

השליח שלי, הכורם מראשון לציון, מצא סוחר הגון מלבוב, שהסכים להתעסק במכירת יינותינו, ועשינו עמו חוזה לנסיון לשנה אחת.

מכירת היין בגאליציה, תחילה בלבוב ואחר־כך ברוהטין, התפתחה במידה מועטה. אבל בעד היין ששלחנו קיבלנו תמורה כנהוג. כל העסק, שנוסד בזמנו בווין, היה „נפל" מלכתחילה.

ב ב ר ל י ן היתה קיימת חברה בשם „חברה לאימפורט פלשתינה",

שנוסדה בה בשנה שבווארשה נוסדה חברת „כרמל". החברה הזאת התנהלה בסדר טוב ובאופן אירופי בכל המובנים. בתערוכה הגדולה בהאמבורג הצליחה החברה לקבל מדליה של ברונזה, התחילה עושה תעמולה בעתונים העבריים, הפיצה כרוזים בין היהודים העשירים והאדוקים, והעסק התפתח לאט־לאט בין היהודים האורתודוכים. המתבוללים התביישו להעלות על שולחנם „יין פלשתינאי". המנהל היה בנו של הרב הילדסהיימר, איש חרוץ ופעיל. הספרים היו בסדר מצוין, כסף היו שולחים לפאריס כפעם בפעם.

לא היה לי מה לחדש שם. כיוונתי את החשבון שלהם עם יק"א ואת החוב ליק"א העברתי לחשבון האגודה שלנו בראשון לציון. נערכה אסיפה של ועד החברה במעמדי, סיפרתי להם על עניני היקב בראשון לציון, שעברו לרשות הכורמים, והנני מתישב מעכשיו בארץ־ישראל. בברכות הצלחה זה לזה נפרדתי מהם בידידות רבה.

בהאמבורג היה עלי לסיים את החיסול ולסדר באיזה אופן לא לאבד את השוק באירופה התיכונה, שעלה לנו בכל כך הרבה קרבנות עד שחדרנו לתוכו. עוד לפני כשנתיים שלחתי להאמבורג את המנהל של „כרמל" בקושטה, צעיר בן כורם ברחובות, והוא התחיל מחסל לאט־לאט את העסק. הוא הצליח בעבודתו. גמרנו את כל העניינים המקומיים וסידרנו יחד את אופן מכירת ייננותינו לקונים בהאמבורג על־ידי סוכנות מקומית.

לקחתי את הצעיר מהאמבורג לנהל את העסק בלונדון, שהיינו צריכים לקבלו על חשבוננו, ויצאנו לשם. גם לווין־אפשטיין מניו־יורק בא לעזור לנו.

בלונדון הייתי בשנה שעברה כמה ימים וראיתי את העזובה הרבה בעסק. היתה קיימת חברה של מניות בשם „פלשתין וויין טריידינג קומפ" בע"מ. בעלי המניות היו יהודים עשירים ואדוקים. המנהל היה בנו של רב גרמני, צעיר לא יוצלח. לועד המנהל נבחרו אנשים מנכבדי האורתודוכסים, שפעולתם הצטמצמה בקנייתם את היין לשבת ויום טוב. היין נשלח מארץ־ישראל בבקבוקים חתומים בגושפנקה של ראשון לציון. בעד היין שנשלח לחברה לא שילמו לבארון, והיה מגיע, כמובן, מהחברה סכום הגון, בתורת חובה בספרים. וזה היה המצב שמצאתי גם בבואי עכשיו לקבל את העסק על חשבוננו. התודעתי למנהל הספרים, צעיר ספרדי, והוא מסר לי פרטים מי ומי הם בעלי המניות, וסיפר לי, שהם חדלו להתענין. כסף המניות כמעט שאבד והם התיאשו.

נתקבלתי לראיון אצל סמואל מונטגו, לורד סוויטלינג, שהיה ממיסדי

החברה, והתראיתי עם עוד אחדים מהמיסדים. סיפרתי להם דבר ייסוד אגודת הכורמים שלנו, ואת אשר הצלחנו ברוסיה ואמריקה ואנו רוצים לסדר עכשיו את העסק בלונדון. התודעתי לעורך־הדין אדלר, הרואה את עצמו ידיד ארץ־ישראל, ותיכף התידדנו. מזלי גרם לי שמצאתי אצל כולם אהדה וברכת הצלחה, ולא עמדו על המקח, כשהצעתי לקנות את מניותיהם ב־15% במזומנים. אדלר עזר לי בזה ובנקל נגמר המיקח. התיעצתי עם אדלר על העברת המניות על שם האגודה שלנו בארץ־ישראל, והוא מצא, שזה דבר קשה מאוד. ואחרי שהתיעצתי עם פאריס, הסכימו לדעת עורך־הדין, שאני אעביר את כל המניות על שמי הפרטי ואתן התחייבות בכתב ליק"א בפאריס ולאגודה בארץ־ישראל, שהכול שייך לאגודה והדבר נעשה באופן זמני. ביום 20.6.1907 שלחתי לפאריס התחייבות כזאת והמניות הועברו על שמי כדין וכדת, ובעלי המניות שמחו, שהצילו לפחות חמשה עשר אחוז מהכסף שהשקיעו.

וכן כל העסק עם הזכות והחובה עבר לרשותי, ויחד עם זה גם השם „פאלוין" שנרשם אצל הממשלה, ולזה יש ערך רב בפני עצמו. למנהל העסק מיניתי את מר יעקבזון, מי שהיה מנהל בקושטה, ולמזכיריו מיניתי צעיר אחד בן כורם מראשון לציון. למנהל הספרים לקחתי את הצעיר הספרד, שעבד אצל החברה הקודמת.

כמה שבועות עשיתי בלונדון עד שסידרתי את כל הענינים, להעמיד את העסק על בסיס מסחרי, ובבטחוני במנהל אשר בחרתי, שבתי מלונדון דרך וואַרשה—אודיסה לארץ־ישראל.

מיהרתי להגיע לראשון לציון לחג היובל של 25 שנים ליסוד המושבה בט"ו באב תרס"ז. לצערי נתקלתי בהסגר, שהיה בבירות שמונה ימים, ואת החגיגה אחרתי.

הספקתי לבוא לראשון לציון להתחלת הבציר.

הבציר הראשון תחת הנהלתי עבר בסדר ובמשטר לפי התכנית, הכול כשורה.

במדינות־היין שבאירופה נוהגים לערוך חגיגות ותהלוכות, „חגי בציר היין". בארצנו עוד לא הגענו לידי זה. את חג האסיף של היין שלנו מבלים בבתי־כנסיות בתענית ובתפילות, ולבסוף בפרי עץ הדר וכפות תמרים, ועל פרי הגפן עוברים בשתיקה...

המאזן של השנה הראשונה, 1.7.1906 — 1.7.1907, הוכן כבר ונחוץ היה לקרוא לאסיפה כללית לאחר החגים בבית העם בראשון לציון, בהתאם לספר התקנות שלנו, ששנת המאזן מבציר לבציר.

לא אתבייש להודות, שפחדתי קצת מפני האסיפה הכללית הראשונה הזאת. יתאספו הכורמים לראות ולשמוע וגם לדבר... ובאסיפה כזו, שכל אחד ואחד מעונין בענין הכסף שלו, מתחממים הלבבות... היתה עלי „אימתא דציבורא" עד שלא נתאסף הציבור. אמנם זכותם של הקונגרסים, שהשתתפתי בהם, עמדה לי הפעם. למדתי בקונגרס איך מנהלים אסיפות רבות־עם והחלטתי להתנהג ככה עד כמה שזכרתי. נזכרתי אמנם ב„ועדה המתמדת", אך שכחתי מה היה בירוד התפקיד שלה, וויתרתי עליה...

פתיחת האסיפה נקבעה לפני הצהרים, אלא בו ביום היתה החגיגה של יסוד המושבה באר יעקב, ואני ורוב הנאספים הלכנו לשם לברך את החגיגה. הדבר הזה היה לי עוגן־הצלה. כל הקושי שבפתיחת אסיפה הוא, שאין מוצאים את המשפט, במה להתחיל... והפעם מצאתי. ביקשתי סליחה על האיחור מחמת החגיגה..... בזה התחלתי ותיכף ביקשתי, שכל אחד ואחד שבידו כוח־הרשאה ימסרו למזכירים, כדי לברר מספר הנאספים... חפצתי להנהיג קצת ממנהג ה„פרלמנטריזם" וביקשתי למפרע, שהאחד לא ייכנס לתוך דברי חברו, וכל מי שרוצה לדבר יירשם ל„רשות הדיבור", ולבסוף ביקשתי לבחור ביושב־ראש לאסיפה. בררתי: היות והמנהל צריך ליתן לפניכם דין וחשבון על הפעולות, ועליכם לבקר את מעשי, לא יתכן, שאני אהיה היושב־ראש. פה אחד נבחר דוב לובמן להיות יושב־ראש, כל זמן שהמנהל יתן דין וחשבון על מעשי ההנהלה.

היושב־ראש רשם לזכות־הדיבור כל מי שביקש. אולם על כל שאלה שנשאלתי הרשני לענות תיכף ומיד. על־ידי זה נמנעה האפשרות מהנואמים לשוב לשאלות קודמיהם.

סדר־היום: המאזן השנתי, דין וחשבון ההנהלה, שינויים בתקנות, שונות.

במאזן: צריך הייתי לתת ביאורים לכל סעיף וסעיף שהקראתי. את הסעיף והמספר „מזומנים בקופה" הבין תיכף ומיד כל אחד. ליתר הסעיפים והמספרים נתתי הרצאה מפורטת וניתוח, שמתוכו הבין כל אחד ואחד איך באנו לתקציב מחיר הענבים, שהכניסו הכורמים בשנה זו.

דין וחשבון ההנהלה: מסרתי דברים ברורים על המצב החמור,

שעמדנו בו עד שלא קיבלנו מיק"א את הנהלת היקבים. היה זמן, שהבארון חשב על סגירת היקבים, כי קצה נפשו להפסיד מדי שנה בשנה סכום הגון. מסרתי על ההתיעצויות הרבות אצלנו בעצמנו בועדי המועצה של המושבות, והמשא והמתן הממושך עם פאריס עד שדבר הסינדיקאט יצא לפועל. נתתי סקירה מפורטת ומספרים מכל העסקים, שעברו ועומדים לעבור לרשותנו.

אחרי גמר הדין והחשבון התחילו הוויכוחים והשאלות והתשובות עליהם, שנמשכו כשני ימים. המאזן והדין והחשבון נתאשרו ונתקבלו.

שינויים בתקנות: מביקור המספר של כוחות־הרשאה וזכות ההצבעה של הנאספים נתברר, שכל הכורמים של הסינדיקאט יש להם 392 חברים, שמהם יש ל־300 זכות הצבעה באסיפה. ועל־פי התקנות שלנו יש לאסיפה תוקף חוקי מלא, להחליט על שינויים בתקנות הקודמות, ובעיקר שגם זכרון יעקב נכנסה לסינדיקאט לאחר העקירה ונסיונות השנה הראשונה הוכיחו, שיש צורך בהוספות לתקנות.

התווכחו יום שלם ונתקבלו התיקונים. הישיבה נגעלה ביום החמישי בחצות הלילה ונמשכה בראשון בשבת. על סדר־היום עמדו „שונות". בינתיים בחרו המושבות את באי־כוחם למועצה.

שונות: פה יש מקום רחב ל„סדר־היום" בלי כל סדר, כמובן.

האסיפה אישרה את בחירת חברי המועצה וחברי ועד הביקורת של המושבות ראשון לציון — רחובות — גדרה — פתח תקוה — זכרון יעקב לעונה זו (1907־1908). היושב־ראש שואל מי מבקש רשות הדיבור. ונפתחו הנאומים. הצעות שונות ובקשות ממושבות ומכורמים פרטיים ועוד שאלות משאלות שונות.

על כל פרט ופרט דנו והתווכחו וקיבלו החלטות חיוביות או שליליות. כל זה נמשך כל היום עד הערב וה„שונות" נגמרו.

הצעתי להביע תודה וברכה לבארון וליק"א על כל הטוב שעשו ועושים לישוב, נתקבלה בעמידת כל הנאספים ובמחיאת כפים וקריאת הידד: „יחי הבארון רוטשילד!"

אחרי־כן נאמו זקן המושבה מר פריימן וראש הועד מר לובמן בשבח השלום והאחדות שבין בני המושבות, ובברכת ההצלחה ל„אגודת הכורמים" לטובת הישוב והפרחתו.

אני נאמתי באחרונה ואמרתי: „ראשית כל תודה לכל הכורמים על האמון, שנתנו לי בהפקידם בידי את כל המפעל רב־האחריות הזה, שבהצלחתו

הם תלויים. אמנם בשנה הראשונה לא הספקתי לעשות הרבה לטובת העסק. ובשנה זו עלינו עוד להשתמש בחלק מכסף התמיכה, כדי לשלם 16 פראנק לקונטאר מחירי הענבים, שייכנסו ליקב. אולם תקותי חזקה שבעוד כמה שנים לא נצטרך להשתמש בשום תמיכות. העסקים יסודרו ויתנהלו כהלכה, מחירי הענבים יוגדלו ויעמדו גם על למעלה מעשרים פראנק לקונטאר על־ידי מכירות רגילות ובטוחות, בלי שום עזרה מן החוץ. ובשמחה נזכיר את השנים הרעות שעברו עלינו ונשמח על הטובות שהגענו להן".

אחד מהנאספים הציע „תודה והכרת טובה למועצה בכלל ולמנהל בפרט". כל הנאספים מסכימים במחיאות־כפים ארוכות וקריאות הידד!

ובזה נגעלה האסיפה הראשונה של הכורמים, שנמשכה כשלושה ימים.

הפחד, שפחדתי מ„אימתא דציבורא", היה פחד שוא.

האסיפה התנהלה בסדר ומשטר ובשקט וגם הנאספים התנהגו בשקט ובסדר ולא היה מקרה אחד של קריאה לסדר. ממש „קונגרס" בזעיר אנפין. הרגשתי את עצמי טוב מאד, והיחס ביני ובין הנאספים היה ידידותי; הבינונו איש את אחיו.

אחרי נעילת האסיפה לחצו את ידי חברים רבים וכמעט בתהלוכה ליוו אותי מבית העם לביתי. מצב רוח מרומם היה בין הכורמים, שזכו לדון בעצמם על כל עניניהם ולקבוע בעצמם את מחירי פרי עבודתם.

אחרי זמן־מה בא מכתב מפאריס על שם פראנק מאת יק"א, שבו הביעו בשם הבארון ובשם חברתם את תודתם על רגשות התודה, שנמסרו להם מאת האסיפה הכללית, ואת שמחתם על מהלך העניינים, שהוטב בעבודתם הנמרצת של חברי ההנהלה ושל המנהל.

*

האסיפה הכללית השניה, ב„בית העם" בראשון לציון, עברה אף היא בסדר נכון, בשקט ובשביעת רצון כללית. התיקונים, שנעשו בתעשיה, והעליה הקטנה במכירת היין השפיעו מעט על מחירי הענבים, אך הנאספים שמחו מאד לראות, כי העבודה הולכת ומתקדמת. גם האסיפה הזאת נמשכה כמה ימים. הרי כל אחד ואחד אוהב להשמיע דבריו. ובכלל נראה, שהכורמים היו שבעי־רצון להימצא כמה ימים באוירה ציבורית: אסיפות, פגישות עם שכנים, ידידים וחליפת ידיעות פרטיות וכלליות.

הפתעה קטנה ונעימה סודרה לי באסיפה זו. וכך היה הדבר: סדר־היום נגמר, הביעו ברכות לנדיב וליקב, ואני התכוננתי לנאום בקיצור את

נאום הנעילה. פתאום קם אחד מזקני המושבה וביקשני להפסיק את הישיבה לכמה רגעים. הוא עם יתר חברי המועצה יצאו לאולם השני של „בית העם". וכעבור עשרה רגעים שבו והזקן הנכבד פנה אלי בלבביות בדברים האלה:

„מועצת ההנהלה, אחרי שעבדה שכם אחד עם המנהל במשך שתי שנים ובהכירה את ערך עבודתך לטובת העסק שלנו ואת התנהגותך הטובה והרצויה בסינדיקט הכללי, החליטה:

1) להביע לך את הכרת תודתה על כל זה ולהגיש לך מכתב תודה בחתימת יד חברי המועצה.

2) למסור לך בתורת מתנת־תודה סך 2,000 פראנק.

הואיל נא לקבל מידי את שני הדברים האלה".

מחיאות־כפים ארוכות וקריאות הידד, לאות הסכמה, פרצו מצד כל הנאספים.

הודיתי לאסיפה בכלל ולמועצת ההנהלה בפרט על האמון שחולקים לי ועל המתנה שהואילו לכבדני בה, שערכה המוסרי גדול הרבה מערכה הכספי, אם כי גם בזה אי־אפשר לזלזל, ותודה מיוחדת לזקן הנכבד, מר שליט, על התפקיד הידידותי שמילא.

האסיפה נגעלה ובלחיצות־ידים של ידידות נתפזרו הנאספים.

*

באסיפה הכללית השלישית היה מצב־רוח כמעט חגיגי. המאזן הראה כבר על תוצאות ניכרות בתעשיה, ועליה במכירת היין, ובהתאמה לכך עלו מחירי הענבים. השוק במצרים נתן כבר אותותיו, שקיווינו להם. מקרים ארעיים אחדים מהזמן ההוא התרשמו בזכרוני.

ביום בהיר אחד קיבלתי מיפו, ביום אחד, כעשר טלגרמות על שמי. נשאלתי אם יש בהן בשורה טובה או, ח"ו, רעה... הרגעתי את השואלים: לא הא ולא דא, אלא ברכות ליום הולדתי החמישים, שחל בתשעה באלול. השמועה נתפשטה באותו הערב, ותיכף באו אצלי ידידי הקרובים לברכני. בבית־הכנסת ברכו אותי בעליה לתורה. בישיבת המועצה החליטו לרשום אותי ב„ספר הזהב" ביום מלוא יובל שנים לחיי, ובשים לב לפעולותי. מהפועלים והפקידים של היקב קיבלתי למזכרת גביע זהב עם כתובת ברכה. הכוס הזאת שמורה אצלי עד היום למזכרת נעימה.

באותה הישיבה החליטה המועצה להוסיף לי על משכורתי השנתית 2,000 פראנק, „מתוך הכרת ערך עבודתו".

ולעומת זה שבעתי בשנה ההיא צער רב ועגמת־נפש מחמת מקרה, שקרה בלונדון בעסקנו. וזה הדבר:

מנהלנו, שהצליח בעבודתו, התמסר בכל כוחותיו לפתח את העסק בלונדון; בחריצותו עלה בידו לעשות חוזה עם פירמה אנגלית גדולה ומכר לה כמות הגונה של יין מתוק ובמחירים טובים. כמובן, שמחנו מאד למכירה הזאת ולסיכויים התלויים במכירת יין מתוק, שבמצרים אין לו מהלכים.

והנה לאחר כמה חדשים קיבלנו מכתב מפאריס מיק"א, שנודע להבארון שבלונדון משתמשים בשמו באטיקטים על ייניותינו. הבארון נרגז מאד ודורש, שאבוא תיכף ומיד ללונדון לסדר את הדבר ולמנוע אסון.

נקל להבין את חרדתי להיכנס במריבה עם הבארון. מה הענין — לא ידענו. מיהרתי לנסוע לפאריס וקראתי למנהלנו לבוא לשם תיכף ומיד, לדעת פשר דבר. הוא ביאר לי, שהאטיקטים על הבקבוקים בשביל הפירמה כתוב עליהם „מיקבי הבארון רוטשילד". הוא חשב, הואיל וברוסיה ובאמריקה כותבים בכל המודעות את המלים האלה, אפשר לעשות כן גם באנגליה ולא ראה צורך להודיענו על כך.

הסוחר האנגלי החרוץ התחיל מפיץ את היין בשם „פורט" והתחיל מכריז, ביחוד בוויטשפל, על־ידי כרוזים גדולים, שיש בידו למכור „פורט רוטשילד" ועשה פירסום ביד רחבה, כנהוג בלונדון. אחד המתחרים שלנו הראה את הכרוזים לרוטשילדים בלונדון, ואלה פנו לשאר־בשרם, הבארון אדמונד, בשאלה אם הוא הרשה לעשות כזאת.

חלחלה אחזתני לשמע הדבר. מנהלנו התמים לא הבין מדוע אסור לעשות ב„בירת" הרוטשילדים מה שמותר לעשות ברוסיה ובאמריקה. לא היה מקום לוויכוחים. שילחתיו חזרה ללונדון וציוויתיו להפסיק תיכף ומיד את מסירת היין לקונה ולהודיע לו, שלא ישתמש בכרוזים שלו בשם „פורט רוטשילד".

פניתי למאירסון וביארתי לו את הענין, שלא ידעתי את הדבר והתיעצנו מה לעשות. הוא טילפן לבארון שבאתי, ולמחר נתקבלתי ביחד עם מאירסון לראיון אצל הבארון.

הבארון קיבלני בקרירות ובנזיפה: איך הרשיתי לעשות דבר כזה, צריך הייתי להבין, שהוא יתנגד לכך. נבהלתי קצת ולא יכולתי לענות תיכף... מאירסון עזר לי ויבאר לבארון, שגלוסקין לא ידע מכל הענין והמנהל עשה זאת על דעת עצמו. הבארון שתק כמה דקות. ואז הרשיתי לי

לומר, שמצטער אני מאד על אי הנעימות, שגרמתי לו ותיכף כשקבלתי מכתב מה' מאירסון טילגרפתי ללונדון להפסיק את הדבר, ועוד היום בערב נוסע אני ללונדון ואעשה הכול לבטל את החוזה.

הבארון האיר פניו אלי ואמר:

„ובכן לך ללונדון ועשה קץ לדבר".

יום אחד אחרי בואי ללונדון טילגרפתי לפאריס, שגמרתי את הענין בטוב. מאירסון מסר תיכף לבארון את דברי הטלגרמה שלי. ובאמת עלה בידי אחרי עמל ויגיעה רבה לבטל את החוזה עם הקונה והחזרתי לו את כל ההוצאות שהוציא בעניני הדפוס והפירסום. עשיתי עמו חוזה חדש למחירים יותר זולים, והוא היה קונה אצלנו כמויות לא גדולות, באטיקטים „פלשתיין פורט". אבל אחרי זמן קצר יצא חוק באנגליה, שאסור לקרוא בשם פורט ליינות, שאינם באמת מפורטוגל. אז אבד לנו הקונה הזה.

הענין נגמר ונשכח, אך כמה שברות־הלב ועגמת־הנפש היסב לי הדבר הזה — קשה לתאר.

*

באסיפה הכללית הרביעית היתה התרוממות־הרוח ביתר שאת ושביעת־רצון כללית מתוצאות המאזן, שהראה עליה נוספת במכירות היין ובמחיר הענבים. הכורמים שמחו לשמוע, כי השנה השתמשו בסכום קטן ובפעם האחרונה מכספי העזרה של הבארון. ולפי מהלך העסקים עכשיו אפשר לקוות, כי בשנה החמישים עוד יעלו מחירי הענבים ובלי שום עזרה מפאריס. השוק של מצרים לא הכזיבנו.

עוד תיקון טכני מענין מאוד הוצא לפועל בשנה הרביעית ביקב של ראשון לציון, תיקון הנוגע למצב הבריאות במושבה, שלא היה כתיקונו מחמת קרבת היקב. וזה הדבר:

כידוע נשפכים תמיד מים דלוחים רבים בתעשית משקאות. כשבנו את היקבים בראשון לציון והעמידום קרוב לבתים, דאגו אמנם למים הדלוחים ובנו תעלה פתוחה מהיקב עד החולות של שפת הים. בתעלה זו עברו המים הדלוחים ונשקעו בחולות. אבל דרי הבתים, הנמצאים על יד התעלה, סבלו תמיד מקדחת, וריחם הרע של המים התפשט בכל הסביבה שברחוב הראשי של המושבה.

מהנדסים ומומחים מארצות שונות באו בהצעות שונות לתיקון הדבר, ולא עלה בידם. הכימאי שלנו, מר מאיר ויניק, שנכנס לשירותנו בשנת ייסוד

אגודתנו, התענין גם הוא בשאלה הזאת, חקר ודרש במעבדה שלו ביקב, והשתמש בביקורו במכון פאסטר בפאריס להמשיך בחקירתו. ואחרי עבודה שקטה וצנועה, בא למועצה בהצעה מפורטת איך להפטר מהצרה. ההצעה היתה פשוטה ומובנת והיא נתקבלה ברצון והנסיון נעשה והצליח. ובשנה ההיא חוסלה התעלה ונסתמה. המושבה הביעה למר ויניק תודה עמוקה, באופן חגיגי, באסיפה הכללית, וזה היה שכרו על תגליתו.

האסיפה הזאת לא נמשכה הרבה ונגעלה בברכות ושמחות ותודות, כנהוג.

*

האסיפה הכללית החמישית היתה גולת הכותרת של תוצאות פרי עבודתנו. העסקים הולכים ומתפתחים, בכספי העזר של הבארון לא השתמשו עוד והמחירים המשתלמים לכורמים בעבור ענביהם הם קרוב ל־22 פראנק הקונטאר. ובכן תקותנו לחיות חיים עצמאיים לא נתאכזבה. החוזה נעשה בשנת 1906 עם הבארון בתורת נסיון לזמן של חמש שנים, זאת אומרת, שבשנת 1911 יבוטל החוזה ויוחזר המצב לקודמו. אבל היות שבמשך זמן הנסיון הראו הכורמים את כשרונם והצלחתם באופן כל כך מזהיר בהנהלת העניינים, הסכימו הבארון ויק״א לחדש את החוזה לעוד שלושים ושלוש שנים עד שנת 1944.

מועצת ההנהלה בחרה מקרבה חמישה חברים (2 מראשון לציון, 1 מרחובות, 1 מזכרון יעקב) שהם ביחד עם המנהל ילכו לפאריס לסדר את החוזה החדש לשלושים ושלוש שנים על בסיס העיקרים של החוזה הקודם ובהתאם לשינויים שנתהוו.

אחרי גמר הבציר של השנה יצאנו לפאריס בתחילת חודש ספטמבר. שוב היו לנו פגישות וישיבות עם מאירסון, וורמסר, פראנק, ואחרי שבאנו לידי הסכם בכל השאלות, ואחרי שהם קיבלו הסכם הבארון לכל התנאים, הוזמנו נציגי המושבות עמדי לראיון אצל הבארון.

הבארון קיבל אותנו בארמונו בסבר פנים יפות. הבעתי לפניו בשם הכורמים הכרת טובה עמוקה על כל הטוב שעשה ועושה עמהם, ומסרתי לו בקצרה, כי בשנה זו נשלם בעד ענבינו את המחיר על־פי המאזן של היין. סיפרתי לו, שהחזרתי לקופת יק״א 430,000 פראנק על חשבון ההון החוזר, ולאגודתנו נשאר הון בתורת קרן שמורה שקימצנו — 420,000 פראנק. מר שמולצנסקי מראשון לציון סיפר לבארון, שחברת „כרמל מזרחי״, מיום

שנתיסדה, קנתה מיינותינו בסכום קרוב לשני מיליונים פראנק. על פני הבארון נראתה בת־צחוק של רצון וסיפוק נפשי, ויאמר לנו:

„הנני שמח לשמוע כל זה, הנני מסכים לחדש את החוזה, ואוכל לברך אתכם על הצלחתכם, הנני מברככם בהצלחה רבה גם לעתיד".

בלחיצת ידים נפרדנו ממנו. הראיון נמשך כחצי שעה.

נקל להבין את מצב־הרוח המרומם שלנו, בעזבנו את ארמון הבארון, כשנזכרנו מה היה מצבנו לפני שש שנים ובאיזה רגש נגשנו אז לעבודתנו, ומה המצב עתה.

וביחוד הרגשתי אני בזכרי את פגישתי הראשונה אצל הבארון עם חברי לווין־אפשטיין, ביסוד חברת „כרמל" בשנת 1896 ואת פגישתי עתה בשנת 1911, שהיא המשך של השנה ההיא.

בלב מלא שמחה שבנו לראשון לציון, ואחר כמה שבועות קיבלתי מפאריס מיק"א מכתב ברכה ותודה עם המחאה על סכום הגון לאות הכרה על עבודתי הרבה והצלחתה.

באסיפה הכללית הזאת מסרנו את דברי עבודתנו בפאריס ופרטי החוזה החדש לעוד שלושים ושלוש שנים, שזמנו 30 יוני, 1944, ואת פגישתנו עם הבארון ודבריו הלבביים, וגם התשורה שקיבלתי מפאריס.

הנאספים קיבלו את דברינו בשמחה רבה ובמצב רוח מרומם, ברכו ברכת „שהחיינו", שזכינו להיכנס לתקופה חדשה של עמידה ברשות עצמנו, בלי כל תמיכות.

בברכות לבביות לבארון, ליק"א, לחברי המועצה ולמנהל והכרת תודה לכולם נגעלה האסיפה.

*

ובכן הננו נכנסים לתקופה חדשה, לעמידה ברשות עצמנו, שלזה שאפנו כל ימינו. העסקים שלנו בכל המקומות התבססו כראוי. תוצרת היין של השנה נמכרה כולה, והמחירים רצויים.

בשנה השישית לקיומנו שילמנו בעד ענבים 22,50 פראנק הקונטאר

" השביעית " " " " 26 " "

" השמינית " " " " 26 " "

ואפשר היה לחשוב, שהגענו במפעלינו אל המנוחה הרצויה. בכל העולם היה שלום ושלוה ומצב מצוין בכל המובנים.

בחורף, שנת 1914, בא הבארון לבקר את ארץ־ישראל, אחרי שלא ראה

אותה כחמש עשרה שנה. אחרי האכזבות והאי־נעימות ששבע שמח מאוד לראות עתה את הארץ. תל־אביב בראשית בנינה, הגימנסיה וסדרי הקהילה. גם סייר את כל המושבות. על יד גבול ראשון לציון עמדתי יחד עם הועד של המושבה לקבל פניו. במרכבה ישב הבארון עם פראנק ובריל. הם ירדו והבארון נשאר במרכבה. נגשתי אליו והוא לחץ את ידי. אחר־כך נגש מר מאירוביץ ונאם לפניו נאום קצר בצרפתית בברכת „ברוך הבא" על גבול המושבה. אחר־כך נגשו יתר חברי הועד והוא הושיט ידו לכל אחד ואחד, ואמר דברי תודה על הברכות. לבסוף הוסיף מתוך נעימה של היתול:

„אוכל למסור לכם דרישת שלום מבניכם בפאריס. כשפוגשים בפאריס צעיר מפלשתינה ושואלים אותו: ‚מאין אתה?' הוא עונה: ‚מראשון לציון'. הייתי שמח יותר לו פגשתי את בניכם פה בעבודה.

דבריו גרמו למבוכה קלה, אך פראנק הציל את המצב ויאמר לבארון, כי הזמנים נשתנו, עכשיו עובדים כל בני האכרים את אדמתם, והראה לבארון את כל הסביבה מכוסה גפנים ופרדסים. ולי אמר פראנק:

„רוץ מהר לביתך, כי הבארון רוצה לכבדך בביקורו".

וכעבור חצי שעה נגשה המרכבה לביתי והבארון נכנס לדירתי. הצגתי לפניו את אשתי. הוא שאל אותה לשלומה, ואותי שאל אם ידועה לי ההצעה של ש. רוקח בדבר קנית אניות קטנות לשירות החופים בין מצרים וארץ־ישראל. גימגמתי, שזה ענין נכבד מאד. באמת לא ידעתי דבר על זה. שאלתיו אם יבקר את היקבים, ועל זה ענה לי:

„אני מכיר את היקבים שלכם, אץ הנני לרחובות ולעקרון ואשוב לפנות ערב ליפו".

ואחרי כרבע שעה יצא אל הגזוזטרה והביט אל פני כל האופק. בגזוזטרה כבר עמדו זקני ראשון לציון, פריימן ועוד, לברכהו. הבארון שמח לפגישתם ואמר להם: „כולנו נזדקנו..." ויבקש סליחה, שלא יכול לשהות היום יותר. על־פי עצת פראנק מיהרתי לרחובות לפגוש אותו גם שם. בדרך עמד בנס־ציונה כמה רגעים, ובבואו לרחובות חיכתה לו כל המושבה, זקני המושבה ומר אייזנברג בראשם. המרכבה עמדה על יד הרחוב הראשי והקהל נדחק קרוב למרכבה לראות את פניו. נשמעו קריאות: „הידד!" „יחי הבארון!" והוא השיב: „תודה, תודה". ופתאום שאל: „איפה גלוסקין?" נגשתי אליו והוא פנה אלי בדברים האלה:

„הנני שמח לראות את כל זה, הנני מברך אותך"...
כל הפגישה נמשכה כעשרה רגעים והמרכבה נסעה לעקרון.

*

בחודש יוני כשהחליטה המועצה על תכנית הביציר של 1914 (השנה התשיעית) הצעתי, שאני רוצה לנסוע לאירופה לבקר את עסקינו, ואגב אלווה את אשתי, שצריכה היתה ללכת למעינות הרפואה להתרפאות. זו היתה נסיעה מסחרית למחצה ופרטית למחצה. המועצה הסכימה תיכף ומיד.

סודרה הנהלה זמנית בימי העדרי לביציר הבא. ובתחילת חודש יולי יצאתי מראשון לציון, דרך אלכסנדריה — טריסט — ברלין — באד־אמס, ששם השארתי את אשתי. כעשרה ימים נחתי באמס, ונסעתי לפאריס, ששם קיימנו חנות למכירת יינותינו בשם „כרמל" בהנהלת צעיר בן כורם מראשון לציון. קוני יינותינו בפאריס היו היהודים האורתודוכסים המעטים, מסעדות כשרות אחדות, ועוד קונה תמידי: הבארון אדמונד רוטשילד, ששילם בכל חודש במזומנים על־פי המחירים הקבועים. זה היה עסק קמעוני קטן. ואחרי ימים אחדים נסעתי ללונדון.

פתאום פרצה המלחמה בין גרמניה ורוסיה, ודיברו על האפשרות שגם אנגליה תיכנס למלחמה. שלחתי טלגרמה לאמס לאשתי לשאול מה שלומה — אין תשובה. ניסיתי שוב לטלגרף, ויאמר לי הפקיד, שמקבלים טלגרמות בלי אחריות. ושוב אין תשובה. את מצב־רוחי ופחדי אפשר להבין. פניתי לג'ניבה לסוכן שלנו ואחרי כשלושה שבועות קיבלתי ידיעה קצרה בגלויה מעיר אמשטרדם, מבנו של אחד מלקוחותינו, שגר בפראנקפורט, במלים קצרות: „אשתו בריאה ונמצאת אצל אבי ודורשת בשלומו". נרגעתי, ידעתי, שבבית ידידי בפראנקפורט היא נמצאת בידים בטוחות.

בינתים ולונדון סוערת. שאלת היום היתה אם אנגליה תיכנס למלחמה או תישאר נייטרלית. מול המלון, שבו גרתי, היתה טבלה גדולה של מודעות ופירסומים. בבוקר אחד קמתי ורצתי לחלון לראות, מה הטבלה מספרת. קראתי מודעה גדולה ועליה כתובות באותיות אנגליות גדולות שתי המלים: „לא תרצח!" ושמחתי. חשבתי, שזה סימן, שאנגליה לא תיכנס למלחמה. אבל למחר כבר פורסמה הידיעה על גיוס כללי. סימן, שאנגליה נכנסת למלחמה. ובארץ כבר התחיל מצב מיוחד: הגבלות בעסקים, מדברים על מורטוריום וכו' וכו'. ברור כשמש, שאני צריך לשוב בהקדם האפשרי לראשון לציון. אך איך אוכל לעזוב את אשתי באירופה, שכולה עומדת על אבק שריפה.

אחרי שבועות אחדים קיבלתי ידיעה, שאשתי נמצאת בג'ניבה אצל סוכננו. נסעתי תיכף לג'ניבה והזמנתי כרטיס באניה דרך אלכסנדריה ליפו. כשהגענו לאלכסנדריה הודיע לנו הקברניט, שהאניה לא תלך ליפו, טורקיה נכנסה למלחמה נגד אנגליה וארץ־ישראל הוכרזה כארץ אויבת.

וכה נעכבנו באלכסנדריה.

פרק רביעי

ימי המלחמה

א.
במצרים

נכנסתי תיכף להנהלת העסקים במצרים והחילותי להתעסק בתיקונים לשעת חירום.

סידרתי את משרדי במשרד „כרמל", על יד חדרו של המנהל, דוד יודילוביץ. ובכל ימי המלחמה היה משרד „כרמל" מעין „קונסוליה" לכל עניני ארץ־ישראל. דירה פרטית לא שכרתי ודרתי במלון, לא רציתי להאמין, שהמלחמה תימשך זמן רב.

עסקי היין שלנו במצרים התפתחו יפה ותקוות גדולות היו לעתיד. ופתאום פרצה המלחמה. טורקיה סוגרת ומסוגרת, כסף אי־אפשר לשלוח לארץ־ישראל, ואיך יתקיימו העסקים במצרים בלי יין? היה לנו, אמנם, במצרים מלאי כדי שנה אחת. אבל מה יהיה אחר־כך? הלקוחות במצרים היו חייבים לנו סכומים הגונים, ואם תפסק המכירה יפסקו גם פרעונות חחובות הראשונים. דאגתי הראשונה היתה — השגת כסף והעברתו לארץ־ישראל, לישוב בכלל וליקב בפרט. ודאגתי השניה היתה — מלאי יין לשנים הבאות.

ועד שאני ויודילוביץ דואגים את שתי הדאגות האלה, קיבלנו טלגרמה מסניפנו בפורט סעיד, שאניה ובה 700 פליטים מגורשים יצאה מיפו לאלכ־סנדריה, דרך פורט סעיד. הטלגרמה הלמה את ראשינו. מגורשים מארץ־ישראל, מה צריך לעשות? שנינו, יודילוביץ ואני, הרגשנו את החובה המוטלת עלינו, כעל המוסד הארצישראלי היחידי במצרים, לדאוג עד כמה שאפשר למגורשים. וכך נוספה לנו עוד דאגה שלישית, דאגת הפליטים, ואותה אי־אפשר לדחות, עזרה נחוצה תיכף.

יחד אתי בא ז. ד. ליבונטין וכנתין רוסי נשאר גם הוא באלכסנדריה. וכן מצאנו שם את אטינגר ומרגלית, סוכן חברת נובל. קראנו תיכף ומיד למשרד „כרמל" את שלושת אלה ועוד כמה מנכבדי אלכסנדריה, ממכירי יודילוביץ, ויסדנו באותו מעמד „ועד זמני", להשגת עזרה לגולי רוסיה מארץ־ישראל. חשבנו תחילה, שנתיני רוסיה בלבד גורשו מיפו ותל־אביב. פנינו לקונסול הרוסי. הוא התעורר למראית־עין, הבטיח לעזור בכסף וכמה פעמים הזמין אותנו, את נתיני רוסיה, להתיעצות במשרדו. אך כסף לא נתן פרוטה אחת. וסוף־סוף התרחקנו ממנו, נוכחנו שאין רצונו אלא שהמגורשים יהיו תחת רשותו.

הרכב הועד היה: פרופ. דילה פרגולה, נשיא הכבוד; ראש הועד הזמני, מרגלית; סגניו: גלוסקין ואטינגר; גזבר — ליבונטין ושנים מנכבדי הקהילה — מזכירים.

הועד הזמני בחר בועדה מיוחדת לטפל בהורדת הגולים מן האניה ולהכין להם מקום להניח ראשם, ומזונות.

בכל העניינים המעשיים האלה היה יודילוביץ המארגן והעומד בראש. ובמסירות יוצאת מן הכלל אירגן הכול והתמסר לעבודה. כשבאה האניה הכינונו כשבע מאות ככרות לחם ועלינו על האניה אל הגולים. מצאנו אותם שרויים בצער ויגון. כולם גורשו פתאום, חטפום מהרחוב וסחבום לאניה בעירום ובחוסר־כול. יודילוביץ ועוזריו סידרו את הגולים הראשונים. הרשיתי ליודילוביץ להוציא מקופת „כרמל" כמה מאות לירות למטרה זו.

פנינו לפאריס, ללונדון ולאמריקה בענין הגולים, וקיבלנו תיכף ומיד מהבארון 3,000 פראנק, וכן מלונדון ואמריקה סכומים קטנים. אספנו כספים ותמיכות שונות מאנשי הקהילה העברית באלכסנדריה. וכך טיפלנו בזמן הראשון בפליטים. אבל מספרם הלך הלוך וגדל ובאמצע יאנואר היה כבר באלכסנדריה כ־4000 משפחות וביניהם גם נתיני ארצות אחרות. פנינו לממשלה המצרית, על־ידי ראש הקהילה, והממשלה הסכימה בסוף יאנואר לקחת עליה את ענין הפליטים וסידרה אותם בבנינים ממשלתיים שונים, בתנאים פרימיטיביים מאוד, והיו ל„מחנות פליטים". הועד שלנו השתדל להקל עליהם מעט את גלותם.

הוכרחתי לרתום את עצמי לעבודה הקשה, לדאגה לפליטים. הבאים מארץ־ישראל ידעו את „כרמל", ורבים ידעו אותי באופן אישי. הייתי מוכרח לקבל את דורשי ולשמוע את הטענות, הבקשות והעצות. משרד „כרמל"

היה, כמו שאמרתי, „קונסוליה" של ארץ־ישראל. ולנעול אותה בפני הגולים — מי יכול?

ענין הפליטים גזל מזמני כמה שעות מדי יום ביומו, ויחד עם זה לא הזנחתי יום אחד בלי לחשוב ולדאוג לשתי הבעיות הכאובות שהזכרתי.

ליבונטין דרש בטלגרמה כסף מלונדון וייסד בביתו מעין סניף של אפ"ק, לענות לאלה שבאו מיפו ובידיהם המחאות על אפ"ק. הוא כבר כיבד את ההמחאות ועזר הרבה לאלה, שברחו מיפו ועברו לארצות אחרות.

ואני שלחתי מכתבים וטלגרמות לחברי לווין־אפשטיין בניו־יורק וביקשתי ממנו, שישתדל להמציא כספים שונים בשביל יושבי הארץ בכלל והכורמים בפרט, וידאג למצוא דרך להעביר את הכספים לתעודתם. קיבלתי ממנו טלגרמה, שיעשה כל מה שבידו ושאתראה עם הקונסול האמריקני באלכסנדריה מר גרלס.

הקונסול גרלס, איש אהוד, יליד שוויצריה, קיבלני בלבביות רבה ושאלני ארוכות על המצב שלנו בארץ־ישראל, וכמה כסף אני חושב לאסוף ואיך לסדר את הדבר. הוא מוכן לעזור לנו. נפרדתי ממנו בתנאי, שאשוב לאחר כמה ימים.

התיעצתי עם ליבונטין ועם יודילוביץ וביארתי לקונסול, שרוב הכסף יתקבל בודאי מאמריקה, ואולי עוד מעט מארצות נייטרליות אחרות. ואת כל זה נשלח על־ידי הקונסול האמריקני באלכסנדריה לקונסול האמריקני ביפו, שיחלק את הכסף לפי ההוראות שנמציא לו.

*

בהם בימים בא לאלכסנדריה ז'בוטינסקי.

יחד עמו יסדנו תיכף ועדה מדינית, לבוא בקשר עם פאריס, לונדון ואמריקה, לעורר את דעת הקהל לגורל יהודי ארץ־ישראל.

הרוח החיה בועד היה ז'בוטינסקי. הוא ערך את הטלגרמות והכניס לתוכנו מלבו החם ומסגנונו הבהיר, לספר על כל מעשי העריצות והאכזריות, הרדיפות והגזירות של ג'מל פחה בארץ־ישראל. זכורני, פעם אחת נשלחה טלגרמה בת 700 מלים, ובאשר הצנזורה האלכסנדרונית פיקפקה לשלחה, נסע אחד מאתנו לקהיר והטלגרמה נשלחה. חבל, שהנוסח אינו בידי, זה היה שידור אשר לב אבן ישבור. התערבות אמריקה לא אחרה לבוא. כידוע, נשלחו מאמריקה טלגרמות לקושטה במחאות על מעשי האכזריות בארץ־

ישראל, וכנראה, שגם הקונסול האמריקני באלכסנדריה קיבל הוראות, ועד כמה שאפשר הובאה הצלה רבה לאחינו בני ישראל בארץ־ישראל.

שוב שלחתי טלגרמות לאמריקה וללונדון, שישלחו כסף כמה שאפשר.

מניו־יורק התחילו שולחים כספים אלי, ומלונדון — לליבונטין.

בנובמבר, 1914, פניתי לקונסול ואמרתי לו, כי לעת עתה יש לנו לשלוח ערך 6,000 ליש"ט, ביקשנוהו, שיקבל מהרשות רשיון על עשרת אלפים לירות זהב בתיבות סגורות, בשביל הקונסול האמריקני ביפו. אחרי כמה ימים שלח לי להודיע בשמחה, שקיבל את הרשיון.

ליבונטין ארז בארגז 3,000 ליש"ט ואני ארזתי בארגז 3,000 ליש"ט. על הארגזים נכתבו באותיות גדולות "Relief", וביום 30.11.14 שלחנו בשם הקונסול האמריקני את שני הארגזים, בכל אחד 3,000 ליש"ט, באניה רומנו ליפו. הקונסול באלכסנדריה שלח פקודה לקונסול ביפו למסור לד"ר רופין 2,000 ליש"ט ולהופין 3,000 ליש"ט וליקבים 1,000 ליש"ט. הארגזים נעשו חזקים וקשורים היו היטב בחבלים. הכול נעשה במשרד „כרמל", כמובן. קשה לתאר את שמחתנו ביום 30.11 כשהועלו הארגזים על האניה. הקברניט של האניה הביא אחרי־כן לקונסול באלכסנדריה קבלה מאת הקונסול ביפו, והודיענו על כך. האמנתי, ששאלת הכספים נפתרה בחיוב. באופן כזה העברנו מיום 30.11.14 עד 2.10.15 בזהב ממש 127.822 ליש"ט, כפי הרשימה המצורפת.

משלוח זהב לארץ־ישראל

ביום	באניה	סכום הזהב בלירות
1.12.1914	רומנו	6,000
9.12.1914	טנסי	10,000
12.1.1915	„	8,098
17.1.1915	„	920
27.1.1915	„	6,047
12.2.1915	„	9,867
6.3.1915	גורת קרוליינה	10,477
13.4.1915	וולקן	19,446
20.4.1915	טנסי	5,125
7.6.1915	די־מוינס	14,384
6.7.1915	צ'סטר	12,000

25.7.1915	צזר	10,903
27.8.1915	די־מוינס	4,552
2.10.1915	צ׳סטר	10,003
		127,822
23.12.1915	החזרתי לניו־יורק	5,934
		133,766

לפי הוראותינו היה למסור לכל אחד ואחד את הסכום, שנועד לו, בזהב ממש. ובכל פעם ששלחנו משלוח זהב היה לנו כעין חג. באמצע אוקטובר 1915, הודיע לי הקונסול בצער, שקיבל פקודה מבית־המכס, שלא ייתנן לו הרשיון להעביר כסף ליפו. בקופתי היה כבר מוכן 5,934 ליש״ט, הוכחרתי להחזיר את הכסף לניו־יורק יחד עם הרשימה למי להחזירו. הנני חושב למענין לספר בזה את סיבת הדבר.

המשלוח של זהב היה עובר דרך בית־המכס כעין סחורה. כששלח הקונסול את המשלוח הראשון היה ידוע בבית־המכס, שיש לו רשיון לשלוח זהב ליפו. בית־המכס הוציא ביוליטין בכל חצי שנה המפרט את הסחורות, שנשלחו לכל מקום. עריכת הביוליטין והדפסתו ארכו הרבה זמן. כשעבר מנהל בית־המכס על הביוליטין וחקר ומצא, שבמשך עשרה חדשים נשלחו ליפו סכום ענקי כזה, נתן תיכף פקודה לעכב. גרלס סיפר לי את הדבר והצטער, שלא יוכל לעזור לנו, אבל תוצאות אחרות לא היו.

ובכן בשאלת הכספים עשיתי באלכסנדריה מה שאפשר היה, ואין לעשות עוד, אלא לעורר את לווין־אפשטיין בניו־יורק, שישתדל לשלוח עוד ועוד.

ליבונטין עזב את מצרים ונסע ללונדון.

ב.

דברי ימי הגדוד

בימים ההם, ימי הגירוש מיפו, בא מאירופה לאלכסנדריה ז׳בוטינסקי והתידדנו עמו. הוא התענין בלבביות מיוחדת בגורל הפליטים, ביחוד

בצעירים, שחיו חיי בטלה והדבר הזה דיכא מאוד את רוחם. ז׳בוטינסקי גר עם הצעירים במחנה שלהם שבועות מספר, הרצה לפניהם הרצאות והמתיק את חייהם הרוחניים לפי יכלתו. ז׳בוטינסקי נעשה מקובל גם בחוגי הממשלה, אחרי שהרצה הרצאה באיטלקית צחה באוניברסיטה העממית על „גריבלדי", במעמד הרבה פקידים ממשלתיים, קונסולים ועוד. גם הסביר בהרצאתו מי ומי הם הפליטים הצעירים מארץ־ישראל, שעד כה הביטו עליהם מתוך ביטול.

עם הפליטים מארץ־ישראל בא גם יוסף טרומפלדור. הוא לא נזקק לעזרת הועד. בתורת קצין רוסי קיבל פנסיה מהקונסול הרוסי ודר בדירה פרטית. על־ידי ז׳בוטינסקי התידדנו כולנו עם טרומפלדור והיינו נפגשים בועד עם שניהם.

היחסים בין הועד ובין הקונסול הרוסי פסקו. אם מי שהוא מנתיני רוסיה היה זקוק לו — לא הראה לו פנים יפות. על כל צעד ושעל הבליט את שנאתו ליהודים. אבל הוא חקר ודרש על מספר הפליטים, נתיני רוסיה, ביחוד על הצעירים. וכשנודע לו, שבין הפליטים הרוסים ישנם מאות צעירים, פנה אל הממשלה האנגלית בדרישה לשלוח את הצעירים האלה לרוסיה לעבודת הצבא. בזמן ההוא שררה עדיין הקפיטולציה והקונסול הרוסי היתה לו זכות מלאה בנוגע לנתיניו, רשאי לדרוש מהממשלה לעזור לו, להעמיד את המשטרה שלה ולמסור לו את הצעירים על מנת לשלחם לרוסיה.

נקל לשער את המצב שלנו ואת פחדנו. פנינו להרב די לה פרגולה, ועל ידו לראש הקהילה סואריס, שהיו לו מהלכים ומכירים רבים בין שרי הממשלה. הוא השתדל אצל המושל וקיבל ממנו הבטחה, שהממשלה לא תמסור את הצעירים.

ענין הצעירים בכלל דיכא מאד את רוחנו: אנשים צעירים, רובם אינטליגנטים, אוהבי עבודה, שונאי בטלה, יושבים ומתנוונים. וכך צץ הרעיון: במקום ללכת לרוסיה לעבודת הצבא, מוטב ללכת לצבא האנגלי, שסוף־סוף ינצח ויכבוש את ארץ־ישראל. היו חששות רבות שמא לכשיודע הדבר בארץ־ישראל יזיק לאחינו, שנשארו שם. על־ידי האניות האמריקניות, שהיו מהלכות בין יפו לאלכסנדריה, והודות ליחסי הידידות עם הקונסול האמריקני ועם קברניט האניה, דקר, קיבלנו ידיעות מיפו, שהמצב שם נורא, והיינו מיואשים בין כך ובין כך.

בהיותי, באוגוסט, 1914, בלונדון נפשגתי עם פ. רוטנברג. הוא דיבר

על האפשרות, שטורקיה תיכנס למלחמה ואז ייכנסו האנגלים לארץ־ישראל, ומזה תצא עזרה רבה לנו ליהודים ויש צורך לארגן למפרע את הנוער שלנו שיתנדב לצבא בריטניה. עכשיו עומדת טורקיה במלחמה ואנגליה נלחמת בה, לפיכך נולדה הצעה ליסד מתוך הצעירים הנמצאים באלכסנדריה גדוד, להצטרף להצבא האנגלי ולהשתתף בפלישה לארץ־ישראל, שכן אנגליה ודאי תכבוש את ארץ־ישראל.

קשה להגיד בדיוק מי היה הראשון, שהגה את הרעיון הזה. מיחסים אותו לז׳בוטינסקי. אך המוציא לפועל היה טרומפלדור. ז׳בוטינסקי בעצמו היה אומר, שקשה לקבוע ברור, מי הוליד ראשון את רעיון הגדוד. עם ז׳בוטינסקי היינו נפגשים בכל יום ויום לדון על הגדוד. הרעיון הזה לקח את הלבבות, והצעירים הפליטים התלהבו מאד וחיכו להחלטה ברורה מצד הועד שלנו.

ביום י״ז אדר, תרע״ה, (1915), התאספנו בדירתו של מרגלית לדון על הענין. וזהו הפרטי־כל של האסיפה:

„פרטי־כל האסיפה, שהיתה ביום י״ז באדר, תרע״ה, במעון מרדכי מרגלית, אלכסנדריה.

הנוכחים: ה״ה מ. מרגלית, ז. ד. ליבונטין, זאב גלוסקין, ז. ז׳בוטינסקי, גורודיסקי, ד״ר ווייץ, אטינגר, הררי, קאפלאן, טרומפלדור.

האספה דנה: על גדוד מתנדבים עברים באלכסנדריה מגולי ארץ־ישראל, אשר יעמיד את עצמו לרשות ממשלת אנגליה להשתתף בפלישה לארץ־ישראל.

הרעיון בעיקרו מצא חן בעיני כל הנאספים ורק הובע מצד כולם הספק, אם יימצא פה בין הגולים מספר מספיק של צעירים מתנדבים כאלה.

הוחלט איפוא: לאסוף גדוד מתנדבים מגולי ארץ־ישראל, אשר יעמיד את עצמו לרשות ממשלת אנגליה להשתתף בפלישה לארץ־ישראל.

בתורת ועד מיסד זמני נבחרו:

ה״ה גלוסקין, ז׳בוטינסקי, טרומפלדור.

חתומים: ליבונטין, הררי, קאפלאן, טרומפלדור, זאב גלוסקין, מרדכי מרגלית, זאב ז׳בוטינסקי, אטינגר, ד״ר נפתלי ווייץ.

החלטת הועד נודעה תיכף במחנות הפליטים בין הצעירים ותיכף למחר, ביום י"ח אדר, נקראו הצעירים נתיני רוסיה למחנה שבעיר „בית הגוברנטור הישן". בראש האסיפה ישבו הרב דה לה פרגולה ואחדים מחברי הועד, גלוסקין, ז'בוטינסקי, טרומפלדור, דוד יודילוביץ ועוד. באו כמאתים צעירים מהפליטים. ז'בוטינסקי ביאר להם את המצב בארץ־ישראל ומהנעשה שם לאחינו בני ישראל ופה אחד קיבלו הצעירים את החלטת הועד: „נעשה ונשמע!"

וזוהי ההחלטה, שנתקבלה ונחתמה:

גדוד מתנדבים

א) נוסד באלכסנדריה גדוד מתנדבים עברים, אשר יעמיד את עצמו לרשות ממשלת אנגליה בכדי להשתתף בשחרור ארץ־ישראל.

ב) בראש הגדוד יעמוד שלטון ממונה מאת הועד המייסד, והמתנדבים יבחרו שלושה צירים להשתתף בשלטון.

ג) כל מתנדב יישבע להקריב את כוחו ואת חייו לשחרור ארץ־ישראל, להיכנע לשלטון ולבלי לעזוב את הגדוד עד קץ פעולתו.

ד) כל מתנדב יקבל מאת הועד המייסד מעון ומזון.

אלכסנדריה של מצרים,
ח' אדר א' תתמ"ז לגלותנו

בראש ההחלטה רשום: „רשימה ראשונה". אחרי־כן נערכו עוד רשימות חתומות על־ידי מאות צעירים. הכרזנו, שמתגייסים לעת עתה נתיני רוסיה, שגורשו מארץ־ישראל.

וכך הודענו בעתונים המקומיים, שמתגייסים צעירים, נתיני רוסיה, שגורשו מארץ־ישראל.

הראשונים בתורת מתנדבים חתמו: זאב גלוסקין, זאב ז'בוטינסקי, יוסף טרומפלדור, ואחר־כך יתר הנאספים.

הרב די לה פרגולה, ביחוד ד. יודילוביץ, התקנאו בשלושה אלה, שזכו לחתום ראשונים והצטערו, שהם אינם יכולים לעשות זאת, מסיבות שונות.

למחר התאספו הצעירים, שנרשמו בסביבות „מפרוזה", והתחילו בתרגילי צבא. מבין עצמם נבחרו המאמנים, אנשי־חיל, שעבדו בצבא ברוסיה. צעירות התחילו תופרות בגדים... וכך נתארגן ועד של תלמידי הגימנסיה

שבתל־אביב. לאחר זמן־מה בא אצלם טרומפלדור וכשראוהו התיצבו ועמדו כולם לפניו כאנשי־צבא. גם ביקשו לעבור לפניו בסך כחיילים העוברים לפני מפקדם. במחנה הצעירים הרשומים להתנדבות סוערים הלבבות וגדולה ההתרגשות ורבה התכונה. ובכל יום ויום תרגילים. הועד הגבחר החליט את החלטתו ויבקש עצות איך לגשת להגשמתו.

ראש הקהילה, הבנקאי סואריס, שהציל את צעירינו מידי הקונסול הרוסי, עזר לנו הרבה גם הפעם. בכלל התיחסו אלינו ראשי הקהילה וראשי הנכבדים באלכסנדריה ובקהיר ביחס של ידידות וכבוד רב וישמחו מאוד לעזור לנו בכל האפשרי.

אחרי כמה ימים נשלחה משלחת למיניסטר גרהם בקהיר, ביארנו לו את מטרתנו וביקשנו הסכמתו. הוא שמע בעיון רב את דברינו ושאל אותנו: „כמה אנשי־צבא אתם חושבים לתת?" אמרנו לו. הוא רשם בפנקסו ויענה לנו: „הדבר לא תלוי בי, אבל אשתדל". והוא מילא הבטחתו. לאחר כמה ימים הודיעו לנו, שנחוץ לנסוע לקהיר לגנרל מכסוויל, המפקד הראשי של הצבא האנגלי במצרים. שלחנו משלחת לקהיר: ז'בוטינסקי, טרומפלדור, ז. גלוסקין, ז. ד. ליבונטין, מרגלית, ובראשם קטוי פחה מקהיר, אחד הנכבדים בין היהודים בכל מצרים.

הכרחנו את טרומפלדור להתקשט בארבע המדליות, שקיבל בשדה־המלחמה ברוסיה. קטוי פחה הציג אותנו לפני הגנרל. גם גרהם היה באותו מעמד. הגנרל ראה את המדליות ושאל בקצרה: „פורט ארתור?" ביארנו לו את הצעתנו ואת עקרונינו: להילחם למען ארץ־ישראל. והוא ענגו:

„על פלישה לפלשתינה לא שמעתי דבר, ומסופקני אם בכלל תהיה פלישה כזו. אין לי הרשות לקבל לצבא האנגלי נתינים זרים. יכולני, אמנם, לשאול בלונדון בנידון זה, אבל איני מאמין, שאפשר לסדר את הדבר. יכולני להציע לכם דבר אחר, לסדר גדוד של הובלה על גבי פרדות ולשלוח אותו לחזית טורקית אחרת; יותר מזה לא אוכל לעשות. ואיש־צבא אינו צריך לשאול. לכל מקום ששולחים אותו עליו ללכת".

בהיותנו בקהיר מצאנו לנכון להיכנס אצל ציר רוסיה, סמירנוב, ולהודיע לו את מעשנו. הוא מצא את הרעיון שלנו לטוב מאד מכל הצדדים והבטיח להשתדל אצל מכסוויל לטובתנו. לא עשה, כמובן, דבר.

במצב־רוח מדוכא שבנו לאלכסנדריה. בו בערב נתאספנו ז'בוטינסקי,

טרומפלדור, מרגלית, ווייץ, יודילוביץ ואני, בחדרי, במלון, ועד עלות השחר התוכחנו מה עלינו לעשות.

כולנו, פרט לטרומפלדור, היינו בדעה אחת, שאין אנו יכולים לוותר על עקרונות, להילחם בארץ־ישראל בלבד, ואין לנו כל ענין בכל חזית טורקית אחרת. גם השם „נהגי פרידות" אינו נעים כל כך. ואם לא לארץ־ישראל — אין הגיון להתנדב. טרומפלדור היה בדעה אחרת. בתורת איש צבא מצא, שהשם „נהגי פרידות" אין בו כל פחיתת כבוד. במלחמה כל חייל בכל מה שהוא עושה עוזר לנצחון, בין שהוא עומד בחזית החפירות עם רובה, ובין שהוא נוהג פרידות להביא אוכל לעומדים בחזית. וגם בנוגע למקום החפירות אין הבדל גדול. נחוץ לנצח את הטורקים, צריך להכותם, להחלישם — אחת היא באיזה מקום ייעשה הדבר. אם האנגלים ינצחו — יכבשו בודאי את ארץ־ישראל, וזהו הדבר העיקרי הנחוץ לנו. ז׳בוטינסקי ענה לו:

„אפשר שאתה צודק".

ז׳בוטינסקי קיבל בינתיים טלגרמה לנסוע לאתונה. הוא הודיע לנו, כי אם יסכים מכסוויל לדרישתנו, ישוב תיכף, ואם לא יסכים — יחפש גנרל אחר, בדרכים אחרות. עברו כמה ימים וכל ידיעה מקהיר לא הגיעה. שוב נסענו, ליבונטין, מרגלית, אטינגר ואני לקהיר, להועץ עם קטוי פחה. קטוי הודיע לנו, ששר־הצבא אמר לו דברים ברורים: א) ארץ־ישראל איננה עכשיו בתכנית הפעולה, ב) הגדוד יהיה אנגלי ולא רוסי, ג) האנשים לא יהיו צבא לוחם, אלא עוזרים. מכסוויל ישלח ציר מיוחד, גנרל אחד, לאלכסנדריה לדבר עמנו בנידון זה.

ובו בערב קיבלתי טלפון מאלכסנדריה, מיודילוביץ, שגנרל בא מקהיר ומחכה לנו מחר בבוקר. טילפנתי ליודילוביץ, להודיע לגנרל, שאנו נבוא מחר אחר הצהרים. ותיכף שבנו לאלכסנדריה.

למחר בצהרים באו חורינבלויר, מנהל מחנה הפליטים מטעם הממשלה, גנרל אחד ועוד שר־צבא אחד למפרוזה, ל„מחנה הפליטים", להיפגש אתנו. ליבונטין, מרגלית, ד״ר ווייץ, אטינגר ואני קיבלנו פניהם ונכנסנו אתם בשיחה.

הגנרל הציע לנו בשם מכסוויל לקבל את המתנדבים בתורת עוזרים למחנה בפקודתו של טרומפלדור.

ביארנו לו, שאנו מוכנים להילחם בחזית ארץ־ישראל בלבד ועל העיקרון הזה אין אנו יכולים לוותר, כאשר כבר ביארנו למכסוויל.

הגנרל ביאר לנו בקצרה, שאי־אפשר לו לשנות מדברי מכסוויל ולדעתו אין מה לדבר עוד ורצה ללכת.

הורינבלויר ביקש את הגנרל לתת לנו זמן עוד שלושה ימים להתיעץ ולהשיב לו אחר־כך תשובה מוחלטת. הגנרל הסכים — ונפרדנו.

בו ביום, בערב, אספנו במפרוזה את כל הצעירים המתנדבים, סיפרנו להם על המצב, דברים כהויתם, הצעתנו למכסוויל, תשובתו לנו, דברי הגנרל שביקרנו, כדי שידע כל אחד ואחד את אשר לפניו.

למחר אחרי הצהרים הודיע לנו הורינבלויר בטלפון, שקיבל טלגרמה ממכסוויל מקהיר, הדורש תשובה תיכף ומיד.

בערב התאספנו אצל מרגלית, אטינגר, טרומפלדור ואני, וברוב דעות החלטנו להשיב להורינבלויר תיכף, מחר, בלי להמתין עד שיעברו שלושת הימים, כי המתנדבים רוצים להירשם בצבא אך ורק לחזית ארץ־ישראל. קשה להם להסכים להצעת הממשלה, שאינה מתאימה לאידיאל שלהם.

למחר בבוקר, בתשע, הלכו מרגלית וגלוסקין להורינבלויר ומסרו לו את הדברים האלה.

הורינבלויר הצטער מאד, ואמר מתוך אנחה:

„אם כן אין מה לדבר עוד והנני לטלפן למכסוויל את דבריכם".

ונפרדנו.

לאחר שעה שלח הורינבלויר לקרוא לנו ואמר, שקיבל תשובה ממכס־ויל שאיננו שבע־רצון מכל הענין כלל וכלל. אם היהודים חפצים באמת לעזור לאנגליה, צריכים הם להיכנס לעזור לצבא בלי כל תנאי. להבטיח פלישה לארץ־ישראל אין בידו. בעניני צבא אין נוהגים להודיע מראש דברים כאלה.

הורינבלויר ביקשנו למסור את הדברים האלה לצעירים ולהודיע להם, שמחר בבוקר, באחת עשרה, יבוא הוא ועוד פקיד גבוה למפרוזה לדבר עמהם.

ביארנו לו שוב, בתורת ועד, שהחתמנו את הצעירים על התנדבות בתנאי קודם למעשה להשתתף בשחרור ארץ־ישראל. אין אנו יכולים לדרוש מהם למלא התחייבותם אלא בתנאי זה. ואם לפי דבריו אין להגשים את התנאי הזה — אין בידנו, בתורת ועד, להכריח את הנרשמים. כל אחד ואחד חפשי להתנהג כרצונו. וכמובן נזמין למחר בבוקר את הנרשמים כחפצו.

בו בערב, יום ה', ג' ניסן, 18.3, קראנו, מרגלית, ווייץ, טרומפלדור ואני, את הצעירים לאסיפה למפרוזה ומסרנו להם את דברי מכסוויל והורינ־בלויר.

אחרי וויכוחים רבים ובירור דברים במשך כארבע שעות, הוחלטו הדברים האלה ברוב דעות:

מטרתנו היתה והיא גם עתה לאסוף גדוד מתנדבים להשתתף בשחרור ארץ־ישראל ואת זה הצענו לממשלה, ואם הממשלה אינה מסכימה לנו, אין לועד רשות לדרוש מהחתומים את מלוא התחיבויותיהם, והרשות לכל אחד ואחד להתנהג כלפי הצעת הממשלה כרצונו וכמצפונו.

טרומפלדור הודיע בתורת יחיד, שהוא ימשיך את עבודתו וילך בלי שום תנאים.

למחר, ביום הששי, 19.3, בא אלינו בבוקר הרב די לה פרגולה והראה מכתב, שקיבל מקהיר מיום 18.3, חתום בידי קטוי פחה, המבקש מהרב להשפיע עלינו לקבל את הצעת מכסוויל כמות שהיא, כי מזה תצא עזרה רבה ליהודים הפליטים האומללים מרוסיה. ביארנו לרב הטוב הזה את התשובה, שהחזרנו אתמול להורינבלויר.

בו ביום התאספנו עם הצעירים הנרשמים במפרוזה ובאחת עשרה באו הורינבלויר, הרב די לה פרגולה ועמהם גנרל אחד והקולונל פטרסון. הרב מסר לנאספים את דברי המכתב של קטוי פחה. הגנרל דיבר דברים כבושים ואמר: „היום הזה כורת העם העברי ברית עם העם האנגלי". הקולונל פטרסון דיבר דברים לבביים אל הצעירים ועדד את רוחם. הוא אמר, שבצבא אי־אפשר לשאול לאן הולכים; כל אחד מהחיילים — כל עבודה שהוא עושה חשובה היא מאוד; כל אחד, בין שהוא עומד בחזית האש ובין שהוא נוהג פרידות להגיש אוכל ותחמושת לעומדים בחזית, חייל פשוט, גנרל, — כל אחד ממלא את המוטל עליו למען הנצחון המקווה.

הדברים עשו רושם ורוב מהנרשמים הסכים ללכת אל הצבא כהצעת מכסוויל.

קולונל פטרסון בעזרת אחדים מנכבדי אלכסנדריה, פיצ'יטו, סואריס ועוד, סידרו „מ ש ר ד ג י ו ס" והתחילו רושמים את המתנדבים באופן רשמי, כדין וכדת. הם קיבלו גם נתינים טורקיים ונתיני יתר הארצות, ובמשך זמן קצר נרשמו 600 איש. מובן, שאנחנו לא השתתפנו ב„מ ר כ ז ה ג י ו ס".

פטרסון התידד עמנו ביחס לבבי, הרגיע אותנו, שידאג לצעירים שלנו, וביקשנו לעמוד עמו בקשרים ולפנות אליו ישר בכל שעת צורך.

ביום השלישי, 23.3, הובלו כל הנרשמים בתהלוכה יפה לבית־הכנסת

הגדול באלכסנדריה והרב די לה פרגולה השביע אותם בנוסח שבועה צבאית לציית ולשמוע לקולונל פטרסון, מפקדם.

לגדוד נכנסו ד"ר מ. ליבונטין בתורת רופא, גורודיסקי, מורה הליססי הלאיקי באלכסנדריה, קצנלסון, בולודרסקי, אבולפיה ועוד.

בכל יום ויום היו תרגילים צבאיים, כנהוג לגבי מגויסים חדשים, ומצב רוחם של המתנדבים היה מרומם.

כעבור שני שבועות הודיעו לנו, שבעוד כמה ימים יצא הגדוד לדרכו. לאן — איש לא ידע. ראינו שתי אניות גדולות עוגנות בחוף, מוכנות לקבל את החיילים.

כשהודיעו לנו את יום הפלגת האניות, התאספנו כולנו, קהל רב, על החוף לברך ברכת הפרידה את היוצאים. ראינו, שטוענים על האניה מספר גדול של פחי מים. ובין הקהל החלט: ודאי לחוף ארץ־ישראל. והשמחה היתה גדולה: „הנה הם הולכים לארץ־ישראל!"...

השתדלנו לשמוע מפי שרי הגדוד לאן הולכים — ולא הצלחנו. קצין גבוה אחד הבטיחנו, שהם בעצמם אינם יודעים. בידי הקברניט פקודה במעטפות סגורות והוא מחויב לא לפתוח אותן אלא לכשיתרחק מן החוף. אך הקהל היה בטוח ו ה א מ י ן, שהגדוד הולך לארץ־ישראל. היו רבים, שקינאו בחיילים: „הנה עוד מעט וראו את חופי ארץ־ישראל".

נפרדנו מהגדוד ומפטרסון בלבביות רבה ביום 15.4.

אחרי זמן־מה נודע לנו, שהגדוד שלנו הובל לגליפולי. אחר־כן החלו לבוא אלינו ידיעות ממצב המלחמה, שהמלחמה כבדה, שמענו את השמות „אקי בבא" ועוד. עקבנו אחרי הידיעות שבעתונים השונים על המצב ולבנו חרד מאד. ביום בהיר אחד הביאו לאלכסנדריה את הפצוע הראשון. ונקל להבין את מצב־רוחנו כולנו.

קולונל פטרסון בא כמה פעמים לאלכסנדריה ותיכף ביקר אותנו ומסר דרישת־שלום מהצעירים הציונים שלו ומכל המוצא אותם. ותמיד הרגיע אותנו, שהוא דואג להם ואוהב אותם.

על מספר ההרוגים, שנפלו בקרב האומלל של גליפולי, לא היו לנו כל ידיעות נכונות. ידענו, שהמורה של הליסיי גורודיסקי, בשובו משם נחלה קשה בדרך ונקבר בגלי הים. את צער כולנו, צער אמו ומשפחתו האומללה, אין לתאר. גם ידענו כי עשרים חיילים, שנפצעו והועברו לבתי־החולים באלכסנדריה, מתו ונקברו באלכסנדריה. הקהילה היהודית באלכסנדריה

הקצתה להם מקום כבוד מיוחד בבית־הקברות. ועמוד־זכרון הועמד שם לזכרון עולם.

ובזה נסתיימה פרשת הגדוד העברי הראשון, שממנו נסתעפו אחר־כך הגדודים העברים.

בנובמבר, 1917, קיבלתי מכתב מזאב ז'בוטינסקי, מיום 30.10.1917, בדברים האלה:

„ועד הגדוד העברי,

לונדון, 30 אוקטובר, 1917

אדון מאד נכבד, חבר יקר,

„לבסוף עלה בידינו ליסד את הגדוד העברי ואני בטוח כי יביא תועלת מרובה לענין הציוני, אבל זכור תזכור בדברי ימי ישראל, כי ראשית הגדוד הזה היה אותו הגליון הנשמר בקופת אדוני, והחתום בידו.

עתה אבקש ממך לתמוך בנו בכסף ובהשפעה. הנני שולח בצירוף לזה קול־קורא, שנדפס ברוב עתוני אנגליה. אני מקוה, שמלבד גדבתך אתה תשתדל להפיץ את כרוזנו בין עשירי אלכסנדריה".

ברגשי חבה וכבוד
ובברכת ציון
ז. ז'בוטינסקי".

ה' זאב גלוסקין
חברת „כרמל"
אלכסנדריה, מצרים.

ז'בוטינסקי הבין יפה, שהגדוד השני הגדול הוא המשך של הגדוד הראשון הקטן, וכאיש ישר, איש אמת, הוא מודה בזה ובספרו „מגילת הגדוד" הוא אומר בפירוש:

„צדק טרומפלדור, אנחנו נצחנו בעמק הירדן, אך הדרך דרך גליפולי היתה הדרך הנכונה ביחס לגדוד".

*

והיות שהיה חשש, שמא יזיק ייסוד הגדוד לישוב בארץ־ישראל, הדפסנו בכל העתונים המצריים מודעה בזו הלשון:

„היהודים נתיני רוסיה הפליטים, שהטורקים ביפו גרשום באכזריות מבתיהם בעירום ובחוסר כל ושדדו את רכושם, התנדבו לצבא האנגלי בתורת יחידה יהודית".

ג

דאגותינו

הוספתי לדאוג למלאי של יין, איך להבטיח יין ללקוחותינו במצרים. עיקר המכירות במצרים היו 80 אחוז לגויים ורק 20 אחוז ליהודים בבקבוקים שלנו.

כמה פעמים התיעצתי עם מנהלי העסקים שלנו בכל ערי מצרים ובאנו לכלל דעה שאין ברירה אלא לקנות יינות מצרפת ומספרד ועוד יינות הדומים לסוג היין שלנו. לאחינו בני ישראל הקונים יין כשר ראשון לציון, נמכור בקבוקים חתומים שלנו ולזה יספיק המלאי של יינותינו עד אחרי המלחמה. ולקונים הגויים נמכור בחביות ובפירוש נאמר לכל אחד ואחד שאין זה יין ראשון לציון, אלא יינות אירופה שונים. ועם הרבנות במצרים נעשה הסכם שלא ישגיחו אלא על מילוי הבקבוקים ביינות ארץ־ישראל.

מובן, שהקניות באירופה ייעשו על־ידי אנשים משלנו וצריך לשלם במזומנים. ובכן שוב שאלת הכסף.

באמצעות הקברניטים של האניות האמריקניות, ששלחנו על ידם כל השנה את הזהב, קיבלנו ידיעות מארץ־ישראל. ראשי הישוב בתל־אביב התידדו אתם. ובאופן כזה היה לנו קשר כלשהו עם ארץ־ישראל. קיבלתי רשימות קצרות על פיסות־נייר קטנות, תודות וברכות לאין סוף, „למחיה שלחך ה'" — וכדומה.

פעם אחת הביא לי הקברניט דקר — ידיד מיוחד שלנו — קופסת סיגריות, ששלח לי איש אחד, מאירוביץ שמו. כולנו התפלאנו. מאירוביץ יודע, שאינני מעשן. פתחתי את הקופסה — באמת סיגריות. פתחתי סיגריה אחת ומצאתי בה כרוכה פיסת־נייר דקה, מכתב אלי. מכל הסיגריות הוצאתי כעשרה גליונות דקים — מכתב שלם. הוא תיאר לפני את המצב הרע; הכסף המעט ששלחתי אמנם הקיל במקצת את המצב, אך מה יהיה להבא. ומה יהיה גורל הבציר הבא... בקצרה, בשם כל הכורמים והיקבים הוא מבקש ודורש בלי שום אמתלה, שעלי לנסוע לאמריקה להשיג לכל הפחות הלוואה של 60,000 דולאר, כדי שנוכל לסדר את הבציר.

הנסיעה בים בזמן ההוא היתה כרוכה בסכנה, כידוע, ואשתי, ע"ה, שהיתה לא כל כך בריאה, תישאר בארץ נכריה. אבל היא היתה הראשונה, שהשפיעה עלי לנסוע, ואלוהים ישמרני. הרגיעה אותי, שהיא נמצאת בין ידידים רבים.

ביום 19.10.1916 יצאתי לפורט סעיד ומשם באניה — לגנואה. כל האניות היו בעלות צבע אפור ובלילה כובו כל האורות. על יד כל אחד הנוסעים היתה חגורת־הצלה והוראות איך לרדת לסירות בשעת אזעקה וכו'.

ל פ א ר י ס באתי ביום 27.10 ועשיתי שם כמה שבועות; הבארון לא היה בפאריס וצריך הייתי להמתין עד שישוב. המצב הכללי היה מדוכא. התנועה ברחובות היתה כבעיר קטנה. את האבטובוסים סחבו סוסים... בתי־המלון היו עזובים. מצב מלחמה. רוב הדירות הגדולות, הארמונות של המיליונרים, נהפכו לבתי־חולים. גם בחלק אחד של ארמון הבארון היה בית־חולים צבאי.

נפגשתי ראשית כל עם מאירסון וורמסר. פראנק התגייס לצבא. סיפרתי להם על המצב בארץ־ישראל, עד כמה שהיה ידוע לי, ושהנני נוסע לאמריקה להשיג הלוואה להיקבים. אגב סיפרתי להם על מצב העסקים שלנו במצרים, שהם עלולים להחרב אם לא נוכל לשרת את לקוחותינו, ומה גדולים ההפסדים, שאנו עלולים להפסיד.

ביארתי למאירסון וורמסר כיצד אנו חושבים לסדר את הדבר: ליהודים נמכור בבקבוקים חתומים יין ראשון לציון ולגויים נמכור ייגות אירופה, ובפירוש ל א ראשון לציון. הדבר מצא חן בעיניהם. וכאן התעוררה השאלה היכן נקח כסף, מפני שצריך לשלם בעד היין במזומנים. בחרנו את נחומסון סוכננו בג'ניבה ואת משה פדואה, שנמצא בליסבון, להתעסק בקנית היין. קראתי את נחומסון לפאריס ונדברנו איך לסדר את הענינים אם נשיג כסף.

ביקשתי את מאירסון וורמסר להשיג מהבארון הלוואה, מאה אלף פראנק, לחברת „כרמל מזרחי" באלכסנדריה, שתשולם תיכף אחרי המלחמה. וורמסר הבטיח לי לדבר תיכף עם הבארון.

אחרי כמה ימים נקראתי לבוא לבארון למשרדו. סיפרתי לו באריכות על המצב בארץ־ישראל, על הכספים שהעברנו לשם בתורת עזרה, על העסקים שלנו במצרים, שאנו חושבים לקנות יין כדי לשמור על לקוחותינו. סיפרתי לו גם על הגדוד ותוצאותיו. הוא שמע הכל בשים־לב.

למחר סיפרתי הכל לוורמסר. הוא אמר לי, שאוכל לקבל מאה אלף פראנק ושאלני איך לתת לי את הכסף לאחר שהבאנק של הבארון אינו עוסק בדברים כאלה. אחרי כמה ימים נתן לי המחאה מאת בנק אחד בפאריס על קרדיט ליאונה לשלם לי 100,000 פראנק. על־ידי קרדיט ליאונה העברתי תיכף ומיד על שם נחומסון בג'ניבה 13,000 פראנק ולפדואה בליסבון 84,000 פראנק.

משלוחי היין נתקבלו באלכסנדריה דרך איטליה.

לעסקינו במצרים היתה הרווחה. הצלנו את המצב.

וורמסר ביקשני בשם הבארון להודיע לו מזמן לזמן על המצב בארץ־ישראל. יצאתי ללונדון, שם עשיתי כמה שבועות עד שבא לווין־אפשטיין ממסעו עם מורגנטוי ופרנקפורטר, וביום 5.12.16 יצאנו שניגו לאמריקה.

הנסיעה מליברפול לניו־יורק לא היתה כל כך מסוכנה כמו מפורט־סעיד למרסיל, אבל כל עניני הזהירות נקטו גם בה. כשש שעות מליברפול היתה לאניתנו תקלה קטנה. עמדנו הכן עם חגורות־ההצלה כשעה שלימה, מלאי־פחד, עד שהתברר, שהתקלה אין בה סכנה. אבל אניתנו חזרה לליברפול, ושם היה עלינו לחכות עוד שבוע ימים לאניה שניה. באנו לניו־יורק ביום 10.1.1917.

אי־אפשר לתאר את הקשיים בניו־יורק, כשבא אדם לקבל „הלוואה", ואיך מביטים על המבקש. אלמלא לווין־אפשטיין איני יודע אם הייתי מצליח. הרבה מאוד עזר לנו השם „כרמל וויין קומפני", שהיה ידוע בניו־יורק.

לווין־אפשטיין היה הגזבר של ההסתדרות הציונית. וידידות רבה שררה בינו ובין השופט בראנדייס, מק ואחרים.

צריך לסדר ראשית כל „מיטינג", לנאום באחד האולמים הגדולים, לעשות ביקורים מביקורים שונים, והרוצה לבקר אדם חשוב צריך לשאול תחילה במכתב, לקבל תשובה חיובית וקביעת היום והשעה וכו'.

אנחנו, בני ארץ־ישראל, יש לנו הבארון „שלנו" ואצלו באים בלי „כרכורים" יתרים. ואני, שהורגלתי לקבל מהבארון בנקל הרבה עשרות אלפים לירות, היתה קשה עלי מאד ההתרפסות וההשתדלויות השונות, שהוכרחתי לעמוד בהן בניו־יורק.

את כל העבודה ניהל לוון־אפשטיין בעזרתם הרוחנים של השופט בראנדייס ומק, ואותי צרפו להם כבא־כוחם של הכורמים, המחויב לספר

לכל אחד ואחד בפרוטרוט על המצב, ולהשיב על כל השאלות השונות, שמקיפים אותך בהן.

ישנן דרכים שונות איך לגשת אל אנשים עשירים. מיעקב שיף קיבלתי תשובה על מכתבי אחרי חמישה ימים. הוא הזמין אותי למשרדו לבנק שלו בעוד שלושה ימים. בשלוש ומחצה בצהרים, ונתן 5.000 דולאר. פעמים הייתי מחויב להתלבש לפי המקום והשעה. למשפחת פלז בפילדלפיה הוזמנתי ביום אחד לשתים־עשרה בצהרים. השופט מק אמר, שזה סימן טוב. נסענו, מק, לווין־אפשטיין ואני. באנו בשעה אחת־עשרה ומחצה. סרנו לחדר הרחצה להתרחץ קצת ובשתים־עשרה נכנסנו לשולחן ערוך, בעל־הבית, אשתו, גיסתו ושלשתנו. הארוחה נמשכה יותר משעה. דיברו על ענינים שונים. מק לווין־אפשטיין דיברו אנגלית ולי הירשו לדבר גרמנית. אחרי הסעודה נכנסנו לחדר מיוחד. הגישו קפה והתחילו מדברים על הענין. ראינו כי השופט מק כבר הכשיר את „הקרקע", בי׳ארתי מה שביארתי, עניתי על שאלותיו, ובאחת פחות רבע נפרדנו. השופט מק אמר לנו, שיתנו עשרת אלפים דולאר.

עיקר הביאורים שלי היו על המלחמה בארץ־ישראל ועל טורקיה, ושאיננו זקוקים, ח״ו, לעזרה, אלא להלוואה עד אחרי המלחמה, לכשיכנס המצב למסלול הרגיל.

כל הכספים נשלחו להנהלה הציונית בשביל כורמי ארץ־ישראל.

סוף־סוף, אחרי עבודה רבה, נאספו 38.000 דולאר. עוד עשרים אלף דולאר הלוותה ההנהלה הציונית בערבות של „כרמל וויין קומפ".

העברנו דרך קושטה שלוש פעמים, כל פעם עשרים אלף דולאר, בסך הכול שישים אלף דולאר.

בסך הכול קיבלו הכורמים בזהב דרך קושטה ערך 5.300 ליש״ט.

ארבעה חדשים וחצי עשיתי בניו־יורק.

בזמן ההוא אי־אפשר היה לצאת מאמריקה בלי רשיון. ביקשתי רשיון לאלכסנדריה ואמרו לי, שצריך לשאול את מצרים וזה יימשך זמן רב. ובכן נתנו לי רשיון לנסוע ללונדון ושם אשיג את הרשיון בלי שהיה.

ובכן נסעתי ללונדון, ולצערי הרב הוכרחתי לשהות גם שם כמה שבועות לרגל הרשיון. בלונדון נודע לי, שאשתי חולה במחלת טיפוס. ומאלכסנדריה מבקשים את גינזברג לא לעכב אותי ושאני מוכרח לשוב לאלכסנדריה בהקדם. פניתי למשטרה בדבר רשיון. הראיתי את הטלגרמה

על מחלת אשתי, הפקיד השתתף בצערי והבטיח, לכשיקבל תשובה ממצריט מיד יודיע לי.

פניתי לידידי באלכסנדריה, שישתדלו לענות על שאלות לונדון תיכף ומיד. כשלושה שבועות הלכתי למשטרה יום־יום, עד שקיבלתי את הרשיון לצאת מאלכסנדריה. השגתי אניה ממרסיל לפורט־סעיד ושבתי לאלכסנדריה ביום 2.7.17.

נתתי שבח והודיה למקום, שמצאתי את אשתי בחיים, אף כי היתה חולה מחלה אנושה.

בהעדרי, במשך תשעה הדשים, נכנסה עירבוביה בין סניפי „כרמל": כל סניף וסניף סידר את המאזן לפי דעתו. עברו על הוראותי התמידיות. המאזנים הראו רווחים גדולים ולפיכך עלו תביעות הפקידים. והדבר גרם לי הרבה צער והתרגזות.

בינינו ובין ארץ־ישראל פסקו כל הקשרים. על־ידי נחומסון קיבלתי ידיעות מסחריות. גם מכתבים וטלגרמות מסחריות עם נחומסון עברו דרך צנזורה חריפה.

ושוב אני עסוק גם בעניני הפליטים, בתורת סגן יושב־ראש ועד העזרה ויושב־ראש בית הספר העברי, שיסדנו בשביל הגולים. ומלבד זה אני מקבל כספים מאמריקה בשביל הפליטים, שנשארו באלכסנדריה. וכמעט פעמיים בחודש נכנסו כספים מאמריקה עם רשימת השולחים והמקבלים.

הרפתקות רבות עברו עלי במשך הזמן הזה.

אצל נחומסון בג'ניבה היה מלאי יין, שנקנה בצרפת. כחודש ימים לא קיבלתי ממנו כל ידיעה וטילגרפתי לו: „בבקשה להודיענו על המלאי של ראשון־לציון עד אחד ביולי, כמה יין אדום וכמה לבן". גם על הטלגרמה הזאת לא קיבלתי שבועיים כל תשובה. והיה לי הדבר לפלא.

פתאום, ביום 29.8.17, קיבלתי ידיעה בטלפון מאת המפקד הצבאי באלכסנדריה לבוא אליו מחר, בעשר שעות, בענין תכוף.

אני ויודילוביץ נבהלנו. הרגשנו, שכאן דבר לא חלק. אמנם פקידי הצבא הגבוהים ופקידי העיריה כולם מכירים אותי בעבודתי בענין הפליטים, בכל זאת פחדתי קצת. ויודילוביץ יעץ לי לקחת מעיל חם, אולי יאסרוני. באתי בעשר בדיוק לקומנדנט. הוא קיבלני כפי שנהוג אצל האנגלים, הציג לי כסא לשבת, הציע לי סיגריה וראשית דבריו היתה: „אבקש להגיד

לי רק את האמת". עניתי לו, שתמיד אני מדבר אלא אמת. הוא הוסיף: „יכולתי לעשות חיפוש בדירתך ובמשרדך. אך חסתי על כבודך". התחיל שואלני מאין אני, כמה זמן ישבתי בפלשתינה, מה מעשי שם וכו' וכו', למה נסעתי לאמריקה, ואיך סידרתי, שישלחו כסף לארץ־ישראל — ארץ אויב. ביארתי לו את ענין העזרה ליהודים בארץ־ישראל, שאינם אויבים, כולם מצפים לנצחון הבריטים עם ה„ביבל", שהם ידידי היהודים. אחר־כך שאלני מי הוא זה נחומסון? ביארתי לו הכול. הוא הראה לי מכתב מנחומסון אלי ושאלני מי זה הילד, שמעביר כספים ליפו. ביארתי לו, שזהו הילדסהיימר בברלין, שקונה יין מהכורמים בראשון לציון ושולח לפעמים כסף בעבור היין כפי שמגיע ממנו. הוספתי, הרי הכסף של הילדסהיימר בברלין, זאת אומרת בארץ האויב. ובכן נשלח כסף מארץ אויב לארץ אויב ובשביל הכורמים היהודים. ואתם כולכם יודעים, שהיהודים הם ידידי האנגלים. ודאי שמע כבודו על הגדוד, שהלך לגליפולי ואני הייתי אחד מייסדיו.

המפקד שמע דברי בעיון רב. לבסוף הניח פתאום לפני טלגרמה מנחומסון בזו הלשון: „פרשמיסל עשרת אלפים אדום עשרת אלפים לבן". ושאל אותי בהתרגזות: „מה זה?" נדהמתי כמה רגעים. ופתאום הבנתי והתחלתי צוחק ואמרתי: „הלא הצנזורה עוברת על כל המכתבים והטלגרמות. זמן רב לא קיבלתי ידיעה מנחומסון כמה מכר מהיינות הנמצאים אצלו. שלחתי לו טלגרמה לשאול מה מצב המלאי עד אחד ביולי, כמה יין לבן וכמה אדום. ואין ספק, שהטלגרמה של נחומסון היא תשובה על הטלגרמה שלי. עשרת אלפים היקטוליטרים אדום, עשרת אלפים היקטוליטרים לבן. לא אוכל להבין מה פירוש המלה „פרשמיסל", אין לנו שום עסקים עם גאליציה ושום ענינים שם. בלי ספק זוהי טעות פשוטה, במקום פ ר י מ י י ר י ו ל י יצא פרשמיסל..."

המפקד קרא אליו פקיד אחד וציווהו להביא לו כמה טלגרמות וספר טלגרפי. התחיל להשוות כמה וכמה סימנים. על פניו נראה צחוק קל. והוא אמר: „סוף־סוף יש לנו די מנחומסון שלך. אבקשך להפסיק כל חליפת־מכתבים וטלגרמות עם נחומסון. שעת מלחמה עכשיו ודי לנו בצרות כאלה".

נפרדתי ממנו בבקשת סליחה. במסרדון בית־הפקידות חיכה לי בכליון־עינים יודילוביץ עם מעיל בידו, וכשראה אותי יוצא בלי שוטר־שומר, נהרו פניו משמחה.

אף־על־פי שיצאתי מהחקירה בשלום נקפני לבי. בזמן מלחמה טוב

לקיים „אל תתודע לרשות". שלחתי טלגרמה לנחומסון, שאני מפסיק כל משא ומתן אתו ומבקשו לא להלאות אותי במכתבים או טלגרמות. והתרגזותי שככה.

פתאום קפץ עלי רוגזו של „רכוש האויב". „כרמל מזרחי" היתה חברה רוסית, אלא הואיל והכספים הנמצאים אצלנו במצרים הם מיועדים בשביל ארץ־ישראל, וטורקיה היא ארץ אויבת, דרש הקוסטודיון מאתנו, שנמסור לידו את הכסף המונח בבנקים עד אחרי המלחמה. פה השתדל יודילוביץ בכל האמצעים והשיג סוף־סוף הסכם להסתפק בזה, שאני אתחייב במכתב לבנקים, שהכספים שלנו מונחים אצלם, שלא נוציאם אלא אחרי המלחמה. ובכן הצלנו קצת כבוד ואת הריבית. כל החברות הזרות, שעבדו במצרים, היו מחולקות לשלושה סוגים: 1) אלו שהאמינו בהן בלי שום בקורת, 2) אלו שהשגיחו עליהן, 3) ואלו שהעבירו את כספיהן לקוסטודיון. ובכן נוכחתי, שחברת „כרמל מזרחי" היא בסוג השלישי. וזה ציערני. אבל מהלך העסק לא ניזוק מיחס זה ולא כלום.

ודאגה חמורה אחת הטרידתני יותר מכל הדאגות. לא ידענו דבר מהנעשה בארץ־ישראל. כלתה נפשנו לשמוע איזו שמועה. ואין! הארץ סוגרת ומסוגרת. ביום בהיר אחד בא לאלכסנדריה אבשלום פיינברג מחדרה — הוא נסע לחוץ־לארץ. סיפרו, שעשה מזוודה בעלת מכסה כפול להעביר ניירות סודיות והתפלאנו, איך בא בשעה שכל הדרכים סגורות. הבינונו, שבארץ מתרקם משהו. שמענו, שגם מר פאסקאל מפתח תקוה עומד לנסוע באניה צרפתית אל חופי הים. התחלנו חושבים אולי קיים ריגול... ופחדנו. מה יהיה אם הריגול ייכשל?..

ד
הריגול

אהרן אהרונסון.

את הצעיר אהרן אהרונסון הכרתי בפעם הראשונה, בשנת 1903, ב„כנסית זכרון יעקב".

הוא למד חקלאות בצרפת וגמר בהצטיינות רבה. נתפרסם בעולם הבוטאני אחרי שגילה את אם החיטה, חיטת הבר. בעל כשרונות יוצאים מן הכלל. ידע את הארץ לכל פרטי־פרטיה. בשנת 1911 יסד תחנת נסיונות בעטלית. בתורת אגרונום מלומד סידר בזכרון יעקב במשך כמה שנים

בחדשי הקיץ שיעורים חקלאיים בשביל מורי בתי־ספר. בימי המלחמה ניהל מטעם ג׳מל פחה את המלחמה בארבה בארץ־ישראל וג׳מל פחה רחש לו אמון מלא. הוא השתמש במצבו והשיג רשיון לנסוע לאירופה באיזו אמתלה.

כשראינו פתאום בקהיר את אהרונסון במדי צבא, כקצין אנגלי, וכשנודע לנו, כי גם יוסף לישנסקי נמצא בקהיר, הבינונו ברור, כי בארץ קיים ריגול לטובת אנגליה. ואף־על־פי שכולנו התפללנו לנצחון אנגליה, פחד לבנו, אולי יתגלה במקרה הדבר ואז צפוי, חלילה, הרס לכל הישוב בארץ־ישראל.

משפחת אהרונסון משפחה נכבדה היא בזכרון יעקב: ר׳ פישל אהרונסון היה מן המייסדים הראשונים של זכרון יעקב, — עובד אדמתו, במלוא מובן המלה.

שלחתי את יודילוביץ להתראות עם אהרונסון ולומר לו בשמי שרצוני לראותו. היות ואני רואה, שמתרקם דבר־מה בשביל ארץ־ישראל, וכידוע לו עניני ארץ־ישראל קרובים גם לי — רצוני לדעת פשר דבר, אולי אוכל לעזור. הוא ענה ליודילוביץ, שאין לו מה להתראות עם גלוסקין, עזרתי לא נחוצה לו, וכשיבוא הזמן ואני אצטרך לעזרתו — אודיעהו.

ביום 25.4.17 הביא לי אבולפיה מכתב מנחום סוקולוב. נודע לי, שהמכתב הגיע על־ידי האינטליג׳נס, שאהרנסון היה שם „כול יכול״. אחרי־כן קיבל יודילוביץ מכתב מאהרנסון בשאלה אם ז א ב כבר קבל אות מ נ ח ו ם. נראה, שמכתבו של סוקולוב עבר דרך ידו של אהרונסון. אחרי כמה ימים בא אהרנסון לאלכסנדריה ואמר ליודילוביץ: „באה העת, שתוכל לעשות דבר־מה״. אהרונסון סיפר לו מהנעשה בארץ־ישראל — המצב שם נורא. בתל־אביב נתלו שני יהודים. ועוד ועוד. בערב בא אהרונסון עם יודילוביץ למלוני. הוא דרש, שנשלח על ידו 2.000 ליש״ט לארץ־ישראל על־פי הרשיון שנשיג. הוא ישלח את הכסף על־ידי הצבא, עזרה כללית ולא לכורמים בלבד. למחר, ביום 1.5, התאספנו שוב: אהרנסון, אני, מרגלית, כהנוב יודילוביץ. ביארתי, שאין לי רשות להוציא מכסף הכורמים לשליחות, שיש בה משום סכנה. איך ישלח על־ידי הצבא — הלא צבא אנגלי אין בארץ־ישראל? אבל רצינו לשלוח. ובכן החלטנו: אני מכיסי ערב 500 ליש״ט, כהנוב ויודילוביץ — 500, מרגלית — 500. אהרונסון ערך פרטי־כל על מנת שייחתם בידי כולנו. בשעה מאוחרת בלילה נפרדנו. ביום ה׳ 3.5 בערב טילפן אהרונסון ליודילוביץ להעביר לו מחר בבוקר בטלגרף 2.000 ליש״ט. יודילוביץ אמר לו, שגלוסקין יבקש לחתום

תחילה על הפרטי־כל, שכן בלי חתימת הפרטי־כל אי־אפשר לו להוציא את הכסף. אהרנסון השיב בטלפון בכעס ושאל: „תהי ההמחאה מחר בבוקר או לא תהי?" וכשחזר וניסה יודילוביץ לדבר, הפסיק אהרנסון את הטלפון. למחר טילפנתי אני לאהרנסון. אמרתי לו שאבוא בראשון בשבת בבוקר לקהיר עם ההמחאה. אהרנסון שאל שוב בכעס: „תעביר תיכף ומיד בטלגרמה או לא?" וכשהתחלתי שואל: מה כל החרדה? הפסיק את הטלפון בכעס. וויתרתי על העלבון הזה ובראשון בשבת באתי לקהיר ובמשרדו של עורך־הדין אלכסנדר הנחתי לפני אהרנסון המחאה על סך 2.000 ליש"ט, לפקודתו. הוא לא רצה בשום אופן לקבלה. הפצרתי בו ודיברתי על לבו. גם אלכסנדר ביקש ממנו לקבל את ההמחאה. והוא באחת, אינו רוצה בכסף. ולא קיבל. יצאתי בפחי־נפש, לבי נקפני, אלא מכיוון שהוא התעקש לא היתה לי ברירה לעשות אחרת. אחרי כמה ימים דרש אהרנסון מאת יודילוביץ להחזיר לו את הנוסח של הפרטי־כל שכתב. ואמר לו: „אם לא תחזירו לי תיכף ומיד אדרשהו מכם על־ידי האינטיליג'נס". כמובן, שתיכף החזרנו לו את הנוסח.

נתכבדתי לקבל מאהרנסון מכתב מלא חירופים ולעג לנו ולעבודתנו ולעמדתנו. לא עניתיו, כמובן, דבר.

אחרי כמה ימים באה ידיעה בעתוני אלכסנדריה, שיש אפשרות לשלוח כספים לארץ־ישראל וצריך לפנות ל„ועד המיוחד", שחבריו הם: ד"ר ווייץ, פאסקאל, מוסרי. כשפניתי אל ד"ר ווייץ ומוסרי לשאול פרטים, ענוני, שהם בעצמם אינם יודעים פרטים, הכול בידי אהרנסון. בו בזמן קיבלתי טלגרמה חתומה בידי ווייצמן וסוקולוב מלונדון בשאלה על דבר כספים. אך היו בה הרבה מלים משובשות, שלא יכולתי להבינן. תיכף עניתי להם במכתב, שקיבלתי מהם טלגרמה, בלתי מובנה לי, ושאלתים לרצונם. לא קיבלתי שום תשובה. הבינותי, שאהרנסון שולט באינטליג'נס ומתנגד לי. כל חליפת המכתבים עברה תחת ידו. ודבר שלא מצא חן בעיניו היה מסלפו או אינו מוסרו כלל לידי. ראיתי, כי גם המכתבים, שבאים אלי מלונדון ומקהיר, עוברים דרך הצנזורה.

*

חברי ה„ועד המיוחד", ביחוד מוסרי, הפצירו בי להיכנס לחברתם, זאת אומרת, שאשלח כספים על ידיהם. סירבתי. הם סיפרו לי, שכבר נשלח על־ידי אהרנסון הרבה אלפים לירות, שנמסרו לידי דיזנגוף. קשה היה לי להאמין,

שדיזנגוף יסכן את הישוב להתערב בעניני ריגול, בפרט לאחר ששמענו, שאחד מעוזריו של אהרנסון נפל קרבן בדרכו ולבנו חרד מאד לגורל הישוב.

*

סוף־סוף באה הבשורה: המלחמה נגמרה.

קיבלתי מהשגריר האמריקני 5.000 לישׂ"ט, שנשלחו מלונדון בשביל הציונים בארץ־ישראל. לאחר כמה ימים באו אלי מה„ועד המיוחד" ואמרו לי, שטעות היתה בדבר והכסף צריך מסירה להם. אחרי חילופי טלגרמות לונדון— אמריקה קיבלתי הוראות מהשגריר למסור להם את הכסף. השגריר הזמין אותי לקהיר ושוחח הרבה על עניני ארץ־ישראל, על המצב וכו', וכו'. הוא כתב לקלייטון, שיתראה אתי בשובי לארץ־ישראל.

שברתי את ראשי, איך אפשר לשלוח עכשיו כסף לארץ־ישראל. שמענו שבורטון פשה, המנהל הראשי של הדואר במצרים, נתמנה לגוברנר בארץ־ישראל. וביום אחד קיבלתי טלפון מהקונסול האמריקני, שבורטון פשה רוצה לראותני. ראיתי בזה מעין נס מן השמים, באתי אצלו, כמובן. הוא קיבלני בסבר פנים יפות ואמר לי: „הקונסול גרלס אמר לי, שכב' גר בפלשתינה ושהוא איש נכבד בעמו. רציתי לראותו ולשמוע ממנו על סדרי החיים שם, האנשים וכו' וכו'". כשעה שלימה הציג לי שאלות ועניתי לו לפי הבנתי. הרשיתי לי לשאול אותו אימתי הוא חושב ללכת לארץ־ישראל, וענה לי: בעוד זמן־מה. כשנודע לי על־ידי גרלס הזמן, שבורטון נוסע מפה, החלטתי לנסות לשלוח על ידו 1.200 לישׂ"ט והודעתי לו שביפו כבר יבוא מי שהוא לקבל ממנו. ביארתי לו במכתבי את המצב הדחוק השורר בארץ־ישראל ושבכסף הזה יוושעו מאות אנשים. מסרתי את מכתבי למנהל הדואר באלכסנדריה שהכרתיו וביקשתיו להמציאו לבורטון באשר הוא שם.

כעבור שני שבועות קיבלתי ממנהל הדואר באלכסנדריה מכתב קצר עם המחאתי, ובו הודיעני, כי כב' הפחה לא יכול למלאות בקשתי.

הגשתי בקשה לאלנבי להרשות לי לשוב לארץ־ישראל. ביום 3.1.19 קיבלתי הרשיון ואורו עיני. עתה אוכל לשוב הביתה ולהביא לכורמים כספים, שהצטברו אצלנו מעסקינו. הועמדה השאלה איך להעביר את הכסף. לארוז במזוודה עשרת אלפים לירות ולהובילם בדרך בזמן כזה — סכנה בדבר. ובפרט, שהרכבת הצבאית לא הגיעה עד יפו ומי יודע לאיזה מקום במדבר אגיע בנסיעתי.

התיעצתי עם ידידי ובאנו לידי החלטה שאני צריך להיכנס בתורת

חבר ל„ועד המיוחד" ולשלוח את הכסף על ידיהם. מוסרי הראה לי על הסכומים, שהם מעבירים עכשיו פשוט על־ידי משרדי הצבא. את הכסף אמסור להם בקהיר וביפו אקבל הכול מהמשרד הצבאי האנגלי מהמחלקה לעניני המושבות העבריות, שבראשה עומד הגוברנר האנגלי ועל ידו עוזר שניאורסון מחדרה.

מסרתי למוסרי 8.000 לישׂ"ט וכשבאתי לארץ־ישראל קיבלתי הכול על־ידי שניאורסון בבית המושל.

ה

שוב בארץ־ישראל

כשקיבלתי את הרשיון לשוב לא ידענו עד איזו תחנה מגיעה הרכבת. הרכבת היתה צבאית, הנוסעים היו חיילים ואין זכר לנוסעים אזרחיים. הלכתי לקהיר למטה הראשי והם ביארו לי, שאודיע להם באיזה יום אני מוכן לנסוע, ואז יודיעו לקנטרה לסדר בשבילי מקום ברכבת הצבאית ההולכת מקנטרה עד התחנה האחרונה בארץ־ישראל. הנסיעה היא בחינם. עד איזו תחנה הולכת הרכבת לא אמרו לי. הצבא אינו מקבל עליו כל אחריות בעד חפצי, ועוד העירו לי, שבתחנות אין שום שירות אזרחי.

סידרתי את כל הנחוץ בעסקינו, בעניני הפליטים, בבית־הספר העברי, ובחשבי שהמושבות ודאי חסרות הרבה צרכי אוכל, ארזתי שתי מזוודות גדולות מכל טוב, להביא מתנה לראשון לציון. אשתי, ע"ה, נשארה באלכסנדריה וביום 20.1.1919 יצאתי מאלכסנדריה. לתחנה באו הרבה מידידי ומשלחת מורים ותלמידים ותלמידות לברכני בדרך צלחה.

בקנטרה עבדו במשרדי הצבא הצעירים דרובין ושיף. טילגרפתי להם והם חיכו לי בקנטרה וסבלים עמהם להעביר את חפצי הכבדים מקנטרה המערבית לקנטרה המזרחית, אל הרכבת הצבאית.

ובכן, הנני נוסע במדבר. בכל תחנה ותחנה מתעכבים. בעשר שעות בבוקר ראיתי בתחנה אחת ילדה מראשון לציון מוכרת עוגות. קראתי לה בויקשתיה להודיע לראשון לציון שבאתי. ואחרי חצי שעה הנני כבר בבירסלים. מרחוק ראיתי את היקב שברחובות. ירדנו. הצבא ירד. ואני מה אעשה עם המזוודות הכבדות שלי? ירדתי, והנה שני חיילים אומרים לי „שלום!". אחד מהם הוא מלונדון. בהיותי בלונדון נאמתי באולם אחד. הוא ראני

ושמעני שם והכירני פה. שניהם הורידו את מזוודותי והעמידו אותן על יד בנין אחד קטן. זאת היתה, כביכול, תחנת הרכבת של באר־יעקב.

יותר מזה לא יכלו האנשים הטובים האלה לעשות בשבילי. הם יצאו לעבודתם ואני נשארתי יושב על המזוודות שלי ומחכה. נזכרתי איך היו אלפים ורבבות יהודים יושבים כך על מזוודותיהם בכל רחבי רוסיה בתחנות הרכבת, מחלקת שלישית, ומחכים לרכבת. שמחתי, שהנני כבר בארץ־ישראל, אבל הייתי בעיני עצמי מגוחך קצת. ראיתי שני גנרלים עוברים במכונית נגשתי אליהם ואמרתי, שאני נוסע בענין נחוץ ואיני יודע איך לבוא לראשון לציון, אולי יכולים הם לעזור לי בזה. הם ענו לי באדיבות: „מצטערים אנו מאוד, לא נוכל לעשות דבר". מנהל התחנה משתתף בצערי ומציע לי קפה ועוגה ואומר לי, שיכול הוא להביא בשבילי שני גמלים, אחד למזוודות והשני לרכיבה מימי לא רכבתי על גמל ולא יכולתי לקבל הצעתו. שעה אחר שעה עוברות והיום פונה. לבסוף בא רוכב על סוס. זה היה עובד אייזנברג מרחובות. שמחתי עליו כעל משיח. אחרי־כן, כשהחשיך היום, באו מראשון לציון, בשתי עגלות, מרת לובמן, בת אחותי, פקידי המשרד והיקבים ואחדים מידידי. לשמחתי לא היה קץ. נסעתי בחושך, אבל בדרך בטוחה. באנו לראשון לציון. לדירת בת אחותי. לחיצות־ידים ונשיקות אין סוף. „כל המושבה" באה לקבל את פני בשמחה לבבית אמיתית. כשנכנס שמעון בלקינד והתחיל לוחץ ידי בברכה — זו כל הנאספים והתרחקו והביטו עלי בתמהון. המסכן בלקינד יצא תיכף. הנאספים ביארו לי את האסון, שהמיטו המרגלים על הישוב. ואלמלא מיהרו האנגלים לבוא לארץ־ישראל — היו כולם אבודים. הראשון, שבגד בחבריו ומסר לגרמנים את סוד הריגול, היה בנו של בלקינד, שהטורקים כבר תלוהו וכל משפחתו היא עכשיו כמנודה. הדברים עשו עלי רושם מדכא מאוד וזכרתי את המעט, שסבלתי גם אני.

ביום 22.1.1919 שבתי לראשון לציון בשמונה שעות בערב.

יום אחד נחתי בראשון לציון. לא היה קץ לסיפורים, ששמעתי על כל מה שסבלו האנשים פה בימות המלחמה ופחד המות, שרחף עליהם, כשנתגלה הריגול.

למחר ירדתי ליפו להתראות עם ידידי ומכירי. הקיפוני בשאלות שונות. השאלה הראשונה היתה בדבר ה„ועד המיוחד", העובד ביפו על־ידי המושל האנגלי. ומה היו הפעולות של הריגול במצרים? מי הוא „שניאורסון" המנהל

במשרדי הממשלה את המחלקה של עניני היהודים? השנאה והבוז לריגול היו גדולים כל כך שאי־אפשר היה לדבר בזכות העוסקים בו אף מלה אחת.

שבתי בשמחה למקומי ולעבודתי ונכנסתי לאט־לאט לתוך העניינים הישנים שלי. צריך הייתי ראשית כול לאסוף את הארכיונים, שהיו מפוזרים במקומות שונים, מפני פחד הטורקים, לסדר את החשבונות. את הכסף, שהעברתי על־ידי ה„ועד המיוחד", קיבלתי כאמור, ביפו על־ידי שניאורסון במלואו. התחלתי משלם לכורמים סכומים מסוימים עד לחשבון.

כמה ימים לפני הפסח נסעתי לאלכסנדריה לבקר את אשתי. ובחול־המועד פסח קיבלתי טלגרמה מווייצמן לבוא תיכף ומיד לקהיר. הוא קיבלני בשמחה גדולה, נפל על צוארי, ואמר כמעט בדמעות: „גלוסקין יקירי, נצחנו". אפשר היה לקבל גם „מדינה", אבל זה עדיין מוקדם. הוא הציגני לפני כל חברי „ועד הצירים" וביחוד לפני המג'ור רוטשילד, בנו של הנדיב. שוחחנו על המצב, שמצאתי בארץ־ישראל, ועל היחסים ביני ובין אהרנסון. ווייצמן ביקשני לסדר כמה ענינים בשבילו וגם ביקשני ללכת יחד עם „ועד הצירים" לארץ־ישראל. גם ליבונטין ואהרנסון הולכים אתנו. תיכף אחרי החג יצא „ועד הצירים" לארץ־ישראל. ווייצמן נסע יום אחד קודם ויפגוש אותנו בלוד. משם נסענו יחד לתל־אביב. בבוקר, בשמונה שעות, באה הרכבת לתחנת לוד. ווייצמן פגש אותנו. פניו היו לא כל כך צוהלים. אני ואהרנסון ישבנו בקרון אחד. כשיצאנו מהקרון ניגש ווייצמן אלי וביקש גם את אהרנסון לגשת אליו ויאמר לשנינו יחד: „הנני מבקש אתכם לשכוח כל מה שהיה, עכשיו לא זמן ,ברוגז'. עזרת שניכם נחוצה לנו". כמובן: „נעשה ונשמע".

ראינו, כי ווייצמן מאוכזב מקבלת הפנים במטה הראשי. חשבנו, שיתנו לנו רכבת מיוחדת ליפו. כל הנוסעים הסתובבו בלוד כמה שעות תחת השמש הלוהטת. בקנטין שתינו מעט תה. לבסוף נתנו לנו רכבת של הקרונות הפתוחים הקטנים, בלי כסאות. כל אחד ואחד ישב על חפציו. וכך באנו לתל־אביב. על יד השער עמדה הרכבת. כל אחד השליך את חפציו אל הרחוב. וברחוב כבר חיכה לנו קהל רב על יד השער. פגישות, נשיקות, קריאות צהלה. הקהל עזר לנו לשאת את החפצים. כולנו נכנסנו לתל־אביב, כל אחד למקומו המוכן לו.

אני התאכסנתי אצל בצלאל יפה, ששם גר גם ווייצמן, ולמחר שבתי לראשון לציון.

שמחה, שמחה, אבל ראינו, שווייצמן עצוב.

בצאתי ממצרים פחדתי, כי בארץ־ישראל כל הקהל שלנו רעב. אבל

בבואי לראשון לציון, לרחובות ותל־אביב ראיתי, שהמצב לא כל־כך נורא. הצבא האנגלי והאוסטרלי, שנכנס לארץ, הכניס קצת פרנסה. בראשון לציון וברחובות התפתחה „תעשית" העוגות והכנת ריבה לצבא העשיר הזה. הפונט האנגלי נראה בארץ והפרוטה מצויה. המושבות עומדות על תילן. בתים עזובים אינם. האכרים והכורמים לא עזבו מקומותיהם.

בתל־אביב עמדו בתים רבים ריקים, אך האנשים המעטים, שנשארו במקומותיהם, לא היו רעבים ללחם והוסיפו לחיות כשחיו. בהיות העיר יפו— תל־אביב שער ארץ־ישראל עברו כספי העזרה מאמריקה והצידה, שנשלחה משם בזמנם, דרך השער הזה. ומתוך כך לא היו המחסור והדלות מורגשים כאן כבמקומות אחרים.

המצב בירושלים היה נורא: שם פגשתי באמת אנשים מזי־רעב. הרעב עשה שמות בירושלים בגוף ובנפש.

קבוצת הרופאים והאחיות הרחמניות, שנשלחו מאמריקה, וצרכי רפואה, שהביאו עמהם, היו להצלה רבה לירושלים, ועודדו את רוח התושבים.

את הכסף, שהבאתי ממצרים, חילקתי בין הכורמים בכל המושבות על חשבון הענבים ותהי להם הרווחה מעט ושמחה לקבל סוף־סוף בעד כל ארבע שנות המלחמה מחיר פרים.

אחרי הפסח בא לארץ „ועד הצירים" והתישב בתל־אביב, ויחד עמו באה הרווחה בכל הארץ. מכל חלקי התבל, ביחוד מלונדון ואמריקה, זרמו כספים לרוב לועד הזה. בעלי החלוקה, בתי ת"ת, ישיבות, חברות צדקה, וסתם בעלי „תכניות", השתערו על הועד בבקשות, דרישות, הצעות, ולכולם ענה הועד ביד רחבה. המצב הכלכלי בארץ היה טוב, יש צבא אוסטרלי עשיר, יש כספי סיוע לרוב, והפרוטה מצויה. לתושבי הערים והמושבות, שעליהן עברו כל תלאות המלחמה, הגיעו ימי שלוה.

הארץ סבלה מחסור בצרכי הלבשה: סוחרי טקסטיל ממצרים פתחו תיכף בגמר המלחמה סניפים ביפו לסחורותיהם והעלו את המחירים באופן מבהיל. בהסכמת המועצה של אגודתנו סידרתי בראשון לציון צרכניה להלבשה. הבאתי סחורה ממצרים בשביל הכורמים והפועלים ומכרתיה במחיר המקורי בהוספה קטנה לכיסוי ההוצאות, ותושבי המושבות השיגו את הסחורה הנחוצה להם, במחירים נמוכים, בהשואה למחירי יפו. העסק התקיים זמן ידוע עד שגם סוחרי לונדון פתחו חנויות ביפו והציפו את הארץ בסחורותיהם. התחילה

התחרות והמחירים ירדו ובחנות שלנו לא היה צורך עוד. חיסלנוה בהפסד של כמה מאות פונטים.

עם האפשרויות הבלתי מוגבלות, שהיו בזמן ההוא לעליה גדולה לא נחפזו אחינו בני ישראל לבוא לארץ. העסקנים הציונים „הגדולים" ישבו כל אחד במקומו. לארץ נכנסו אנשים מתי מספר.

על־פי דרישת „ועד הצירים" נכנסתי כחבר לועד הכספים שלו. גם הקבוצה המדיצינית האמריקנית פנתה אלי בבקשה ובדרישה להשתתף בועד שלהם. לא יכולתי לסרב להם. פעמיים בשבוע הייתי בא ליפו להשתתף בישיבותיהם, עד שעברו הועדים לירושלים והשתתפותי פסקה.

מיניסטר הדואר באנגליה, סיר הרברט סמואל, ביקר אותה שנה בארץ־ישראל. לראשון לציון בא בלוית מנהל יק"א בריל והתארח בבית הפקידות, ששם היתה דירתי. הוא היה אורחנו יום אחד ושני לילות ונפרד מאתנו בידידות.

כעבור שנה נמנה לנציב לארץ־ישראל ובא לארץ. אני הייתי אז לרגל עסקינו באלכסנדריה, שלחתי לו משם ברכת „ברוך הבא". אחרי יומים קיבלתי תשובה טלגרפית בתודה, כנהוג. כששבתי לארץ־ישראל ביקרתיו בארמונו בירושלים וביקשתיו לכבדני לפתוח את הבציר. הוא קיבלני בידידות והזכיר את מידת הכנסת־אורחים שנהגנו בו אשתקד. והבטיחני למלאות את בקשתי.

לבציר הזה הזמנתי אחדים מנכבדי תל־אביב ונכבדי יפו הערבים, על־פי הזמנות בעברית וערבית, בהערה שכב׳ הנציב העליון יפתח את הבציר. להזמנה זו באו כל המוזמנים לחצר היקב. הרברט סמואל ומלוויו באו למושבה הוא נכנס ראשית כל לבית־הכנסת. שם קיבל אותו בתורת ראש המושבה מר ראפופורט. אחר־כך הלך ליקב. שם קיבלתיו בתורת מנהל היקבים. את נכבדי הערבים קיבלו זקני המושבה המכירים אותם היטב מיפו ומדברים בלשונם. נכבדי אחינו נתקבלו בלבביות על־ידי מכריהם.

על יד החלון הגדול, חלון קבלת הענבים, הוקמה בימה ועליה עלה הנציב העליון, ראש המושבה, אני ועוד כמה מוזמנים. בנאום קצר בעברית, שתורגם לאנגלית, ברכתי את האורח, בבואו לארצנו בתורת הנציב העליון הראשון לביתנו הלאומי. הבעתי את תקותנו, שהוא יביא אושר ועושר לכל התושבים ובלי ספק יסודרו לטוב גם עניני המסים הכבדים הרובצים עלינו עוד מהמשטר הקודם. הנציב ענה באנגלית בתודה על ההזמנה והעונג, שיש

לו לראות את המושבה בפריחתה, ואת הבציר, פרי עבודת הכורמים, וברך את כולנו בהצלחה. ירדנו מהבימה ועלינו לגשר שעל יד החלון. לשם הוגש סל קטן של ענבים. הנציב הריקו בברכת „שהחיינו" לתוך מכונת ריסוק הענבים, פתח את „יד" המכונה והגלגלים התחילו מסתובבים בשאונם, לקול מחיאת כפים וצהלה של הנאספים. כל אחד מהנאספים נתכבד להריק סל קטן של ענבים למכונה. אחר־כך הוזמנו הנציב וכל הנאספים לשדרת־התמרים הנהדרה שבראשון לציון, ועל שולחנות מלאים כל טוב מפרי הארץ סעדו את לבם. הנציב ומלוויו נפרדו בברכה ותודות, ואחריהם כל הנאספים. נכבדי הערבים לחצו את ידי בני המושבה בתודה על הכבוד שחלקנו להם, כי הזמנום לחגנו. דומה היה, שהידידות בין היהודים ושכניהם נתבצרה. אבל לצערנו התאכזבנו עד מהרה...

המושבה ראשון לציון צהלה ושמחה, לראות יהודי בתורת נציבו של מלך אנגליה, ויהודי כמעט אדוק. כשהריק את הסל הקטן של הענבים ברך „שהחיינו" בכסותו לרגע בידו את ראשו הגלוי...

*

המצב של הכורמים היה טוב. בשנים הראשונות אחרי המלחמה קיבלו מחירים גבוהים בעבור הענבים, מחירים שמעולם לא חלמו עליהם. כולם היו מלאי תקוה, כי המצב התבצר.

באחת הישיבות נתבקשתי פתאום לצאת לכמה רגעים מחדר האסיפה, וכשנקראתי לשוב אחרי עשרה רגעים, מסרו לי מכתב חתום מכל חברי המועצה בזו הלשון: „בשימנו לב אל המצב ולעבודתו הרצויה מצאנו לנכון להוסיף על משכורתו 200 לירות לשנה". היחסים בין חברי המועצה ובין המנהל היו ידידותיים ולבביים, יחסי אהבה כירחי הדבש.

אך לצערי ולצערם המצב הזה לא האריך ימים. השפע שלאחרי המלחמה החל להעלם, בכל הארץ בכלל וגם בעסקי היין, ומצב הכורמים נעשה דחוק.

בארצות היין, צרפת ואיטליה, תמכו הממשלות בכורמים בהלוואות לזמנים ארוכים והקלות בעניני מכס. אך מי יעזור לנו? מצבנו הכללי אמנם איתן, יש לנו מלאי הגון, אבל דחוקים אנו בכסף לתת לכורמים מפרעות עד לחשבון, כמו שנהוג אצלנו.

המועצה החליטה לפנות אל הבארון לבקש הלוואה של ארבעים אלף לירה לכמה שנים. כמובן הוטל עלי התפקיד הבלתי נעים הזה ונסעתי לפאריס. הוזמנתי לראיון יחד עם פראנק לארמון הקיץ של הבארון על יד

פאריס. באנו לשם במכונית הפרטית של הבארון. הוא קיבלני בסבר פנים יפות, בבדיחה:

„ודאי באת לפרוע לי את החוב..."

על זה עניתיו:

„באתי לבקש הלוואה חדשה, כדי שנוכל אחרי־כן לפרוע גם את החוב הישן".

הוא שמע לדברי בבת־צחוק על פניו. ביארתי לו בפרוטרוט את המצב שלנו, ופראנק ביאר לו ביתר בירור את כל הענינים, וסוף דבר ביקשתי הלוואה של ארבעים אלף לירה על מנת לפרוע במשך עשרים שנה. הבארון אמר בקצרה: „אתן לך עשרים אלף לירה". פתאום נכנס וורמסר. הבארון פנה אל פראנק ואמר לו: „תראה למר גלוסקין את הגן שלנו". פראנק יצא עמי להראות לי את גן־העדן הזה הלוקח לבבות. אחרי כעשרים רגע שבנו מהטיול. הבארון עם וורמסר עמדו על המרפסת ובידו פרח יפה ויפנה אלי בבת־צחוק ויאמר: „אתה ביקשת יותר..." ומסר לי את הפרח. קיבלתי מידו את הפרח ואמרתי בגרמנית: „זהו בשבילי אוצר לאין ערוך". פראנק תירגם את דברי. הבארון שמע זאת בשביעת־רצון וכה נפרדנו.

ראיתי, שתפילתי עשתה מחצה, אך הבנתי, שאין מקום לעמוד על המיקח... פראנק וורמסר שמחו, שהצלחתי להשיג מיד אצל הבארון הלוואה בסכום כזה.

אמנם קבלת־הפנים היתה יפה ונעימה, אך שני דברים מסכו עלי רוח עצבת. ראשית, לא הצלחתי בשליחותי אלא למחצה, אם כי עשרים אלף לא"י אף הן סכום הגון, אך ידעתי, שהסכום הזה לא יסדר את ענינינו כראוי, במלואם. ושנית, וזה העיקר, שמצבנו הביאנו לידי כך, שאנו מוכרחים שוב לפנות לבארון לבקש עזרה, אם כי בתורת הלוואה...

בשובי לראשון לציון עם בשורת ההלוואה שהשגתי, נתקבלתי בקרירות בישיבת המועצה מטעם אותם שני הדברים, שדכאו גם אותי בפאריס, בצאתי מאת הבארון. הדחקות הכספית הזמנית הוקלה במקצת, אך המצב בכללו איננו מזהיר. מחירי היין הלכו הלוך וירוד, ובהתאם לזה הלכו ופחתו התשלומים לכורמים בעבור הענבים והעם הוא בבחינת „ויתלוננו".

כולם הבינו את סיבות המצב; כולם ידעו, ששוק אמריקה נסגר על־ידי האיסור על השתיה, כולם ידעו, שבכל העולם התחילו ארצות־היין סובלות

מחמת ההצעה שגדלה על הדרישה — כולם ידעו את הסיבות, אך הכורמים ידעו יותר מכל זה, שקשה להם להתקיים במחירי הענבים הירודים...

מובן, שבמצב כזה התחילו מחפשים עצות של קימוצים. קימוצים במשכורת הפקידים, בשכר הפועלים, תיקונים ושינויים בתעשיה וכו'.

הודעתי למועצה, שאני מפחית ממשכורתי 25 אחוז, בחשבי, שעל־ידי זה יוקל לי לדרוש הפחתה ממשכורתם של כל הפקידים ביקבים ובעסקים. אמנם במידה ידועה הצלחתי, אך כל זה לא שינה בהרבה את המצב. הקטנת ההוצאות היו כטיפה בים המשבר הכללי, שהגיע למקצוע היין. נסינו שוב בהפחתת המשכורות ואני שוב וויתרתי ראשון, אבל על הפקידים לא יכולתי ללחוץ יותר, כי מצבם לא הרשה להם להוסיף „להדק את החגורה". כולם היו בעלי משפחות, שחיו בדוחק.

לצערי וכאב־לבי ראיתי, כי הדחקות של הכורמים הולכת וגדולה ואין לאל ידי לעזור. רגיל הייתי להוציא לפועל את החלטות המועצה ותמיד היו ההחלטות מתקבלות לא ברוב דעות, אלא פה אחד והסכמה כללית. אבל הדעות במועצה נעשו מחולקות ונתהוותה כעין אופוזיציה להנהלה. מצב הדברים לא היה לפי תכונת רוחי ומצבי נעשה קשה. היחסים הלבביים והידידותיים, שהיו קיימים חמש־עשרה שנה, ביני ובין כל חברי המועצה, נשתנו. ביחוד הורגשה הרוגזה בתוך קהל הכורמים החיים על הכנסות כרמיהם.

היחסים נתקררו, „ירחי הדבש" עברו ואינם.. באו ימי תגרות, שגרמו לי סבל רב. מעודי לא הסכנתי בזה. גם מצב בריאותי התרופף. התפטרתי באופן מוחלט ממשרתי ביום 26.11.23.

פרק חמישי

בתל-אביב

בלב כואב עזבתי את עבודתי, שכל כך הייתי מסור לה ואהבתיה.

עבודתי במשך עשרים ושבע שנים, בעניני הפצת היינות של ארץ־ישראל, נגמרה.

זכורני, באחת מנסיעותי מאירופה לארץ־ישראל קמה סערה בים ואני סבלתי מאוד. כשעליתי לאלכסנדריה הייתי כמובלבל וכל היום לא יכולתי להישקט ולרכז רעיונותי. במצב דומה לזה הרגשתי את עצמי כשעזבתי את „הים הסוער" של היקב והגעתי לחוף שקט. יומיים נחתי בביתי וביום השלישי נסעתי לראשון לציון כאדם פרטי לבקר ביקב את חברי המשרד ואת הפועלים. מסרתי להנהלה הזמנית ידיעות אחדות ונפרדנו בידידות אמיתית.

מנהל יק"א בארץ־ישראל הודיע לפאריס את דבר התפטרותי המוחלטת ואחרי זמן־מה שלח לי העתקת המכתב, שקיבל מפאריס, מיום 21.12.23, בזו הלשון: „בצער גדול קיבלנו את הידיעה על דבר פטוריו של גלוסקין. הוא עבד במשך עשרים וחמש שנים בעסקי היין. הוא יסד את החברות למכירת היין ברוסיה, אנגליה, אמריקה ומצרים. הוא היה הגורם העיקרי לייסוד אגודת הכורמים. הוא ידע להסיר את ההתחרות בין המושבות ולייסד גוש אחד מוצק של שותפות. ובמשך כל השנים הללו היו הכול שבעים רצון מעבודתו. ואם בזמן האחרון הורע המצב, הרי גרמו לכך סיבות כלליות. אנחנו היינו תמיד שבעי־רצון למאוד מעבודתו המשותפת עמנו".

מכתב פרטי, ידידותי ולבבי, קיבלתי מיום 24.12.23 מפראנק, בהבעת צערם של כל ידידי בפאריס. הוא שאל אותי אם הייתי מסכים לקבל אצלם משרה בחיפה בטחנות, שהם מייסדים. עניתי לו, כי קשה עלי לעזוב את תל־אביב, ששם ביתי ושם גרים כל ידידי ומכירי.

מפועלי היקבים בראשון לציון וזכרון יעקב, מכל הפקידים שבעסקים בארץ־ישראל, מצרים ולונדון, קיבלתי מכתבים בהבעת צער על התפטרותי,

ברכה לבריאות והבטחה, שהימים שעבדנו יחד, יישארו אצלם כזכרונות נעימים לתמיד.

בהתענינות מרובה עקבתי אחרי מהלך הענינים ביקב. שמחה אמיתית שמחתי, שמר שפירא מפאריס בא למלא מקומי. הכרתיו עוד בפאריס וגם בזמן שעשה בארץ זמן־מה אחרי המלחמה. איש משכיל, חרוץ בעסקיו, פיקח, ו„איש יהודי" במיטב המושג הזה. ונוסף על כך הוא יליד עירי סלוצק... ממשפחת רבנים ידועה. התידדנו תיכף בבואו לארץ. הוא היה מספר לי על המצב ועל תוצאות עבודתו והתיעץ עמי מזמן לזמן. הוא מצא בי, כמובן, ידיד למוסד המשותף והיקר לכולנו.

הנהלת חברת „כרמל מזרחי"
בישיבתה ביום 6.1.46. עומדים מצד ימין: ד"ר ליאו זוסמן, ראובן סגל, אליהו ויגודסקי, מרדכי סגל, משה לובמן.
יושבים מצד ימין: רבי זאב גלוסקין, מר יעקב שפירא המנהל הכללי.

כמה פעמים שוחחנו ודאגנו שנינו על בולמוס הפרדסנות, שאחז את כורמי ראשון לציון ורחובות והם עקרו גפניהם ונטעו פרדסים, אחרי האזהרות הרבות שהוזהרו לא להרבות בנטיעת פרדסים בלי גבול ולא להחריב את הגפן במושבותיהם. הכורמים לא שמו לב לסכנה המאיימת על עמדת היקב

ועל תעשית־היין אם תחדל הגפן במושבות. ובאמת הודות לעובדה, שאדמת זכרון יעקב אינה מסוגלת לפרדסנות, והודות למר שפירא, שעדד את הזכרונים להגדיל ולהרחיב את נטיעות גפניהם, לא חרבה תעשית היין בישוב.

שנינו הצטערנו, שראשון לציון ורחובות לקו על ידי פזיזותן. לא זו בלבד, שהפרדסנות לא מילאה תקוותיהן, אלא שתי המושבות הללו הפסידו את המקום הראשון בתעשית היין, שהיה להן כל הזמן, ובני זכרון יעקב תפסוהו מעכשיו, וידם על העליונה במועצה, הם מהווים בה את הרוב. יחד עם זה שמחנו לראות, שכורמי זכרון יעקב וסביבתה נמצאים במצב מזהיר ומצויין.

היחסים ביני ובין פאריס לא נותקו. ביום 25.7.24 קיבלתי מכתב מפיק"א, חתום בידי המזכיר הראשי פראנק, שבישיבת־ההנהלה האחרונה של פיק"א הוחלט להקציב לי פנסיה שנתית לכל ימי חיי החל מאחד ביאנואר, 1924. וכל זה נעשה בלי כל השתדלות מצדי. את הכסף שלחו לי שנה־שנה ישר מפאריס ואחר־כך מהמשרד הכללי בחיפה.

כשבא הבארון לתל־אביב, בשנת 1925, ביקר את בית־הכנסת הגדול, שעדיין לא נסתיים בנינו. אני וליבונטין הכנסנו אותו לבית־הכנסת והוא נאם בו את נאומו הידוע. פניתי לפאריס לפראנק במכתב, שעליו חתמנו אני וליבונטין וביקשנוהו לסייע לגמר הבנין של בית־הכנסת. חסרו לנו 4.000 לא"י וביקשנוהו את נדבת הבארון לצורך זה. קיבלנו תשובה, שהבארון יתן 2.000 לא"י, בתנאי, שבית־הכנסת יתן אף הוא סכום כזה. הסך 2.000 לא"י נשלח אלי בהוראה, שאשלם נגד חשבונות העבודה את המחצה לאחר שתשתלם המחצה הראשונה מקופת בית־הכנסת. וכך עשיתי והבנין נגמר ביפיו והדרו.

כשהיה הבארון, ז"ל, בפעם האחרונה במצרים ובאי־כוח המושבות באו לברכהו בקהיר, אמר למר בוטקובסקי:

„אם תצטרכו לעצה חקלאית — תפנו לאגרונומים המומחים שלי. אם תצטרכו עצה בענין מסחרי — תפנו למומחה שלי גלוסקין".

ולמר מאירוביץ אמר:

„אתם, אנשי המועצה של ‚אגודת הכורמים', לא מחכמה עשיתם, שוויתרתם על גלוסקין. אין מחליפים קברניט בשעה שהים סוער. גלוסקין איש ישר מאוד ומסור מאוד לעבודתו. לא הוא היה אשם במצב הרע. אמריקה

נסגרה, רוסיה נסגרה, בכל העולם יש התנגדות ליין. גלוסקין היה תמיד מגין על הכורמים ומשתדל להשיג אצלי כספים חדשים ליקב".

פראנק, בבואו לארץ־ישראל, היה בא בכל פעם ופעם לבקרני בביתי ונשארנו ידידים נאמנים כל הזמן עד יום מותו.

מן השמים נגזר עלי, כפי הנראה, שבמחצית־חיי השניה אהיה קשור „ראשי ורובי" למוסד, שביסודו עסקתי גם אני.

החברה „גאולה" נוסדה בווארשה ואודיסה בשנת 1904. בא־כוחה של החברה בארץ־ישראל היה דיזנגוף. דיזנגוף מסר משמרתו לבצלאל יפה. אחרי המלחמה, כשאושרה החברה „גאולה" בארץ־ישראל כחברת מניות, נמניתי אני ליושב ראש הנהלה ובצלאל יפה — למנהל ראשי. חברי ההנהלה היו: ח. אטינגר, י. ל. גולדברג, י. גרזובסקי. בצלאל יפה עסק במסירות ובחריצות בעניני החברה.

משנת 1922 היתה דירתי בתל־אביב ובערבים סרתי כמעט בכל יום לבית יפה, שבו היה גם משרד „גאולה". התעניינתי במהלך העסקים ועזרתי כמה שזמני הרשה לי.

כשעזבתי את היקב תקפו עלי בקשתם של יפה ויתר חברי ההנהלה, שאכנס באופן קבוע להנהלה בפועל לעזור ליפה בעבודתו וביחוד בהנהלת הספרים והמשרד בסדר הנכון. הסכמתי ונכנסתי לעבודה בקביעות. ובעבודתי זאת הנני עוסק משנת 1924 עד היום.

שכרתי דירה מיוחדת למשרד, סידרתי הנהלת ספרים לכל דקדוקיה, כאשר הייתי רגיל כל ימי. משכורתי היתה שלושים לירה לחודש ובעזרת ההכנסה מהוני הקטן, כילכלנו את ביתנו בכבוד. הייתי שבע־רצון מעבודתי ב„גאולה", שזוהי עבודת ישוב חשובה.

ישיבתי בעיר תל־אביב נתנה לי את היכולת לקחת חלק ולהשתתף בעניני ציבור שונים.

בשנת 1924 נכנסתי כחבר המועצה של „בנק קופת־עם", ובשנת 1936 נבחרתי לראש המועצה ובתפקידי זה הנני עד היום.

אחרי הסבל הרב והעבודה המעיפת את הגוף והנשמה ביקבי ראשון לציון היתה לי עבודתי בחברת „גאולה" כשעשועים. היה לי פנאי להשתתף בעניינים ציבוריים ובענינים תרבותיים, שהיו תמיד קרובים ללבי.

בבנין בית־החולים „הדסה" סידרתי חדר מיוחד לספריה קטנה לחולים המחלימים ועד היום הנני תומך במוסד הצנוע הזה.

על־פי יזמת הד"ר סלע, החילונו, י. ל. גולדברג ואני להקים את „בית העם" על המגרש של חברת „גאולה", שאת מחירו שילמנו שנינו וחברת „גאולה". וכך קיים עד היום „בית העם" בצורה זמנית, עד שתקים העיריה את הבנין המתאים לכבוד העיר העברית הראשונה בארץ־ישראל.

בצוואה, שערכנו יחד, אני ואשתי, ע"ה הקדשנו את הבית שלנו לעיריית תל־אביב, לצרכי־תרבות לאומיים. בשנת 1935, אחרי מות אשתי, העברתי את הבית בערכאות על שם העיריה, שקבעה בו. בקומה השניה והשלישית, את הספריה העירונית „שערי ציון". אני נשארתי לגור לכל ימי חיי בקומה הראשונה.

*

כשעזבתי את ראשון לציון דאגתי לגורל „אגודת הכורמים", מי יודע מה יהיה גורלה. ושמחתי מאד כשנוכחתי אחר־כך לדעת, כי הודות לחריצותו ולתקיפותו של המנהל החדש התנהלו העניינים כשורה.

היחסים ביני ובין הנהלת אגודת הכורמים נשארו, כאמור, ידידותיים.

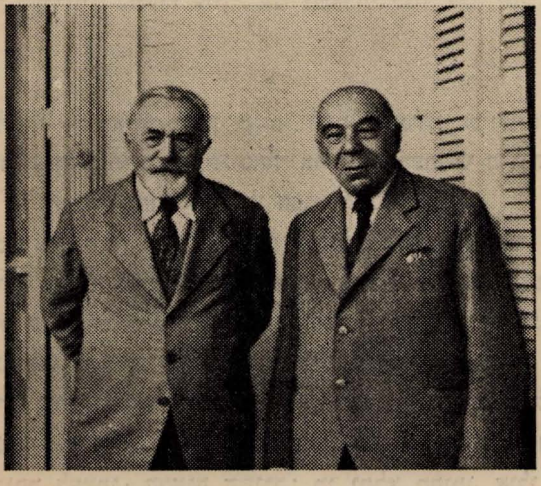
לאסיפה כללית אחת הוזמנתי בתורת אורח. נעניתי להזמנה ובאתי. כל הנאספים שמחו לקראתי. היושב־ראש, מר שפירא, קיבלני בנאום לבבי וברכה ובתודה, שנעניתי להזמנתו; דבריו נתקבלו בתשואות חן על־ידי הנאספים. השיבותי בתודה רבה ליושב־ראש, שנתן לי הזדמנות להיפגש עם ידידי הישנים, ואמרתי: „מי שמאבד משרתו, מודאג דאגות שונות. ראשית דאגתו: פרנסה לעצמו; הדאגה השניה: מי ימלא מקומו, אולי ישב אדם שאינו הגון על כסאו. הדאגה השלישית: מי יודע מה יהיה מצב העסק שעזבו ובעליו שעליו פרנסתם. אני ניצלתי מכל הדאגות הללו. פרנסה יש לי; ממלא מקומי נותן כבוד לכסאי. מצב העסק ומצבכם הולך וטוב. והנני מברך אתכם בהצלחה למעלה ולמעלה, ותודה רבה על הזמנתכם".

ומני אז מזמין אותי מר שפירא כפעם בפעם לאסיפות הכלליות של היקב בראשון לציון וגם בזכרון יעקב. ועל־פי רוב בוחרים בי ליושב־ראש. הנני מרגיש ביחס של כבוד וידידות מצד הכורמים אלי. הנני שוכח את שתי השנים הרעות, שעברו עלי, 23, 1922, ואיני זוכר אלא את „ירחי הדבש" של שש־עשרה השנים הקודמות.

*

אחרי מות בצלאל יפה, ז"ל, נפלה המעמסה של חברת „גאולה" עלי. נשארו קניות שלא נגמרו ועסקי התקשרויות מסובכים במקצת. הרגשתי,

שלי לבדי קשה לנהל את העסקים; מזכירנו היה איש כשרוני ופיקח, אבל אופן עבודתו לא היה לפי רוחי. ראיתי צורך לבקש לי חבר, שישא עמי בעול האחריות המוסרית של החברה החשובה הזאת. פניתי למר ש. זאלצמן, שהכרתיו משכבר, וביקשתיו, שייכנס לעבוד עמי בחברת „גאולה". הצעתי את הדבר להנהלה והיא הסכימה. זאלצמן נכנס להנהלה ומבקר את המשרד יום־יום ויחדיו הננו מתיעצים על כל דבר ומביאים את הדבר הקשה לישיבות

ש. זלצמן וז. גלוסקין

ההנהלה. מצאתי למזכיר איש צעיר ומסור ונאמן המתאים התאמה גמורה לסדר פעולותינו, מר י. א. שפירא.

את המשכורת, שהיתה לי, שלושים לירה, חילקנו חלק כחלק ביני ובין מר זאלצמן, במשך כמה שנים. אחר כך וויתר זאלצמן על משכורתו זו, כי איננו תלוי במשכורת הזאת, ושנינו לא למענה אנו עובדים ב„גאולה". אני מוסיף לקבל 15 לא"י לחודש.

*

בשנת 1929 קיבלתי מרחובות מכתב מיום 30.4.29 בזו הלשון:

„ידידנו היקר והנכבד, שמך קשור בקשר בלתי ינותק עם שם מושבתנו־מושבתך רחובות מימיה הראשונים עד היום. הבנינים הצבוריים, שהוקמו

במושבה בעזרתך, תמיד מזכירים לנו את שמך ואת פעולתך הרבה והאדיבה לטובת מושבתנו. אתה היית הראשון, שתמיד נענית לכל פעולה ציבורית שלנו, ותמיד פגשנו יחס של חיבה והכרה.

„מתוך הכרה זו החליטה המועצה המקומית בישיבתה האחרונה לקרוא בשמך את הרחוב החדש, המקביל לרחוב הרצל; ומהיום הזה ייקרא הרחוב: רחוב זאב גלוסקין.

והננו בכל רגשי כבוד והוקרה, יו"ר הועד, המזכיר".

ובשנת 1939 פתחתי את שדרות הרחוב, שהיו נטועות כבר, במעמד ילדי בית־הספר וחברי המועצה.

פתיחת שדרות גלוסקין ברחובות
ט"ז שבט תרצ"ט

בשנת 1937 נבחרתי בראשון לציון לאזרח כבוד ונקרא רחוב על שמי. וזה נוסח התעודה, שנמסרה לי בחגיגה פומבית בראשון לציון ביום 12.2.1937:

„לאות הוקרה לפעולותיו לקדמת ראשון־לציון והצלחתה; ייסדת את חברת „כרמל" בעולם, להפיץ סחר פרי גפני ראשון לציון והמושבות אחיותיה, ויינותיהן נתפרסמו לכלילת יופי על שלטי אסמינו בבירות העולם — קושטה — וארשה — פאריס — לונדון — ברלין — ניו־יורק — אלכסנדריה — קהיר וכו' וכו', כיתת רגליך בימות מלחמת העולם לאירופה ולאמריקה לחזק בדקי סחר יקבינו, ולשם זה סיכנת בימי הצוללות את

נפשך, ובמצרים טיפלת באלפי גולים מארץ־ישראל עד שובם לקנם. יהיה שמך ברוך לדורות בתור אזרח כבוד של ראשון לציון ורחוב המזרח של יקבי ראשון לציון ישא את שמך לעולם ,רחוב זאב גלוסקין'. עה"ח ראש המועצה המקומית ראשון לציון".

ואלה הדברים, שהגדתי לנאספים:

„אין די מלים בפי להביע את רגשי התודה, שהנני רוחש לכם על הכבוד הרב, שחלקתם לי בבחירתכם אותי לאזרח־כבוד של המושבה ראשון לציון היקרה והחביבה לכולנו.

„עונג מיוחד היה לי לשמוע את הדברים הטובים והלבביים, שהשמעתם לי, ומעמקא דליבא אומר לכם — תודה.

„נאספים נכבדים!

„זכורני, באחד הלילות, בחודש שבט, לפני שלושים ואחת שנה, עמדתי במקום הזה, ב„בית העם" עם ועד המושבה ראשון לציון ועם צירי המושבה רחובות, פתח־תקוה, גדרה, נס־ציונה אחרי אסיפותינו המשותפות, שנמשכו כארבעים יום, לרבות הלילות, וגמרנו את סדור ספר־התקנות של „אגודת הכורמים".

„באיזו התרוממות רוח ושמחה פנימית חתמו הצירים על התקנות, ובפנים צוהלות ובתקוות חדשות ואמונה בעבודתנו עזבו כולם את ,בית העם' אחרי חצות הלילה.

„בסיפוק רוחני ובדמעות גיל ברכתי אז, שזכיתי להשתתף בעבודה זו, גולת הכותרת לעבודתי, שעבדתי בחוץ־לארץ לשם הארץ.

„את המינוי למנהל ,אגודת הכורמים קיבלתי בשמחה וחרדה. שמחתי לאמון, שכל המושבות נותנות בי, במסרן לידי את הצלחת תקוותיהן, וחרדתי קצת לאחריות הגדולה, שאני נוטל עלי.

„עזבתי את רוסיה ועליתי לארץ־ישראל. באתי לראשון־לציון לא לגור בה אלא להשתקע בתוכה. מצאתי כאן יחס טוב, ידידים טובים. אני ורעיתי, ע"ה, נתאקלמנו בראשון מהר מאוד.

„זכרונות הימים הטובים ההם נשארו אצלי לכל ימי חיי כזכרונות היותר נעימים.

„אחרי שמונה עשרה שנה עזבתי את ראשון — אך ורק באשמת המסיבות של הזמן — אבל הקשר שלי עם בני ראשון

לא נותק. השתתפתי בצערם ושמחתי בשמחתם גם מרחוק. המרחק היה גיאוגרפי בלבד.

„בינתיים עזבתני גם חברתי בחיים, אשת נעורי, עליה השלום. כולכם הכרתם את מזגה הטוב. לצערי אין היא משתתפת עמנו הערב בשמחתי.

„עברו שלושים שנה לקיום ‚אגודת הכורמים'. עברו עליה חליפות ותמורות, כנהוג בכל מוסדות כלכליים. אך, ב"ה, מצבה איתן וחזק. בשבוע שעבר היתה כאן אסיפת ‚אגודת הכורמים', ושמחתי לשמוע את התוצאות הטובות של מכירת היין והתקוות הטובות גם לעתיד.

„הנני שמח לראות את החברה ‚כרמל מזרחי' קיימת לתהילה ולתפארת והיא כולה קשורה ל‚אגודת הכורמים'.

„וכשהנני רואה בתל־אביב, בירושלים וחיפה את הבנינים הנהדרים הנושאים שם ‚כרמל מזרחי', ישמח לבי. ובראותי בראשכם את מר שפירא, אשמח מאוד, שעל כסאי יושב איש יקר כזה, אשר יביא בודאי את מפעלכם למצב מזהיר.

„הנה זכיתי הערב לתואר — ‚אזרח כבוד' בראשון לציון.

„בלב מלא שמחה וגאון הנני מקבל את התואר היקר הזה, את הכבוד הרב הזה הנותן לי נחת־רוח רב בשנים האחרונות לימי חיי.

„ועוד הפעם אומר לכם תודה.

„ומעומק הלב אני קורא:

„תחי המושבה ראשון לציון!"

*

בשנת 1939, ביום ט' אלול (9.9.39), מלאו לי, בעז"ה שמונים שנה. בו ביום קיבלתי מכתב מעירית תל־אביב (מיום ל' אב 15.8.39) בזו הלשון:

„הנני שמח להודיע בזה לכב', שמועצת העיריה החליטה בישיבתה האחרונה לבחור בו בתור אזרח כבוד של העיר תל־אביב, בהכרת ערך פעולותיו הציבוריות! למען הישוב ולמען עירנו.

„יקבל נא כב' את אחולי העיריה ואחולי אני למלאות לו שמונים שנה ויזכה כב' ונזכה אנו לחוג עוד הרבה יובלות שלו בזמנים של טובה ופריחה לישוב העברי ולארץ־ישראל. עה"ח ישראל רוקח, ראש העיריה".

קשה לי לתאר את רגשות שמחתי למתנה כה יקרה ונעלה כזאת: זכיתי להיבחר לאזרח כבוד בעיר העברית הראשונה!

ועונג מיוחד גרמה לי האפתעה הלבבית, שהכינה לי המושבה ראשון

לציון: באבטובוס מיוחד באו מראשון לציון לביתי כארבעים איש תושבי ראשון לציון ובהם גם אלה, שלפני 16 שנה מררו את חיי. זקנים וצעירים, באי־כוח המוסדות ובאי־כוח הפקידים והפועלים של היקב, לברכני ולהביע לי רגשות ידידות ואחוה.

המסיבה החגיגית של מועצת אגודת הכורמים מנהליה ועובדיה, ונציגי מוסדות מושבות יהודה והשומרון, לכבוד יובל הגבורות של הא' זאב גלוסקין מיסד חברת „כרמל" בא"י ובחו"ל. אגודת הכורמים הקואופרטיבית של יקבי ראשון לציון וזכרון יעקב, בע"מ, תל־אביב ט' אלול תרצ"ט

ב ש נ ת 1942 הופתעתי בחג מיוחד, ביום 10.11.42, חג ארבעים שנה ליסוד חברת „כרמל מזרחי". הייתי אחד ממייסדיה ורק אני נשארתי בחיים, וכל השמחה באה על ראשי. את החגיגה הצנועה סידר מנהל היקבים מר י. שפירא. לפני הצהרים קרא לכל חברי המועצה מכל המושבות, ופקיד ראשי של פיק"א, לישיבת הנהלה רגילה. אני נתכבדתי לנהל הישיבה. וכל אלה נקראו אחר־כך לארוחת־צהרים, בבית הבארון, באולם הגדול.

מר שפירא פנה אל הנאספים בדברים אלה:

„רבותי!

„פעם אחת נזדמנתי למסיבת יובל של חמש ועשרים שנה לכבוד עסקן

ציבורי בפאריס. העסקן היה אחד היהודים הזרים בפאריס. ראש המסיבה היה הפרופ. וויקטור באש, שהיה רחוק מעט מהיהודים הרוסים. כשקם ד"ר באש לפתוח חגיגית את המסיבה, פנה אל חתן היובל ושאל אותו: ,אמור לי באמת מה פעלת במשך עשרים וחמש השנים?'

„את מר גלוסקין אי־אפשר לשאול את השאלה הזאת. מאז ידעתי לקרוא עתון עברי, זוכר אני את השם גלוסקין; מאז קמה התנועה הלאומית לתחיה, התנוסס השם גלוסקין; בכל מקום שנפש יהודי הומיה, בכל מקום שלב יהודי מרגיש — שם גם מר גלוסקין. בכל פינה, שהדופק היהודי היה פועם, ראינו את מר גלוסקין: עברית, הוצאת ספרים, ,חובבי ציון', בנין המושבות, קיום הישוב, עזרה לפליטים, גיוס במלחמה הקודמת לשחרור הארץ — בכל פעולה בשדה ישראל, במשך עשרות ועשרות שנים, היה למר גלוסקין יד ושם. וכגולת הכותרת: הפצת תוצרתה של הארץ עוד לפני כמעט חמישים שנה. כל מה שאנו עושים עכשיו, ובקולי־קולות, עשה מר גלוסקין בשקט, בצנעה ובלב שלם. היין היה אז התוצרת היחידה, שאפשר לשלוח לכל קצוי הגולה, על היין נבנו מושבות וחלמו גם חלומות של רווחים. הבארון הצליח להקים תעשיה גדולה וחשובה, אבל לא הצליח למכור את התוצרת. בא מר גלוסקין עם חבריו לדעה, מר לווין־אפשטיין ומר גולדברג, יסדו את ה,כרמלים' והצליחו להקים בתי־מסחר, למכור את התוצרת, לבסס שווקים, ולעשות שם עולם ליינות ,כרמל'. בעיר ווארשה גר מר גלוסקין, מקום חסידות והשכלה, מקום חוט השדרה של היהדות. גם עיר בעלת תנועה מסחרית עצומה היתה. כל איש מסוגו של מר גלוסקין, בעל הבנה מסחרית, בעל השכלה וידיעות רחובות, היה פונה אל העסקים המעשירים את בעליהם. וקל היה אז ברוסיה להרוויח כספים. אבל אהבת העם הישראלי וחיבת ציון נדבקו במר גלוסקין. ה,דיבוק' הזה לא סר ממנו גם בימים היותר קשים והיותר מרים. וזאת היא הזכות היותר גדולה, שרכש לו מר גלוסקין. זאת היא מידה גדולה של נשמה עליונה, שרק איש סגולה מחונן בה, להמשיך בעול ולהידבק אל יצור כפיו. רבותי, כמדומני, שהדור שלנו אינו יודע מה זאת אהבה, בפרט אין יודעים עוד לאהוב אהבה מופשטת. מדבר אני על אהבה אמיתית, על התדבקות והתמזגות עם הדבר האהוב. בדורו של מר גלוסקין היתה חיבת ציון אהבה בוערת בגוף ובנשמה. הדור ההוא אהב את אהבתו ליהדות. וכל הצורות השונות, שפשטה ולבשה היהדות במשך דורות, היו למר גלוסקין כעין אהבה חדשה וכקשר חזק

אל עמו. וזהו הסוד, שמייסד ‚כרמל מזרחי' נשאר ער, חי ותוסס לכל דבר רוחני של הדור הצעיר שלנו. נזדמן לי לדבר עם הבארון כמה פעמים על מר גלוסקין והוברר לי, כי חלק גדול מהכספים שנתן הבארון ליקב היה בזכותו. הבארון ראה בו איש נאמן ומסור. הבארון השתתף בדאגותיו של מר גלוסקין, שבאו בעקבות החורבן בכל הארצות. באחד ממכתביו של סוקולוב מוצאים אנו, שהבארון המליץ לפניו על מר גלוסקין, שהוא האיש, שיכולים לסמוך עליו ביותר. ואין זה דבר של מה בכך למצוא בארץ־השמש שלנו איש, שיכולים לסמוך עליו בכל מצב. כשקיבלתי עלי את הנהלת היקב אחרי מר גלוסקין מצאתי מכונה אדמיניסטרטיבית טובה ומסודרה ביותר, מצאתי הנהלת ספרים, שהיא דוגמה של דייקנות, כנות, וקל היה לי ללכת בדרך הסלולה. הנני נרגש מעט להעמיס על מר גלוסקין את שבחיו בפניו, אבל מיום שנכנסתי ליקב מצאתי בכל מקום את עקבות עבודתו של זה שקדמני וסימנים של עדינות רוח, של מסירות לעסק, של נדבת־לב. אגיד עוד יותר: חולשה של רחמים ועדינות, צדקה, עזרה, הלוואות וגמילות חסדים — כל אלה המעלות והיתרונות, שהיו לאנשי־סגולה בגיטו של העיירה היהודית לפנים, כל אלה התכונות, שאנו מכבדים אותן בדור הישן, אבל נשכחו מלב הדור שלנו פה, כל זה מצאתי בעקבות מר גלוסקין. ושמח אני, שיש עוד אנשים בארץ, שאינם קרוצים מחומר בלבד, שיודעים לכבד את כל הערכים, שאנו קוראים להם ‚יהדות'. והנני מרשה לעצמי לברך בשם כולכם את אחד מהמעולים והיפים ביותר של דור עובר. החגיגה הקטנה הזאת היא חגיגת יובל הארבעים של יסוד ‚כרמל מזרחי' בארץ על־ידי מר גלוסקין וחבריו, בעזרת הבארון. לא שכחנו את הערפל המכסה את העולם, אבל זהו הטבע שלנו לראות את קרני השמש גם בשקיעתה. וגם בימים האפלים האלה רוצים אנו להאמין ולחלום את החלום, שחלמנו במשך שישים שנה. ואין זה רק חלום: מר גלוסקין יכול להתגאות, הענף אשר נטע התפתח ויהי לאילן גדול, בצילו חוסים מאות ומאות משפחות. אין צורך ליסד ‚כרמלים' בחוץ־לארץ, היהודים באו אל הכרמלים בארץ ועתידים בני ישראל לשתות את יינם בארצם. אספתי פה את כל אלה, שהיו מעוזריו הראשונים של מר גלוסקין, אבל לצערי הגם רק פלוגה קטנה. בשם הפלוגה הזאת ובשם כל הפקידים והעובדים ב‚כרמל' וביקב הנני מברך את מר גלוסקין, שנחוג יחד בעוד עשר שנים יובל אמיתי של חמישים שנה. „לחיי מר גלוסקין!"

לאחר הצהרים נקראו כל האורחים והפקידים הראשיים של עסקי „כרמל מזרחי" בארץ־ישראל ועוד מוזמנים מיוחדים מרחובות, פתח־תקוה, חדרה, גדרה, וכמה מכירים וידידים מתל־אביב, „על כוס תה", לזכר ארבעים שנות „כרמל מזרחי". את „כוס התה" ניהל בתורת „שר המשקים" מר בוטקובסקי מחדרה, בכשרון מצוין, בחלקו לנואמים „רשות הדיבור" בסדר „פרלמנטרי".

על ראשי נמטרו תהילות וברכות של הנואמים, כאילו כל החגיגה של ארבעים שנות „כרמל מזרחי" היא רק כעין חג היובל שלי.

בכליון־עינים חיכיתי, שתינתן לי „רשות הדיבור". וזוהי בקיצור תשובתי למברכי:

„חברים וידידים יקרים!

„הנני לענות לכם בתודה רבה על הדברים הטובים והברכות שלכם. הנני מרגיש, שהם יצאו מן הלב והסיבו לי עונג רב.

„נעים הוא לשמוע תהילות ותשבחות, אך הפרזתם קצת על המידה. שכחתם דבר אחד, שגלוסקין לא היה היחידי בכל הפעולות, שעליהן דיברתם. היו לי תמיד חברים־שותפים. לצערי הרב כל חברי הפעילים בכל המוסדות כבר מתו ואני זכיתי להישאר בחיים וליהנות יחידי מחגיגות. י. ל. גולדברג, א. ז. לווין־אפשטיין, שמולצינסקי, שיחדיו יסדנו את ה„כרמלים" ושאתם כולכם הכרתם אותם — לצערי אינם אתנו. ולכן קשה עלי משא התהילות והתשבחות, שהמטרתם על ראשי בלבד.

„ומלבד זה נעשה חשבון ותראו, שאין כאן דבר יוצא מן הכלל. שרשרת הפעולות קשורות היו זו בזו בתכלית הפשטות.

„היינו ל„חובבי ציון", ומובן מאליו, שחייבים היינו לחשוב על ארץ־ישראל. וכך בא הרעיון ודחף לייסד קולוניה בארץ. אחרי הרעיון באה הפעולה ונוסדה המושבה רחובות.

„אחרי שנטעו גפנים ברחובות, נחוץ היה לדאוג למכירת היין, וכך נוסדה ראשית כל החברה „כרמל" ברוסיה בשנת 1896.

„אח"כ שראו, שהעסקים ברוסיה אינם יכולים לספק את מספר הקונים בשביל היקבים, בא ההכרח לייסד חברת „כרמל" בשנת 1900 באמריקה.

„ואחרי שכל זה לא פתר פתרון גמור את שאלת מכירת היין בא הכרח לייסד חברת „כרמל מזרחי" בשנת 1902, כידוע לכולכם.

„כך הנכם רואים, שפעולה גוררת פעולה, ומי שאומר אלף — מוכרח

ז. גלוסקין ורעיתו ווילה
בשנת 1880

מטבעו לאמר גם בית. ובאופן כזה הייתי מוכרח לקחת חלק בכל הפעולות, שעליהן דיברתם. ואם החלק שלקחתי היה חלק ניכר, מצבי הכלכלי גרם לכך. היתה לי היכולת להתמסר לעבודה יותר מחברי.

„בכל אופן עוד הפעם תודה רבה לכם, חברי וידידי היקרים, ותודה מיוחדת לידידנו מר שפירא, שסידר כל כך יפה ובעדינות את חג היובל של ‚כרמל מזרחי'.

„והלואי שנזכה בקרוב לגאולה שלימה של עם ישראל בארץ־ישראל".

בשעה מאוחרת בערב נסגרה החגיגה הצנועה הזאת.

*

הגל של כיבודים וחגיגות עבר...

בשנים האחרונות השביעוני בכיבודים ותהילות יותר מדי. ואם כי

ז. גלוסקין ורעיתו ווילה
בשנת 1905

שכר מצוה מצוה, בכל זאת יש עונג מיוחד לראות מצדדים שונים הכרה לפעולותיך ולדעת, שמעשיך היו רצויים.

בנידון זה יש לי הענקה מלאה ושכר מצוה בעולם הזה. והיות שלעת זקנה ישנם ימים, שאין בהם חפץ, הנני חי בזכרונות הימים הטובים, שעברו ואינם חוזרים.

*

חיי עברו שקטים ונוחים. רק השנים 1922—1923, שנות המשבר של עסקי היין, שבהם סבלתי מאוד־מאוד, ושנת 1932, כשאבדתי את אשת נעורי, וחיי נשברו — הם שעכרו את רוחי והטביעו חותם של עצבות בנפשי.

בחיי הכלכליים לא נפגשתי בשום מכשולים; תמיד ראיתי את עצמי „בר מזל". מימי לא היו לי עסקים פרטיים, תמיד עבדתי בתורת פקיד. על

ז. גלוסקין ורעיתו ווילה
בשנת 1930

רווחים פתאומיים ועל התעשרות בין לילה, לא היה לי כל מושג. הרווחתי את לחמי בשפע והיתה לי היכולת לנהל את ביתי בכבוד.

„ימי שנותינו בהם שבעים שנה" — זהו הגבול הרגיל.

והנה אחרי שעברתי את הגבול הזה, זה מזמן רב, והנני עוד במלוא כוחותי, חייב אני להודות לה' על חסדו זה עמדי.

הלב כואב מדוע הסיר הקדוש־ברוך־הוא חסדו זה גם מאשתי, ע"ה, וקרוב לגבול האחרון נלקחה ממני, בכסלו, תרצ"ב.

במשך חמישים ושתים שנה היתה לי „עזר כנגדי" במלוא מובן המלה, בכל חיינו המשותפים עודדה אותי במסירות לבבית למלאות את חובתי בעניינים ציבוריים.

בימי שבתנו בווארשה, כשההתעסקות בעניני „חיבת ציון" נעשתה

תמיד בערבים הפנויים, והלילות היו לאסיפות, לא הפריעה מעולם ולא התאוננה.

בחפץ־לב עזבה חיים נוחים בווארשה והלכה אחרי לארץ־ישראל. בחפץ־לב הסכימה להתנדבותי לגדוד העברי באלכסנדריה, בשנת 1915. במסירות הסכימה לנסיעתי לאמריקה בימי המלחמה הכרוכה בסכנה, בשנת 1916.

וכשעברנו מראשון לציון לגור בתל־אביב ונכנסתי פה לכמה עבודות ציבוריות, הגוזלות תמיד את הערבים, לא הפריעה ולא התאוננה.

אסון נורא קרה לנו כשנתיים אחרי חתונתנו. לאחרי מחלה קשה הפילה אשתי ונשארה חשוכת־בנים לכל חייה. הדבר הזה עכר את חיינו. ואת צערה זה נשאה בדומיה כל ימי חייה.

לבי דוי, שאשת נעורי היקרה לא זכתה לראות ולהשתתף בכיבודים השונים והחגיגות, שאני זכיתי להן בשנים האחרונות.

זכרה הטהור יישאר תמיד חרות בלבי. לא אשכחנה.